

Meitšesavár

BAJCSA-VÁR

Neitsesavár
BAJCSA-VÁR

Neitsesavár

BAJCSA-VÁR

Egy stájer erődítmény Magyarországon
a 16. század második felében

Kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban
2002. május 31. – 2002. október 31.

Kiállítás a budapesti Hadtörténeti Múzeumban
2002. november 21. – 2004. január 31.

WEITSCHAWAR / BAJCSA-VÁR

Egy stájer erődítmény Magyarországon
a 16. század második felében

A katalógust szerkesztette: Kovács Gyöngyi

A szerkesztő munkatársa: Kőfalvi Csilla

Fordítás: Horváth Katalin, Marx Mária

Lektorok: Domokos György, Pálffy Géza

A bajcsai leletek tárgyleírásait készítették:

Bartosiewicz László (B. L.), Gál Erika (G. E.),

Gyöngyössi Márton (GY. M.), Kovács Gyöngyi (K. GY.),

Kreutzer Andrea (K. A.), Pálffy Géza (P. G.), Vándor László (V. L.)

Közreműködött: Büki Ágnes

A grazi Tartományi Hadszertár tárgyainak leírása:

Peter Krenn (P. K.)

Rajz:

Tóth Zoltán

Fotó:

Bicskei József, Fenyvesi Róbert, Kádas Tibor,

Nikolaus Lackner, Zóka Gyula

Ásatási fotók:

Farkas Tamás, Kovács Gyöngyi, Mazur Ildikó

© Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága

Felelős kiadó: Vándor László megyei múzeumigazgató

ISBN 963 204 621 8

Készült 1000 példányban

Tipográfia, nyomdai előkészítés: Renkó Marcsi

Nyomda: I. C. S. Press Nyomdaipari Kft.

A kiállítás létrejöttét és a katalógus megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatósága

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó (Diether Kramer) 7

Előszó (Vándor László) 9

PÁLFFY GÉZA: A Bajcsavárig vezető út.

A stájer rendek részvétele a Dél-Dunántúl
határvédelmében a 16. században 11

LEOPOLD TOIFL: Bajcsavár története

stájer levéltári források alapján 27

PETER KRENN: Bajcsavári fegyverek 41

VÁNDOR LÁSZLÓ–KOVÁCS GYÖNGYI:

Bajcsavár régészeti kutatása 47

KOVÁCS GYÖNGYI: A bajcsai várásatás

kerámia- és üvegleletei 63

VÁNDOR LÁSZLÓ: A bajcsai vár

fém-, fa- és csonttárgyai 73

GYÖNGYÖSSY MÁRTON: A bajcsai vár

ásatásán előkerült éremanyag 83

BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ: A török kori

Bajcsavár állatai 89

GÁL ERIKA: Madárleletek a bajcsai várból 101

KATALÓGUS

A bajcsai ásatás leletei 107

A grazi Joanneum Tartományi Múzeum

Hadszertárának tárgyai 247

ELŐSZÓ

Az 1990-es évek elején egy magyar, osztrák és szlovén kollégákkal tartott szakmai megbeszélésen, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Zalaegerszegen rendezett, határokon átívelő kutatási programokról, elsősorban közösen megoldandó ősrégészeti kérdésekről tárgyaltunk. Mindez röviddel azelőtt történt, hogy Vándor Lászlónak sikerült azonosítania a Nagykanizsától 8 km-re délre fekvő egykori végvárat, a stájer rendek finanszírozta Bajcsavárat. Mivel az erődítmény alapvető jelentőségű közös történelmünk szempontjából, elhatároztam, hogy a zalaegerszegi Gőcseji Múzeum kutatásait tőlem telhetően előmozdítom.

Nagy örömmre hamarosan segítségre találtam a Stájerországi Tartományi Gyűlésben, a Stájer Történelmi Bizottságban, a Stájer Uraniában és a Tartományi Múzeumban (Joanneum), mely intézmények azután a Bajcsavár-projektet anyagilag támogatták. A kutatási munkákban a Tartományi Hadszertár és Levéltár is fontos szerepet vállalt.

A Bajcsa-projektben résztvevő magyar és osztrák kollégák sok éven át tartó, közös munkája tette lehetővé, hogy kiáshassuk és dokumentálhassuk a végvár maradványainak nagy részét, mielőtt még a homokkitermelés áldozatául esett volna. A feltárt leletanyagot azután az MTA Régészeti Intézete és a Gőcseji Múzeum munkatársai vették számba, restaurálták, dolgozták fel és válogatták ki – a grazi Hadszertár anyagával kiegészítve – elsőként egy Zalaegerszegen megrendezett kiállításra. Nagy örömeinkre szolgál, hogy ez az anyag most tovább gazdagodva a budapesti Hadtörténelmi Múzeumban kerül kiállításra, sőt tervezik horvátországi és grazi bemutatását is.

A feltárásban részt vevő magyar kollégák úgy határoztak, hogy a grazi Hadszertár és a Joanneum munkatársainak segítségével önálló kötetben dolgozzák fel a közép-európai viszonylatban is értékes leletanyagot, amely a korabeli török–magyar határvidék teljes tárgyi kultúrájába kínál betekintést. A régészeti anyagot a grazi és bécsi levéltárak írott forrásainak adatai teszik még teljesebbé. A jelen katalógusban összegzett több éves munka alapvető fontosságú a Mura menti népek történetének megismeréséhez.

Végül köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik a régészeti feltárás, a restaurálás, a kiállítás és az azt kísérő katalógus munkálataiban – Bajcsavárat egykoron felépítő elődeinkhez hasonlóan – közösen és áldozatosan részt vettek.

ELŐSZÓ

Vannak mindenki által ismert végváraink. A Nagykanizsától 8 km-re délre fekvő Bajcsavár ez ideig nem tartozott közéjük. Helyéről sokáig csupán néhány egykorú térkép tudósított, noha iratanyaga és fegyverzete – még ha töredékesen is – fennmaradt. Topográfiai azonosítása az 1990-es évek közepén e sorok szerzőjére hárult. Mivel azonban a bajcsai végvár Stájerország magyarországi védőbástyája volt, hamar megszületett az ötlet, hogy a várat nemzetközi együttműködéssel tárjuk fel, majd leletanyagát egy határokon átívelő kiállítás-sorozat keretében mutassuk be.

Bajcsavár mind a 16. században, mind napjainkban fontos kapcsolatot jelentett és jelent a Mura mentén élő közép-európai népek: magyarok, osztrákok, horvátok és szlovének között. Bár egykor Kanizsa szomszédságában, a Magyar Királyság területén feküdt, mégis a szláv főkapitánysághoz tartozott, miközben leginkább Stájerországot oltalmazta a török portyázókkal szemben. Rövid fennállása miatt emléke ugyan hamar feledésbe merült, páratlanul gazdag régészeti és levéltári forrásanyaga azonban 400 esztendő múltán a kora újkori kutatások értékes tárházává emelte.

A katalógus, amelyet a Tisztelt Olvasó most a kezében tart, e közös történeti örökségnek több éves fáradozás gyümölcseként elkészült bemutatása. Miként egykoron Bajcsa felépítése és ellátása, úgy régészeti feltárása és leletanyagának kiállításra való bemutatása is sok osztrák és magyar kolléga együttes munkájának eredménye. A grazi közgyűjtemények (a Tartományi Múzeum és Levéltár), ill. tudományos társaságok, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, a leletanyagot részben restauráló MTA Régészeti Intézete, a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum több éves anyagi támogatása és szakmai együttműködése, továbbá számos régész, muzeológus, történész, levéltáros, restaurátor, kiállítás-rendező és a kötet tervezőjének lelkes összefogása teremtette meg a lehetőséget arra, hogy egy 16. századi, fontos stájer–magyar végvár mindennapi élete a kiállítás termeiben és a katalógus lapjain most újra életre kelhessen. De nem feledkezhetünk meg a vár területén működő homokbányát üzemeltető társaság, a Drávakavics Kft. pénzügyi támogatásáról, s végül, de nem utolsósorban azokról az érdeklődést és szeretetet sugárzó bajcsai asszonyokról sem, akik az ásatásokon dolgozva elsők között vehették szemügyre közös kulturális örökségünk gyakran töredékes, mégis oly sokszínű és értékes emlékeit.

Vándor László

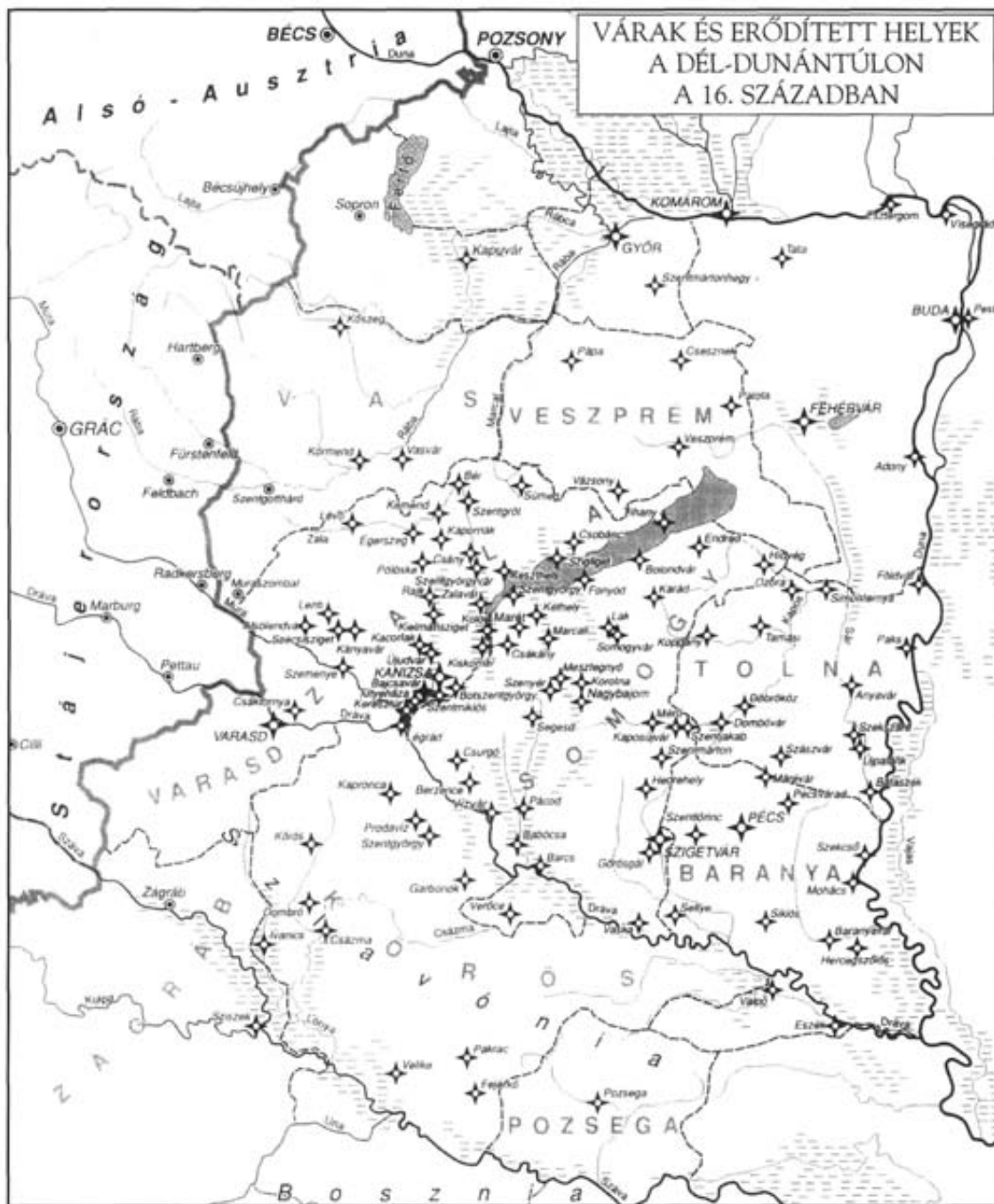
A Bajcsavárig vezető út

A stájer rendek részvétele a Dél-Dunántúl határvédelmében a 16. században

Pálffy Géza

A mai Nagykanizsától nyolc kilométernyire délnyugatra, az egykori Kanizsa-patak mocsarának „partján”, 1578 szeptember–novemberében a stájer rendek tekintélyes anyagi támogatásával teljesen új végvár épült. Bajcsavár (németül *Weitschawar*) ötszög alaprajzú téglá- és palánkvára ezt követően Kanizsa 1600. őszi elestéig állt fenn, hogy feltartóztassa, vagy legalábbis megsűrje a Stájerország felé tartó török portyákat. Ezzel a speciális szereppel magyarázható, hogy őrségének fizetését és a véghely utánpótlását – bár néha óriási nehézségek árán – mindvégig a stájer rendek kényszerültek magukra vállalni (ld. Leopold Toifl alábbi írását).

Bajcsavár különleges helyet foglalt el a 16. századi törökellenes határvédelmi rendszerben (1. ábra). Noha a Délnyugat-Dunántúl kulcsának közvetlen szomszédságában állt, katonai igazgatási szempontból nem a kanizsai, hanem a szlavón (vend) végvidéki főkapitánysághoz tartozott. A Dráva–Száva közötti végvárakat ugyanis az 1540–1550-es évektől saját védelmük érdekében másfél évszázadon át ugyancsak a stájer rendek tartották fenn. A szlavón főkapitányságon belül viszont Bajcsa és környéke különleges, mondhatnánk „autonóm” helyzetet élvezett, hiszen a hozzá tartozó örhe-lyekkel (Fityeháza és Murakeresztúr) önálló kis védelmi övezetet alkotott.

1. Várak és erődített helyek a Dél-Dunántúlon a 16. században

A Murától Kanizsáig húzódó bajcsavári kapitányi körzet élén külön főkapitány állt a szomszédos Muraköz nagyura, a szigetvári hős fia, Zrínyi György személyében. Míg az új végvár horvát–magyar katonaságát részben ő állította ki, a német gyalogos őrség Stájerországból, többnyire Vorau körzetéből (*Viertel Vorau*, Gráctól keletre) érkezett.

Bajcsa vára a vártörténetíráshoz hasonlóan különleges jelentőségű a török kori régészeti kutatások szempontjából is. A szekszárd–újpalánki kis török várat kivéve ugyanis ez ideig az egész Kárpát-medencében nem volt lehetőség arra, hogy egy 16. századi, méghozzá jelentős területű és teljesen újonnan épült végvárat szisztematikusan feltárjanak. Az ásások 1995-től 2001-ig évről évre folyamatosan haladtak előre (ld. Kovács Gyöngyi alábbi összegzését), és – miként arról a katalógus tárgyleírásai tanúskodnak – a kora újkori anyagi kultúrára és mindennapi életre vonatkozóan hatalmas mennyiségű, páratlanul gazdag anyagot tártak fel. Ráadásul az alig negyedszázadig fennállt véghelyről előkerült, így jól datálható leletanyag szemléletesen szembesíthető a gráci és bécsi levéltárakban a várról fennmaradt írott forrásbázissal.

Mindezeken túl a magyar, stájer, horvát és szlovén kutatások szempontjából Bajcsavár azért is fokozott figyelmet érdemel, mert felépítése, majd ellátása egy csaknem félévszázados folyamat betetőzése volt. A stájer rendek dél-dunántúli anyagi–katonai szerepvállalásának, sőt magának Bajcsavárnak és kapitányi körzetének ugyanis megvoltak az előzményei. Az új erődítmény 1578. évi felépítéséig a Dél-Dunántúl Dráva menti területein több évtizedes út vezetett.

A STÁJER RENDEK SEGÍTSÉGNYÚJTÁSÁNAK KEZDETEI (1541–1556)

Két kulcsvár, Pécs és Szigetvár védelmében

A mohácsi csata idejére összeomló dél-magyarországi és horvátországi középkori várláncolat pótlása, azaz egy szinte teljesen új határvédelmi rendszer kiépítése a 16. század derekán a korabeli Magyarország, sőt Közép-Európa egyik legkomolyabb kihívása volt. Az óriási feladat megvalósítása nem ment egyik napról a másikra, hiszen kezdetektől hatalmas nehézségek hátráltatták. Az új várláncolatot már az ország belső területein kellett kialakítani, ahol ennek a természetföldrajzi viszonyok sem kedveztek annyira, mint a déli végeken, hiszen például a Dunántúlon csupán a Kanizsa-patak távoli mocsaras medencéje, s a még messzebb húzódó Zala és Rába folyók, valamint a Balaton és a Dunántúli-középhegység jelentettek valóban komoly természeti akadályokat. Ráadásul az 1526 utáni kettős királyválasztás

következtében az országban polgárháború dúlt, miközben a Szapolyai János királynál tetemesebb anyagi erőforrásokkal rendelkező I. Ferdinándnak sem volt még ez időben Közép-Európában kellő gazdasági háttere az új magyarországi végvárvonal megszervezéséhez, hiszen a Habsburg Birodalom központja ekkor még nem Bécs, hanem V. Károly császár székvárosai, Toledo és Madrid voltak.

Idő kellett a határvédelem irányítására alkalmas apparátus és a törökök szokásait kiismerő új diplomáciai szervezet megteremtéséhez, valamint az időközben megkezdődő jelentős hadügyi fejlődés (az ún. hadügyi forradalom) eredményeinek (tűzfegyverek elterjedése, modernizálódó erődépítéssel, korszerűsödő hadügyigazgatás stb.) alkalmazásához is. S noha Buda 1541. évi eleste után végleg kiderült, hogy a megfogyatkozott Magyar Királyság saját anyagi erőforrásaiból egyedül nem lesz képes az új védelmi rendszer kiépítésére és ellátására, az osztrák és stájer rendek – elsősorban magyarországi helyismeret hiányában – nemigen mérhették fel kellőképpen, hamarosan mily nagy veszélybe kerülnek. Bécsből vagy Grácból, de gyakran még a királyság új fővárosából, Pozsonyból nézve is, az ország közepén fekvő várak távoli véghelyeknek tűntek, így a magyar rendek egy részében is nehéz volt ez időben valódi jelentőségüket tudatosítani.

Mindezek a tényezők együttesen járultak ahhoz, hogy az 1541 után eltelt másfél évtizedben az új határvédelem kiépítésében a Dél-Dunántúlon még sem a helyi erők összefogása, sem a stájer rendek segítsége nem lehetett, nem volt igazán jelentős. Az utóbbiak a tartományuktól még távolinak és csekélynek tűnő dél-dunántúli török veszély miatt nagyobb segítségnyújtásra nem kényszerültek. Valójában pozitív fejleményként tartható számon, hogy a Gráctól távoli Pécsre Buda elestét követően, 1542-ben – a püspöki és dunántúli főkapitányi katonaság mellé – a rendek költségén 90 huszár és 100 magyar gyalogos került. Sőt 1543 első felében egy alkalommal a neves stájer kereskedővárosból, Pettauból már jelentős mennyiségű hadianyagot (6000 különféle golyót és sok mázsa lőport) is szállítottak Pécsre, amely – részben legalábbis – bizonyosan a gráci hadszertárból származott. Az éppen csak születőben lévő dél-dunántúli határvédelem ellátásában ezek jelentették a stájer rendek szerepvállalásának kezdeteit.

Siklós, Pécs és a közeli kisebb erődítmények (Pécsvárad, Márévár, Szászvár és Anyavár), valamint északabbra Döbrököz, Tamási, Simontornya, Ozora és Endréd (1 ábra), 1543–1545. évi elestével a török frontvonal a Dél-Dunántúlon néhány tucatnyi kilométerrel nyugatabbra tolódott, azaz Tolna és Baranya megye csaknem teljességgel török megszállás alá került. Ennek ellenére a stájer rendek részvétele az itteni határvédelemben nem

növekedett jelentősen. Ez azonban teljességgel érthető, hiszen az elesett várakat Szigetvár, Kapos(új)vár, Dombóvár, északabbra pedig Somogyvár és Lak, továbbá a hátszágukban fekvő kisebb-nagyobb erődített helyek (egykori kis várak, várkastélyok és kolostorok) egy bő évtizedre hamarosan még pótolni tudták. Sokkal kedvezőtlenebb volt ezzel szemben a helyzet a Drávától délre, ahol 1543-ban elesett Valpó, majd a következő esztendőben Pakrac, Fejérvár, sőt Nádasdy Tamás szlavóniai vára, Velika is, amely már éppen Kanizsa vonalában, bár attól mintegy 120 kilométernyire délre feküdt. 1552-ben azután elveszett Verőce, Csázma, Dombró (Dubrava), sőt a Sziszek előterében fekvő Uszilónya is. Mindezek következtében Szlavóniában a frontvonal ekkor már Babócsától délnyugati irányban Sziszek felé húzódott, ami a Dél-Dunántúl számára is állandó, komoly veszélyhelyzetet teremtett.

A stájer rendek szerepvállalása tehát a Drávától délre fekvő, gyorsabban elvesző és védelmük szempontjából emiatt fontosabb szlavóniai területeken érthetően már az 1540-es években jóval jelentősebb volt, mint a Dél-Dunántúlon. Szinte évről évre növekedő tekintélyes anyagi-katonai támogatásuk azután alapvető szerepet játszott a szlavón főkapitányság 1550-es évek végi kialakulásában és irányításának ellenőrzésében. A Drávától északra ugyanekkor csak a Pécs helyébe lépő és őrségének egy részét is átvevő kulcsvár, Szigetvár ellátásában vállaltak szerepet; de továbbra is pusztán kiegészítő jelleggel.

Az 1550-es évek közepére fokozatosan kiépülő erődítmény mintegy 700-800 főnyi katonaságából a rendek ez időben csak egy töredéket (maximum mintegy 150 főt) fizettek, a többi végvárit I. Ferdinánd uralkodói jövedelmeiből, a magyar rendek hadiadójából és a váruradalom bevételeiből tartották el. Német gyalogos vagy lovas katonaság – Pécshez hasonlóan – Szigetváron sem szolgált, a német tüzérek, sáncmunkások, valamint a hadszertárnok és az élésmester közül viszont többen a stájer tartományból érkeztek. A vár fennmaradt számadáskönyvei szerint pedig Szigetvár kapitányai – uralkodói utasításaiknak megfelelően – állandó követeik révén tartották a kapcsolatot Bécs és Pozsony mellett a gráci rendekkel és a szlavón főkapitányokkal is. Mindeközben Pettau városa továbbra is közvetítette a fejlett stájer vasipar termékeit Szigetvárra. 1555 nyarán például a vár bástyáinak befedéséhez hoztak 16.000 darab vasszeget, és vásároltak néhány ízben több mázsa fenyőgyantát. Bár emellett kisebb mennyiségben továbbra is érkeztek hadianyagok és különféle szerszámok Grácból, ebben az időben a nagyobb fegyverszállítmányokat (ágyúkat, kézi lőfegyvereket és lőport) a bécsi hadszertár vezetője, Bernhard Hamerle küldte Szigetvárra.

2. Nadasdy Tamás nádor képmása, olajfestmény. 16. század utolsó negyede

Bajcsavár elődje: a Dráva-parti Vízvár

Az 1550-es évek közepére a dél-dunántúli török veszéllyel egyre jobban szembesülő összes érintett (a bécsi hadvezetés, a magyar és a stájer rendek, ill. a környékbeli birtokosok) fokozatos együttműködésének köszönhetően Szigetvár vonalában és hátszágában már kezdett formálódni egy határvédelmi övezet. Ennek kiépítését elősegítette, hogy az 1547. évi Habsburg-oszmán békekötést követően 1555 nyaráig – Szlavóniával ellentétben – komolyabb támadás nem érte a dél-dunántúli végeket, így Tahy Ferenc szigetvári főkapitány (1550–1553) Nadasdy Tamás dunántúli kerületi generálissal (1548–1552) (2. ábra) együttműködve eredményes munkát végeztek. Tahy különösen érdekelt volt a Dráva menti területek védelmében, hiszen a törökök 1552. évi szlavóniai előrenyomulása miatt elvesztette Kőrös megyei családi várai túlnyomó részét, köztük a Szentgyörgyvár és Verőce között, Babócsával szemben fekvő Gorbonokon álló várkastélyt is. Ezzel a verőcei és a szomszédos török várak katonasága számára a Dráva mentén megnyílt az út Szlavónia és a Muraköz, a folyón átkelve és Babócsa várát elkerülve Somogy és Zala megye, mindezeket keresztül pedig Stájerország portyázására.

Tahy a veszélyessé váló helyzet elhárítására 1555 nyara előtt Berzence és Babócsa között saját költségén egy palánkvárat épített, Barcs és Légrád között ugyanis ekkor egyetlen vár sem őrizte közvetlenül a Dráva partját. Vízvár – miként neve is beszédesen jelezte – a Dráva folyó északi árterének egyik szigetén épült fel; így ábrázolta a horvát–szlavón végekről 1563–1564 fordulóján Nicolo Angielini itáliai várépítész készítette haditérkép is (3. ábra). Az új véghely elsődleges feladata a folyó két partján a Muraköz irányában előrenyomuló török csapatok szemmel tartása és a szomszédos várak riadóztatása volt, csekély alapterülete miatt ugyanis őrsége csupán néhány tucatnyi gyalogosra rúgott. Mivel a várhoz nem tartoztak birtokok, Tahy már 1555. június 14-én azzal a kérelemmel fordult a Cilliben összegyűlt stájer és krajnai rendekhez, vegyenek részt az újonnan épült erősség ellátásában. Néhány hónap múlva, amikor Tojgun budai pasa elfoglalta Babócsát, a magyar főúr kérése igazán aktuálissá vált.

Vízvár felépítésével Tahy Ferenc Bajcsavár Dráva-parti elődjét húzta fel. Noha a teljesen új váracska későbbi utódjánál jóval kisebb volt és magánkezdemenyezésből készült, s csupán a főúr szorgalmazására kapott utóbb stájer támogatást, mindez tökéletesen megfelelt az 1550-es évek még képlékeny, dél-dunántúli katonai viszonyainak, a formálódóban lévő határvédelemnek és annak a körülménynek, hogy az új vár a Muraköztől még

3. Nicolo Angielini itáliai várépítész haditérképe a horvát–szlavón végekről, 1563–1564

délkeletre, mintegy 40 kilométerre feküdt. A stájer rendek ennek ellenére azonnal felismerték jelentőségét. Hans Ungnad, a horvát–szlavón végek főhadparancsnoka (1553–1555) Tahy kérésére a vár felépítése után a vend végekről tüstént szakállas puskákat, ólmot és lőport küldött Vízvárra. Mindezek – bár szlavóniai közvetítéssel – részben biztosan a gráci hadszertárból származtak. 1556 márciusának közepén azután egy Bécsben tartott hadikonferencia Berzence, Csurgó, Kanizsa, Szenyér, Kiskomárom és Fonyód mellett már komolyan számolt Vízvár 35 fős őrségével is, amelynek zsoldja egy esztendőre 1260 rajnai forintra rúgott. Vízvár jelentősége a Dráva mente védelmében betöltött szerepe mellett ekkorra – egyúttal, mint az elesett Babócsa ellenvéra – még jobban felértékelődött. S noha az 1556

nyári keresztény hadjárat visszafoglalta Babócsát, Vízvár továbbra is a Muraköz és Stájerország előretolt bástyája maradt.

RENDSZERESEBBÉ VÁLÓ ANYAGI-KATONAI TÁMOGATÁS (1556–1578)
Stájer fizetésű várvonal Szigetvár hátszágában

Miután Tojgun budai pasa 1555 szeptemberében elfoglalta Kapos(új)vár, Kaposmérő, Korotna, Nagybjom és Babócsa várait, az országrész kulcsa, Szigetvár csaknem teljesen kiszolgáltatott helyzetbe került. Joggal írták a Kaposvár és Kanizsa között fekvő Szenyer várának katonái a török hadjárat után (1555. október 6-án) Nádasdy Tamás nádornak, hogy „*az Úr istennek ostroma miatt nagy romlás történik itten Somogyban az keresztényeken.*” A nádor nem is késlekedett újabb és újabb folyamodványokban sürgetni a stájer és az alsó-ausztriai rendek segítségét, valamint a helyi erők egyesítését. Kérelmeinek végül igazi nyomatékot az új budai beglerbég, Hádím Ali pasa hadjárata adott, aki 1556 júniusában Szigetvár ostromával kísérelte meg befejezni a Balatontól délre fekvő Somogy megyei területek megszállását.

A törökök haditerve ezúttal szerencsére nem vált valóra. A még időben észlelő bécsi hadvezetés Alsó-Ausztriából, Stájerországból, Krajnából, Karintiából, Morvaországból, a Dunántúlról és Szlavóniából származó haderőt toborzott, amely Nádasdy nádor vezetése alatt előbb július közepén Babócsa visszavételével elvonta az ostromlókat Szigetvár alól, majd a Rinya folyó melletti több napos csatározásban viaszorította azokat. Sőt augusztusban, az időközben megérkező Ferdinánd tiroli főherceg csapataival egyesülve, a királyi hadak további kisebb sikereket értek el: visszavették, majd lerombolták Korotna és Kaposvár várait. Néhány végvár (Drégely és Eger) hősiességétől eltekintve, 1526 óta ez volt a keresztény erők első komolyabb sikere az oszmánokkal szemben. A következő esztendőben ezért jelentetett meg az eseményekről önálló haditérképet Wolfgang Lazius császári történétíró a neves német bankárcsalád egyik tagja, Ulrich Fugger számára.

Az 1556 nyári hadakozás a Dél-Dunántúl és Stájerország katonai kapcsolataiban alapvető fordulatot hozott. Az expedícióban több ezer stájer, krajnai és karintiai katona vett részt, nevezetesen a három tartomány főkapitánya, Hans Lenkovich, valamint Andreas Rindscheid, Johann Christoph Schratt, Wilhelm Graßwein, Ruprecht Welzer, Erasmus Stadler nehézlovas- és Nikolaus Polweiler gyalogskapitány vezetése alatt. Ezek a Stájerországban megbecsült és befolyásos tisztek ekkor testközelből ismerhették meg a Somogy megyében húzódó várláncolat nehéz helyzetét, s

azután könnyebben meggyőzhették a tartományi gyűlésben ülő társaikat arról, hogy Stájerország védelme érdekében immáron tényleg eljött az idő a korábbinál számottevőbb és rendszeresebb segítségnyújtásra. A támogatás ezúttal nem is késett sokáig.

A hadjáratot követően Hans Lenkovich horvát–szlavón főkapitány (1556–1567) tüstént csapatokat csoportosított át Szlavóniából Szigetvárra és a hátszágában fekvő véghelyekre. Ennek köszönhetően 1556 októberének legvégén Sziget védelmét korábbi őrsége mellett már 168 délszláv gyalogos (ún. haramia) is erősítette. Vízváron ugyanekkor 34 gyalog, Csurgón a birtokos Zrínyi Miklós 100, Berzencén a tulajdonos Szalay Kelemen 25, Kiskomáromban és a közeli kisebb erősségekben (Segesden biztosan, s talán Szenyérben, Szöcsényben és Csákányban is) pedig szétszotva Székely Lukács és Jakab 200 lovasa szolgált – az ottani magánföldesúri katonák mellett – a stájer rendek zsoldján. Ez a korábbi, pusztán Szigetvárt érintő segélyekhez képest óriási előrelépés volt.

Bár a délszláv gyalogok csak 1557-ig maradtak Szigetváron, a kulcsvár hátszágában az 1560-as évek elejéig tovább szolgáltak a stájer fizetésű katonák. Mindez azt eredményezte, hogy ezekben az esztendőekben az első vonalban fekvő Királyi Sziget hátszágában a Dráva és a Balaton közötti második védvonalat összességében két nagyobb vár csoport alkotta (1. ábra). Északabbra főként magánföldesúri katonaság által védett kisebb erődített helyek sorakoztak (Segesd, Szenyér, Mesztegnyő, Szöcsény, Csákány, Marcali, Kéthely, Marót, Fonyód és Kiskomárom), amelyek azonban alkalmilag szintén kaptak stájer vagy egyéb (pl. nádori) segítséget. A Dráva mentén ugyanakkor – a birtokosa (Báthory András) által részben bécsi, részben olykor szintén stájer segítséggel eltartott Babócsa mellett – egy nagyjából stájer fizetésű kis várláncolat (Vízvár, Berzence és Csurgó) oltalmazta a vidéket, próbálta ellenőrizni és elzárni a török portyázók útját a Muraköz és Stájerország felé. S noha a stájer zsoldú katonaságot a Dél-Dunántúl védelmében a szigetvári főkapitányok is mozgósíthatták, ezt egyértelműen megtehetette a horvát–szlavón végek generálisa, Hans Lenkovich is.

Mindez összességében azt jelentette, hogy e várak őrségük zsoldját tekintve teljességgel, de részben még katonai irányítási szempontból is a szlavón főkapitánysághoz tartoztak. Ez a különleges helyzet viszont – bár ekkor még csupán átmeneti jelleggel és a formálódó határvédelem keretei között – sok hasonlóságot mutat a későbbi bajcsavári kapitányi körzettel. Míg tehát Vízvárt Bajcsa, addig az 1550-es évek végi, stájer ellátású, Dráva menti várláncolatot a bajcsavári kapitányi zóna előzményének tekinthetjük. Ez annál is inkább igaz, mert feladatai szinte teljességgel megegyeztek

utódjával, csak attól még néhány tucat kilométerre délkeletre. Joggal emlegette e várakat már 1555 végén Zrínyi Miklós bán Stájerország és a Muraköz védőbástyáiként, azaz éppen úgy, mint később utódaikat, a bajcsavári kapitányi körzet erődítményeit hívták. Lényeges különbséget csupán az jelentett, hogy e várövezet élére – talán a hatásköri konfliktusok elkerülése érdekében, valamint az ekkor még egységesen Bécsből irányított és alakulóban lévő védelmi rendszer miatt – külön katonai parancsnokot nem neveztek ki, így erőit szükség esetén mind a szigetvári, mind a szlavón főkapitány felhasználhatta.

Stájerország védőbástyája, Kanizsa védelmében

Szigetvár 1566. szeptember eleji eleste az egész országrész bukását és teljes Somogy megye török fennhatóság alá kerülését hozta magával. A kulcsvár elveszte a hátszágában fekvő véghelyek őrsegeiben akkora riadalmat váltott ki, hogy azok váraikat felgyújtva megfutottak. A törökök ezután megszervezték a szigetvári szandzsákot, őrseget helyeztek Babócsára, Berzencére, majd Segesdre, Baracson pedig új várat és hadikikötőt építettek, a többi kisebb véghelyet pedig vagy lerombolták, vagy csak őrhelynek hagyták meg. A bécsi hadvezetésnek ezért a dél-dunántúli határvédelmet teljességgel újjá kellett szerveznie, amiből természetesen a stájer rendek sem maradhattak ki, hiszen Szigetvár és hátszága elestével a török–magyar frontvonal e területeken majdnem 100 kilométerrel került hozzájuk közelebb. A határaik előtt fekvő magyarországi ütközőzóna tehát jócskán megcsappant, s már pusztán Zala és Vas megye déli területeire apadt.

Az új határvédelmi övezet az 1570-es évek közepére a Dráva és a Balaton között, elsősorban a Kanizsa-patak mocsaras völgyére támaszkodva, Kanizsa központtal fokozatosan épült ki. Az eleinte a Balaton és a Mura–Dráva folyók közötti végvidéknek, majd központjáról kanizsai főkapitányságnak nevezett védelmi zóna, s elsősorban Kanizsa őrseggel és hadianyaggal való ellátásában, valamint modern erődítménnyé történő kiépítésében a stájer rendek kezdetektől fogva szerepet vállaltak. A legnagyobb segítséget az általuk már 1566-tól folyamatosan Kanizsán tartott német gyalogos zászlóalj (250-300 fő) jelentette, de alkalmilag előkelőbb stájer nemesifjakból verbuvált nehézlovakokat (*Archibusier*) is állomásoztattak a várban, miközben a szaporodó tüzérek egy része is Stájerországból érkezett.

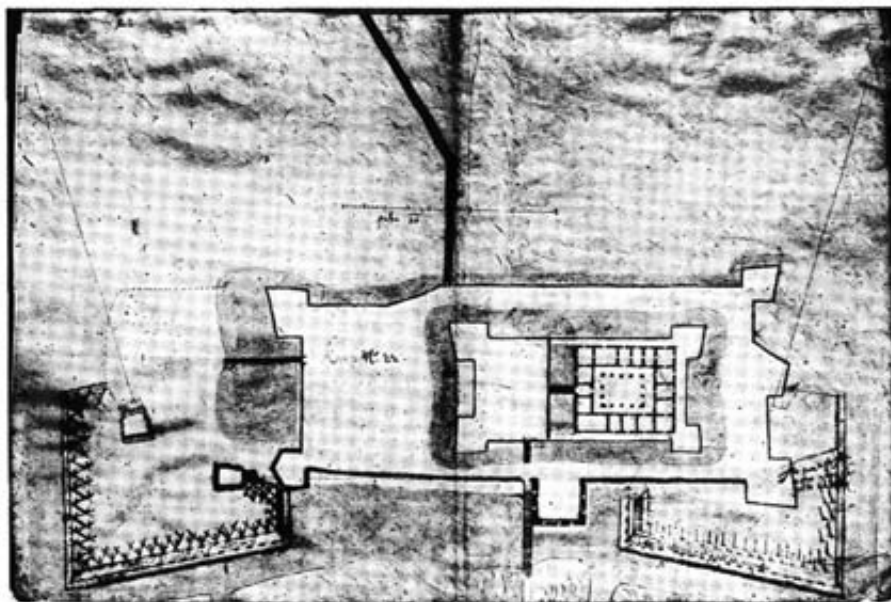
Nagyobb veszély esetén, mint például az 1577 márciusában villámcsapás okozta kanizsai tűzvész pusztítását követően, a rendek ideiglenesen még délszláv gyalogosokat is küldtek a vár védelmének biztosítására. Mindezek

mellett a 16. század utolsó évtizedeiben (a határ menti magyar földesurakkal együttműködve) alkalmilag fogadtak fel még magyar gyalogosokat is, majd vettek részt velük a Stájerország szempontjából ugyancsak fontos, Szentgotthárd, Muraszombat és Alsólendva közötti stájer–magyar határterület biztosításában. Végül az 1570–1590-es években Zrínyi György kérelmére több alkalommal rendeltek előre megállapított rövidebb időszakokra (különösen a Dráva és a Mura befagyásának idejére) puskás délszláv gyalogosokat a Muraközbe (főként Légrádra) is.

A stájer fizetésű katonák mellett az osztrák tartományból már kezdetektől fogva érkeztek Kanizsára sáncmunkások is, akik Zala és Vas megyék jobbágyaival együtt dolgoztak az erődítéseken. 1569-ben például a kanizsai mocsáron átvezető híd építésén 500 stájer munkás serénykedett, akiknek munkaeszközökkel való ellátásáról is honfitársaik gondoskodtak. Kanizsának és a környék végvárainak az erődítési munkái nemcsak terhet jelentettek a szomszédos tartománynak, hanem egyúttal számottevő új piacot is a stájer vas- és kézművesipar számára. Kanizsa, majd később Bajcsavár építkezéseihez ugyanis óriási számban volt szükség különféle szerszámokra (talicskák mellett ásókra, kapákra, fejszékre, kalapácsokra, fűrészekre, fúrókra, reszelőkre, fogókra, satukra stb.), amelyek széles tárházába katalógusunk tárgyleírásai szemléletes betekintést nyújtanak.

A rendek a gráci tartományi hadszertár segítségével Kanizsa fegyver- és hadianyag-ellátásában is részt vállaltak, amely a korban az említett szerszámok utánpótlásával szorosan összekapcsolódott, hiszen a különféle kovács-, lakatos- és ácsszerszámok egy része a vár hadszertárának felszereléséhez tartozott. 1566-ban például 3 falkonagyút küldtek (900 golyóval) az akkor még igen hiányosan felszerelt várba, amelyek közül később kettő Bajcsavár felépültével – mondhatnánk, mint a rendek tulajdona – az új véghelyre került át. A tartományi hadszertárból mindezek mellett a század végéig jelentős mennyiségű egyéb hadianyagot és hadszerszámot (pl. lőport, töltővesszőket, lőportartókat, ágyútaligaláncokat, köteleket stb.) is szállítottak a Dél-Dunántúl központjába. Emellett a kanizsai stájer gyalogok páncéljait és lőfegyvereit is a gráci hadszertár biztosította, ahova viszont – különösen a páncélok, sisakok és puskák egy része – utánpótlásként Nürnbergből és Augsburgból érkezett. Kanizsa persze mindemellett a bécsi főhadszertárból is gyakran kapott utánpótlást, miközben magyar lovas és gyalogos őrségét a váruralom bevételeiből, magyarországi jövedelmekből, birodalmi segélyekből és az alsó-ausztriai rendek alkalmi támogatásából együttesen tartották el.

A kialakult széles körű, nemzetközi katonai–anyag együttműködés ellenére az 1570-es évek közepén már Stájerország (és Ausztria) védőbástyájaként

4. A kanizsai vár átépítési tervrajza, Pietro Ferabosco, 1572

emlegetett Kanizsa kiépítettsége és ellátása korántsem volt megfelelő. A tervezett öt bástya közül csak kettő volt készen (4. ábra), a várfalak egy része befejezetlenül állt, de a katonák (különösen a német gyalogok) élelemellátása is gyakran akadozott, nem beszélve a nem ritkán rák hátán járó zsoldról. Reálisan összevetve azonban a közép-európai Habsburg Birodalom (beleértve Magyarországot is) éves összjövendelmeit (kb. 2.000.000 rajnai forint) és a határvédelem fenntartásához szükséges költségeket (évi kb. 1.3-1.600.000 r. f. zsold és 4-500.000 r. f. egyéb hadi kiadás), mindez sajnos nem nagyon történhetett másként. Ráadásul az 1570-es évek közepére kiderült, hogy a drinápolyi békétől (1568) tartó „háborús békeidőszakban” a törökök alaposan feltérképezték a királysági határvédelmet, és mindennapos betöréseikkel rettegésben tartották a végvárak mögötti magyar és osztrák hátországot. A kanizsai főkapitányság területén elsősorban Kanizsától délre, a Mura mentén, valamint északabbra, Kiskomáromot megkerülve hatoltak előre, majd jutottak el gyakorta Stájerországba vagy a Zala és a Rába vidékére. Az alapjaiban már kialakult védelmi rendszer az 1570-es évek második felében ezért megérett a korszerűsítésre.

A határvédelem modernizálásának programját az 1577 augusztus–szeptemberében Bécsben tartott nagy haditanácskozás dolgozta ki. A császárvárosban, majd a belső-ausztriai tartományok (Stájerország, Krajna, Karintia és Görz) küldöttei által 1578 januárjától Bruck an der Murban

folytatott tanácskozások végül egyöntetűen az aktív védelem koncepciója mellett döntöttek. Ez azt jelentette, hogy a végvidéki főkapitányságokat úgy kívánták újjászervezni, hogy azok a török portyákkal szemben a kedvező természeti akadályokra még inkább építve, amennyire csak lehet, hermetikusan záró és szigorúan ellenőrizhető védelmi övezetekké váljanak. Az elkövetkező esztendőök intézkedései azután – ha nem is mindig az előzetes helyszíni felmérések javaslatainak megfelelően – országszerte meghozták az első eredményeket. A kanizsai főkapitányság területén a Kanizsa-patak völgyét malomgátakkal duzzasztották fel, az erdőket, utakat és átkelőket bevágták és eltorlaszolták, az utóbbiak mentén pedig kisebb-nagyobb várakat-őrházakat emeltek, a rendszerbe nem illő erődítményeket pedig felrobantották. Ennek eredményeként az 1580-as évek elejére egymástól már látótávolságban álló, új várak és őrházak segítségével a korábbinál hatékonyabban ellenőrizték az átkelőket, a nagyrészt hézagmentes vízvédelmi rendszer kialakításával pedig a portyázókat jelentősen akadályozták újabbak létrehozásában.

BAJCSAVÁR ÉS A STÁJER SEGÍTSÉG JELENTŐSÉGE

Bajcsavár felépülését 1578 őszén e reformoknak és a Mura mentén már hosszabb ideje fenyegetett Stájerország tetemes segítségének köszönhetette (5. ábra). Miután a rendek 1576–1577-ben hiába próbálkoztak a Muraközben és a szemenyei őrhelyen a török portyák délszláv gyalogosok segítségével történő feltartóztatásával, belátták, nem maradt más útja tartományuk hatékonyabb védelmének, mint a Kanizsa és a Mura közötti legfontosabb stratégiai helyen egy új erődítmény emelése és egy kisebb határvédelmi zóna kiépítése. A Vízvár, Berzence és Csurgó alkotta egykori „stájer” várláncolat helyébe így lépett az 1578 végén életre hívott bajcsavári kapitányi körzet.

A stájer rendek részvétele a Dél-Dunántúl határvédelmében – a mindenkorai török veszélyre érdekeik szerint reagálva – ezzel több évtizedes folyamat után a csúcára ért. A tartomány határához már viszonylag közel, de még az ütközőzóna szerepét betöltő Magyarországon, a rendek költségén egy jelentős alapterületű, teljesen új erődítmény épült, amelynek zsold-, hadianyag- és élelemellátása, azaz teljes fenntartása és utánpótlása az említett őrhelyekkel együtt – bár gyakran óriási nehézségekkel – csaknem kizárólag Stájerország lakóira nehezedett. Mindezek ismeretében érthető, miért egyezett bele az Udvari Haditanács a bajcsavári kapitányi körzetnek a stájer rendek által már hosszú ideje eltartott szlavón főkapitánysághoz

5. Bácsavár Giovanni Jacobo Gasparini itáliai hadiépítész térképén, 1594 eleje

való csatolásába, s ezzel a gráci Belső-ausztriai Haditanács igazgatása alá helyezésébe. S bár az 1580-as évek elejére bebizonyosodott, hogy a stratégiai igen fontos helyen emelt vár szinte belesüllyed homokalapjába, s emiatt állandó, költséges javításra szorul, ennek ellenére szerepét bukásáig mégis többé-kevésbé képes volt ellátni.

Stájerország részvételét a dél-dunántúli határvédelem 16. századi kiépítésében és eltartásában ugyan konkrét számadatokkal sajnos nem tudjuk, de feltételezhetően nem is lehet összegezni, mégsem túlzunk akkor, ha Pécs, Szigetvár, Vízvár és a Dráva menti várak, majd Kanizsa és a bácsavári kapitányság finanszírozásához és ellátásához nyújtott stájer segítséget több

százezer forintra becsüljük. A tetemes befektetés mégis megérte, hiszen egyrészt alapvető mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a török frontvonal a 16. században mindvégig Stájerország határától keletre, még Magyarországon maradt, másrészt a stájer segítséggel kiépített Dráva menti védvonalak részben legalább megszürték és ellenőrizték a török betöréseket, és így – több évtized mérlegét tekintve – számottevően csökkentették az azok által a tartomány területén okozható károkat. Ennek jelentőségét majd csak akkor érzékelhették–értékelhették a tartomány rendjei és lakói igazán, amikor Kanizsa és a Mura–Balaton közötti teljes határvédelem 1600. évi bukását követően immáron végleg határaikra szorultak vissza, és ott kényszerültek – elsősorban néhány jelentősebb várra–városra (Hartberg, Fürstenfeld, Feldbach, Radkersburg és Pettau) támaszkodva – immáron valóban saját határvédelmük kiépítésére.

A TANULMÁNY MEGÍRÁSÁHOZ HASZNÁLT LEVÉLTÁRAK

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana; Deželni stanovi za Kranjsko
 Hadtörténelmi Levéltár, Budapest; Törökkori Gyűjtemény
 Hrvatski državni arhiv, Zagreb; Generalkomande
 Magyar Országos Levéltár, Budapest; Magyar kincstári levéltárak és Családi levéltárak
 Niederösterreichisches Landesarchiv, Sankt Pölten; Ständisches Archiv
 Österreichische Nationalbibliothek, Wien; Handschriftensammlung
 Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofkammerarchiv és
 Kriegsarchiv
 Steiermärkisches Landesarchiv, Graz; Landschaftliches Archiv
 Universitätsbibliothek, Graz; Handschriftenabteilung

LEGFONTOSABB FELDOLGOZÁSOK

- CSORBA CS., Erődített és várrá alakított kolostorok Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 5 (1974) 13–47.
- KELENIK J., A kanizsai védelmi övezet és természetföldrajzi adottságai a XVI. század 70-es éveinek végén. In: Végvár és környezet. Szerk.: Petercsák T.–Pető E. Eger 1995, 163–174. (Studia Agriensia 15.)
- KRUHEK, M., Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća. Zagreb 1995. (Biblioteka Hrvatska povjesnica, Monografije i studije 1.)
- LOSERTH, J., Innerösterreich und die militärischen Maßnahmen gegen die Türken im 16. Jahrhundert: Studien zur Geschichte der Landesdefension und der Reichshilfe. Graz 1934. (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 11:1.)
- PÁLFFY G., A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz). Történelmi Szemle 38:2–3 (1996) 163–217.

- PÁLFFY G., Európa védelmében: Haditérképész a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században. 2. jav. és bőv. kiad. Pécs 2000.
- PFERSCHY, G.–KRENN, P. (Hrsg.), Die Steiermark: Brücke und Bollwerk. Katalog der Landesausstellung. Schloß Herberstein bei Stubenberg, 3. Mai bis 26. Oktober 1986. Graz 1986. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 16.)
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar. Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. I–II. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 60 (1969) 199–275; 61 (1970) 151–214.
- ŠTEFANEC, N., Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu. Zagreb 2001. (Homines, tempore, loci)
- SZAKÁLY F., A dél-dunántúli hadszíntér, 1526–1543. In: Pécs a török korban. Szerk.: Szakály F.–Vonyó J. Pécs 1999, 17–50. (Tanulmányok Pécs történetéből 7.)
- TAKÁTS S., Thengöldi Bornemissa János. Milyen volt az élete egy végbeli kapitánynak? In: Takáts S., A török hódoltság korából. Rajzok a török világból. IV. Budapest é. n. [1928], 343–489.
- TAKÁTS S., Steierország magyar huszárjai. In: Takáts S., Emlékezzünk eleinkről. I. Budapest é. n. [1929], 233–258.
- VÁNDOR L., Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa. Városi monográfia. I. Szerk.: Béli J.–Rózsa M.–Rózsáné Lendvai A. Nagykanizsa 1994, 215–424.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., A régészeti és az írott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). Archaeologiai Értesítő 125 (1998/2000) [2002] 85–119.

Bajcsavár története stájer levéltári források alapján

Leopold Toifl

Károly, Belső-Ausztria főhercege, a Grazban újonnan alapított Belső-Ausztriai Haditanács segítségével 1578-ban – az előző esztendőben tartott nagy bécsi haditanácskozás határozata alapján – átvette a bécsi Udvari Haditanácstól a horvát és a szlavón végvidék feletti főparancsnokságot, majd tárgyalásokat kezdett a stájer rendekkel azok anyagi–katonai támogatásáról. Ezzel egy időben a stájer tartomány segítségével, de Andreas Kielman kanizsai főkapitánnyal (1577–1580) együttműködve, megkezdték a Kanizsa körüli határvidék erdőinek, útjainak és átkelőinek bevágását (*Verhackung*), hogy e területen (is) megakadályozzák a törökök további behatolását. Mindemellett a kanizsai és a szlavón főkapitányság határterületén hozzálttak három kisebb erődítmény, Bajcsavár (*Weitschawar*), Murakeresztúr és Fityeháza felépítésének, mely helyekre azután hamarosan gyalogos és lovas őrséget helyeztek. Az újonnan megszervezett kis várláncolat központja Bajcsavár lett, róla kapta a bajcsavári kapitányság–kapitányi körzet elnevezést. Az alábbi tanulmány az új határvédelmi zóna főváranak történetét a grazi Stájer Tartományi Levéltár (*Steiermärkisches Landesarchiv*) *Militaria* nevű fondjában őrzött források alapján mintegy stájer szemszögből mutatja be.

A VÁR KELETKEZÉSE

A Nagykanizsától 8 kilométerre délnyugatra található mai Bajcsa falu határában, 1578 szeptemberében, Hieronymus Arconat várépítőmester vezetésével kezdődtek meg az építési munkálatok, amelyeket stájer favágók és magyar ácsok, kovácsok és kőművesek végeztek. A katonaság biztosította védelem alatt folyó erősítési munka október közepére annyira előrehaladt, hogy gerendavázás katonaszállások (barakkok), sütőkemencék, s hadianyag- és élelemtároló házacsok is álltak már. A grazi tartományi hadszertárból a tervezett kapuépületre ütőórát, továbbá egy riadóztatásra szolgáló harangot és három ágyút küldtek Bajcsavárra. Október 5-én a védőpalánkok körül megkezdték a várak kiásását is.

1578 októberében a szomszédos Muraköz nagyurának, Zrínyi György királyi tanácsosnak és Magyarország tárnokmesterének a feladata lett, hogy az új várat saját akarata szerint 200 huszárból, 200 délszláv gyalogosból (ún. haramiából) és 150 német gyalogból álló őrséggel szerelje fel. Az egész várőrség felfegyverzéséről, ellátásáról és fizetéséről viszont Stájerország gondoskodott.

A lovasság feletti parancsnokságot Zrínyi két kapitánynak, Julius von Salmnak és Herkovich Jánosnak adta át, a német gyalogosokat pedig Wolf Engensteinernek rendelte alá. Valamennyi tiszt és végvári vitéz a magyar–horvát nemesnek, egyúttal Zrínyi előkelő familiárisának, Malakóczy Miklósnak tartozott engedelmességgel, aki bajcsavári főkapitányi tisztéért havi 50 forint zsoldot kapott (1. ábra). Október 26-án a stájer rendi kormányzat elismerte Zrínyi Györgyöt a várkatonaság legfőbb vezetőjének, de fenntartotta magának a jogot, hogy a Bajcsaváron mindenkor állomásozó német gyalogosokat kizárólag a stájerországi Vorau negyedéből (*Viertel Vorau*) toborozzák. A könnyűlovasok nagy része ezzel szemben szlavón végvárakból, nevezetesen Kaproncáról és Ivanicsról származott. Az ő jogaikat és kötelességeiket egy 1578-ban készült horvát nyelvű lovassági hadiszabályzat foglalta össze, amelyre beiktatásukkor tettek ünnepélyes fogadalmat.

Hamarosan mégis nyilvánvalóvá vált, hogy a törökök nem tartják tiszteletben az új bajcsavári és murakeresztúri erősséget. A kanizsai végvidék magyar főkapitány-helyettese, Tharnóczy Farkas már 1578. december 24-én arra figyelmeztetett, hogy a törökök támadást terveznek, és a bajcsavári őrség növelését javasolta. Ez elől ugyan a stájer rendek anyagi okokból elzárkóztak, abba azonban beleegyeztek, hogy újabb 500 forintot fizessenek az erősítési munkálatok folytatására. A török veszély persze továbbra is

1. Forrásrészletek.

...aus der Begründung Erzherzog Karls II. für die Errichtung von Weitschawar, ddo 1578 Oktober 18

Aus der Begründung Erzherzog Karls II. für die Errichtung von Weitschawar, ddo 1578 Oktober 18

...darzue Ain Castel an der Weydtscha von neuem erbaut vnd Zuegericht, Auch durch vnser darbey gehabte Ráth vnd Commissarien neben gedachter hieigen Lanndtschafft verordnen mit Ierer Kay: Mt: Rath vnnnd Obristen zu Canisadits Orths ein solche Vergleichung getroffen worden, das Nemblichen wier ermelte vnnsere hieige Lanndtschafft Zu behuet des Tractu von Canisa biß an die Muer, Erstlich in beruertes neu erbaute Castel Waydtschawär 200 Hussarische Pherdt 200 Haramia vnnnd 150 Teutsche Khnecht, darzue gen Kherestur 50 Hussarische Pherdt 100 Haramien vnd 50 Teutsche Khnecht verordnen...soll

Részlet II. Károly [osztrák] főherceg Bajcsavár felépítését támogató, 1578. október 18-án kelt véleményéből:

[A törökök által fenyegetett Kanizsa környéki területek biztosítása érdekében] Bajcsa mellett egy új várat építettünk és emeltünk. Odaküldött tanácsosaink és biztosaink pedig – a stájer tartományi kormányzattal együtt – Öcsászári felsége tanácsosával és kanizsai főkapitányával [Andreas Kielmannal] e [vég]hely kapcsán a következő megállapodásra jutottak: nevezetesen stájer tartományunk a Kanizsa és a Mura közötti terület védelmére az újonnan épített bajcsavári erődítményben 200 huszárt, 200 detszláv gyalogost (haramiát) és 150 német gyalogost, Keresztváron pedig 50 huszárt, 100 haramiát és 50 német gyalogost tartozik állomásoztatni.

...aus der Bestellung des Miklos Malakoczzy zum Oberhauptmann von Weitschawar, ddo 1578 Oktober 18

Aus der Bestellung des Miklos Malakoczzy zum Oberhauptmann von Weitschawar, ddo 1578 Oktober 18

Also soll vnd mag Er (Georg Zrinyi) vber gedachts Ime vndergebne Khriegs Volckh zu desselben dessto leichteren Regierung den Nicolaß Male= khoczj zu ainem Oberhauptman gebrauchen, deme wier dann neben Seinen vnndergebenen 50 Phärdten die werende Zeit dieser Bstallung Monatlich 50 fl fuer Leibs besoldung vnd in allem gnädigst bewilligt haben.

Részlet Malakoczzy Miklós bajcsavári főkapitány 1578. október 18-án kelt kinevezéséből:

Ő [Zrínyi György, a bajcsavári kapitányi körzet főkapitánya] a neki alrendelt katonaság élén – annak minél könnyebb irányítására – Malakoczzy Miklóst főkapitányként alkalmazhatja, akinek fizetésére (az alája rendelt 50 lovas zsoldja mellett) kinevezésének idejére 50 forint havi zsoldot rendeltünk, és mindezekhez legkegyesebben hozzájárulásunkat adtuk.

fenyegetett, 1579. január elején például Zrínyi György újabb támadástól tartott. Az efféle híreket Grazban azonban meglehetősen könnyelműen kezelték; amit jól bizonyít, hogy a Bajcsaváron állomásozó katonák fizetetlenek maradtak, és így félő volt, hogy fellázadnak. Végül a rendi kormányzat január 26-án engedett, és megígérte, hogy február végéig a várkatonaság teljes zsoldját megkapja. Az ekkor kötött szerződés szerint 1579. március elejével Rudolf császár és királynak kellett volna átvennie Bajcsavár ellátását. Ez ellen viszont a bécsi udvari haditanácsnokok hevesen tiltakoztak, de a grazi Belső-ausztriai Haditanács ugyancsak (és továbbra is) a stájer tartományra hárította az új várral kapcsolatos anyagi terheket.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a tartós török fenyegetés ellenére Grazban a várórség egy részének elbocsátásával próbáltak pénzt spórolni. 1579. május 7-én immáron Károly főherceg is beavatkozott a tárgyalásokba, és határozottan követelte, hogy a német gyalogokat tartsák meg Bajcsaváron, mivel – állítólag – a magyarok rosszul teljesítették feladataikat. A főherceg inkább 50 haramiát és ugyanennyi huszárt akart elbocsátani, hogy az így megspórolt összegből fizethessék a német gyalogosokat. Bár ebben végül Grazban megállapodtak, ám a következő esztendőben többször is bebizonyosodott, hogy a stájer tartomány csak a főherceg udvarának vagy magának a főhercegnek a nyomására fizeti ki a zsoldot. A hadi-nép így – miként a törökellenes határvédelem más váraiban is – olykor akár egy évet is várt fizetéségre. Mindazonáltal a 100 német gyalogosnak havi 634 forintot, a 200 huszárnak havi 932 forintot, a 300-ra gyarapodó haramiának pedig havi 978 forintot kellett ekkor a stájer rendeknek előteremteni, ami a szlavóniai végvárok immáron több évtizedes állandó fenntartása mellett igen komoly anyagi problémákat jelentett számukra.

Hasonló nehézségekkel járt a Bajcsaváron továbbra is szükséges építési munkák finanszírozása. Az erődítmény közel sem minden része volt kész, hiszen ekkor a tervezett öt bástyából csupán egy-kettő állt. Ráadásul időközben kiderült, hogy a vár homokos talajra épült, és ezért hamarosan düledező-omladozó állapotba kerül. A helyzetet rontotta, hogy 1579. június 16-án a stájer rendi kormányzat megtagadta a grazi haditanácsnokoknak az építési költségek kifizetését, arra hivatkozva, hogy Bajcsavár erőssége nem fog sokáig állni, majd követelte, hogy Károly és Ernő főhercegek vállalják át tőlük a költségek egy részét. Mindezek ellenére folytatódtak a javítási, bővítési és további munkák a folyamatosan építésre szoruló, „roskadozó” váron. 1580 márciusában a kőművesek a részben már beomlott árkon belül felhúztak egy téglafalat, és mésszel vakolták be a nem sokkal azelőtt felépített bástyákat.

A rendek által Bajcsavárra küldött biztosok, Gottfried Breuner, Erasmus von Saurau és Hans Franz von Neuhaus, ezenkívül elrendelték, hogy tisztítsák ki az elhanyagolt árkot, és az onnan kitermelt földből építsenek egy sáncot. A már 1578 októberében ásott kutat viszont a környék szétrombolt templomainak köveiből kellett kirakni, és rendes kútkávéat kellett építeni. Továbbá 1580. április 4-én egyúttal úgy döntöttek, hogy a váron kívül egy második kutat építenek, kizárólag a lovak itatására. A várbeli kút mellett álló élésházat megemelték, hogy jobb fedezéket nyújtson egy esetleges támadás esetén a vizet merítő katonáknak. Az addig szalmával fedett katonaszállások tetejét 1580 folyamán a Mura menti Szemenyéből hozott zsindegyre cserélték. Ezen felül egy 1580. április 7-én kelt levélben már felmerült a gondolat, hogy a huszárok egy részét helyezték át Murakeresztúrra, mert így több helye lenne a gyalogosoknak, és a zsúfoltság enyhültével csökkenne a tűzveszély a várban.

VÉG NÉLKÜLI JAVÍTÁSOK

Három évvel később Christoph Pernerl bajcsavári építési írnok (*Bauschreiber*) indítványozta a sütőkemencék újjáépítését, és ugyanebben az esztendőben (1583) megépült a vár hadszertára melletti lőportorony (lőportároló helyiség) is. Georg Huber március 14-én kelt leveléből tudjuk, mekkora szükség volt a javításokra: a kút facsorgói elrohadtak, a palánkok egy része beomlott a várárokba, a főkapu melletti földsánc veszélyesen megrepesztett. Malakóczy Miklós főkapitánynak azonban még nagyobb fejtörést okozott, hogy a kút melletti bástya beomlással fenyegetett. Mindezen aggasztó hírek ellenére a javítási munkákhoz szükséges 3000 forint kifizetése elmaradt. A grazi haditanács és a stájer tartomány vezetőinek energiáit inkább az a végeláthatatlan vita emésztette föl, hogy miként osztozzanak a tetemes költségeken. Ezen Pernerl építési írnok újabb, 1583. decemberi panaszlevele sem tudott változtatni, amely már arról szólt, hogy Bajcsavár sürgős javítási munkák hiányában elpusztul. Csak 1584. május közepén egyeztek meg a felek végül abban, hogy a javításokat a környék helybéli lakosságával kell elvégeztetni. A munkákba bevonták a várkatonákat is, de a magyar őrség nem teljesítette e feladatait.

A problémákra tényleges megoldást tehát ezek a törekvések sem hoztak. Christoph Baumgartner hadszertárnok 1584. július 20-án kelt beszámolója szerint a palánkok már teljesen elkorhadtak, és szinte semmiféle védelmet nem nyújtottak az akkortájt újult erővel portyázó törökökkel szemben.

A főkaputól az árok fölött átvezető híd szintén elkorhadt, és a már álló öt bástya is lepusztult és beomlással fenyegetett. A grazi haditanács továbbra is elvárta (persze nem is nagyon tehetett mást), hogy Stájerország fizesse a javítási költségeket. Augusztus 8-án azután a rendek 300 forintot ajánlottak fel kézművesek fizetésére. Három nappal később azonban Zrínyi György újra súlyos károkról panaszkodott, és úgy vélte, a Bajcsaváron szolgáló hadinép oly védtelenül él a várban, mintha nyílt mezőn táborozna. Az 1584. október 14-én Bajcsavárra érkező Servatius von Teuffenbach, Wilhelm von Windischgrätz és Jonas von Wilfersdorf szintén javításokat kezdeményezett. Károly főhercegnek küldött jelentésük nyugtalanságra adott okot: az egész vár csaknem az összeomlás határán állt, főképp a kút melletti bástya, amely majdnem beomlott már a várárokbá, tehát teljesen lehetetlen lett volna, hogy ágyúkat állítsanak rá. A palánkok újra elkorhadtak, a katonaszállások teteje pedig annyira lyukas volt, hogy befolyt rajtuk az esővíz. Giuseppe Vintani (németesen Joseph Vintana) itáliai várépítész költségszámításai szerint a javítások 816 rajnai forint 40 krajcárba kerültek volna.

A grazi haditanács és a stájer tartomány vezetői között persze újra elkezdődött a költségek fedezése körüli vita. December 7-én a rendi kormányzat megtagadta a fizetést, arra hivatkozva, hogy 1578 óta már több mint 8000 forintot fektettek be Bajcsavárba. 1585 januárjában azután csak azért hagytak jóvá legalább 600 forintot, mert Károly főherceg figyelmeztette őket, hogy az erődítmény további pusztulása Kelet-Stájerországot túlságosan nagy veszélybe sodorná. A magyarországi, így a szomszédos kanizsai végekért is felelős Ernő főherceg azon követelése, hogy állítsák helyre a várat, ebben a helyzetben már-már „nevetségesnek” tűnhetett, főként azt követően, hogy korábban nem volt hajlandó saját igazgatása és gondoskodása alá venni azt. A stájer rendek rá is mutattak a főherceg követelésének logikai bukfcencére, felsorolván az addig Bajcsavárra fordított kiadásait, majd 1585. március 23-án ismét anyagi támogatást sürgettek tőle.

Mindezek mellett 1585 nyarán merült fel először az az ötlet, hogy Bajcsavár helyett a stabilabb alapon emelt Murakeresztúrt építsék ki nagy erődnek. A stájer rendek hajlandók lettek volna az építési költségek harmadát fedezni, amennyiben ehhez a magyar és az alsó-ausztriai rendek hasonló arányban járulnak hozzá. Ezen új álláspont ellenére 1585 szeptemberéig Bajcsaváron folytatódtek a szükséges javítási munkák. Az év vége felé azután egy újabb küldöttség (Fejérváry István, Erasmus Braun, Erasmus von Saurau, Hans Sigmund von Herberstein és Hans Friedrich von

Vitus von Hallegg.

2. Veit von Hallegg vend főkapitány
(1568–1589) portréja

Trauttmansdorff), amelyben tehát stájerok mellett magyarok és alsó-ausztriaiak is képviseltetve voltak, megvizsgálta annak lehetőségét, hogy ténylegesen Murakeresztúrt építsék-e ki főerődde. Végül azonban az ötletet a túl magas költségek miatt elvetették. 1588 szeptemberében azután Murakeresztúron végleg leállították az addig is alkalmoszerű jelleggel végzett komolyabb építési munkálatokat.

Murakeresztúr nagyobb erődde alakítása helyett tehát továbbra is Bajcsavár többé-kevésbé értelmetlen helyreállítása vitte el a pénzeket. A várról Malakóczy Miklós főkapitány 1587. május 21-én a következőket írta Veit von Hallegg vend főkapitánynak (2. ábra): „Mivel a vár mindenütt javításra szorul, és mivel az őrség is csekély, kérem Önt, mielőbb küldjön gyalogosokat, hogy egy ellenséges támadás esetén jobban oltalmazhassuk és védelmezhesük a várat.” Hasonlóan vélekedett a bajcsavári körzet főkapitánya, Zrínyi György is, amikor november elején a vár helyreállítását követte. Ezúttal gyorsan reagáltak a stájer rendek, és november 11-én 400 forintot szavaztak meg Bajcsavár számára. Hogy mennyire jogos volt az aggodalom a várőrség eltartását illetően, bizonyítja az is, hogy 1587. május 22-én martalócok portyáztak Bajcsa és Fityeháza között, 1588. június 28-án pedig a Fityeháza elleni török támadást csak a bajcsavári huszárok és haramiák segítségével tudták nagy nehezen visszaverni. 1588 második felében a törökök általában véve is nagyobb nyomást gyakoroltak a bajcsavári végekre, július 18-án például rajtaütöttek a bevágásokat végző haramiákon, október 4-én pedig azokat a favágókat támadták meg, akik a Bajcsavár környéki erdőkben palánknak való fatörzseket akartak kivágni. Hosszabb fegyvernagyvadás után 1593. április 16-ra virradó éjjel a törökök újra megtámadták Fityeházát, mely rajtaütésben az őrhelyen szolgálók közül ketten veszítették életüket.

Az efféle veszélyekről szóló beszámolóktól függetlenül folytatódtak, illetve nem hagytak alább a panaszok Bajcsavár rossz állapota miatt. Persze gyakran nekifogtak a helyreállításnak, 1586 szeptemberében például a német őrség is az építkezéseken dolgozott, a délszláv gyalogok és a huszárok viszont kivonták magukat a munkából. Az akut pénzhiány miatt a vár teljes felújítása természetesen szóba sem kerülhetett, így a javítások csak töredékesen folytak és mindig a legszükségesebb részeket érintették; például újjáépítették az 1587. március 1-én leégett katonaszállásokat. Csak 1588 szeptemberében szánták el magukat a rendek, hogy Bajcsavárra küldjék Franz Marbl építőmestert, aki pontosan felmért a vár állapotát, Veit von Hallegg főkapitány szeptember 12-én kelt észrevételét osztotta: „Isten bocsásson meg azoknak az építőmestereknek, akik az építkezési

munkák kezdetén [1578-ban] figyelmen kívül hagyták a jó fekvésű Mura-keresztúrt, és a bajcsavári erősséget a leghaszontalanabb homokos talajra építették. Ez nem csak Károly főherceget, de a stájer tartományt is hatalmas költségekbe verte, mind az építkezés, mind a vár ellátása kapcsán. Bajcsavár veszélyes hely lett.”

Ennek ellenére 1588 szeptembere és novembere között Marbl építőmester nemcsak 1500 új palánkarót veretett le, de felújíttatta a főkapu és a kút melletti bástya közötti falszakaszt is. Emellett az öt bástya fapadlózatot kapott, a bástyák közötti sérült kötőgátakat (kurtinákat) vaskapcsokkal erősítették meg. A hadszertár melletti őrszobába építettek egy kályhát, a kilenc sütőkemencét pedig újratapasztották. Marbl nagyon rosszállón nyilatkozott Malakóczy Miklós főkapitányról, aki nem volt kész együttműködni vele, és a javításokat részben szabotálta. Nem volt hajlandó például megbízni a magyar katonaságot, hogy ők vágják ki az erődítéshez szükséges palánkfát. Mégis a Marbl által irányított építési munkálatok voltak az egyetlen szakszerű javítások Bajcsavár rövid történelme során.

Mindezek a jó szándékú javítások azonban szinte semmit sem értek, alig-alig segítettek. A magas talajvíz miatt az erődítésekhez használt fa továbbra is hamar elkorhadt, a (tégla)falazott bástyák újra meg újra beomlottak az árokba. Hans Friedrich von Trauttmansdorff és Wilhelm von Windischgrätz biztosok egy újabb várszemle során (1590. október 1-én) kénytelenek voltak megállapítani, hogy a vár megint régi rossz állapotába került. Ezért újra Franz Marblt bízták meg a javításokkal, ő azonban ezúttal úgy vélte, hogy *„a váron minden fércelgetés hiábavaló lenne”*. Nikolaus Schober bajcsai hadszertárnok is kifejtette véleményét, hangsúlyozván, hogy a kút melletti bástyán egy ágyú elsütése egész biztosan annak beomlásához vezetne. Végül abban maradtak, hogy a legszükségesebb javításokat elvégzik, hogy a várórség legalább a közelgő telet átvészelhesse. 1591-ben ismét a német gyalogok vertek le újabb palánkarókat, valamint erősítették meg a bástyákat, és ácsok segítségével fedték be a sérült tetőket. Mindezek a javítási munkák ekkor összesen 932 rajnai forint 16 krajcár 2 pfennigbe kerültek.

Minden nehézség ellenére a következő években is költöttek pénzt építési munkákra. 1592-ben a javítások 1728 rajnai forint 17 krajcár 3 pfenniget emésztettek fel. Ezt követően a stájer tartomány évente általában 250-300 forintot költött a bajcsavári javítási munkálatokra. Az utolsó adatolt kifizetés 1599. szeptember 13-án történt: ekkor Ehrenreich von Schrottenbach kapitány 50 forintot kapott Grazból *„a nevezett vár szükséges javítási munkálataira”*.

AZ ŐRSÉG

Amennyire változatos Bajcsavár építéstörténete, olyannyira egyhangú volt őrségének históriája. Miként említettük, 1578. október 18-án a horvát–magyar főurat, Zrínyi György bízták meg azzal, hogy meghatározza a várőrség számát és összetételét, de a stájer tartomány fenntartotta magának a beleszólás jogát a német gyalogosok kiállításába. Kezdetben 200 huszár, 200 délszláv gyalogos (haramia) és 150 német gyalog állomásozott Bajcsaváron. Miként a törökellenes végeken általános szokás volt, egy-egy könnyűlovas-kapitány 50 huszárt, egy-egy gyalogvajda 50 haramiát vezetett; a német gyalogok pedig saját kapitányuknak tartoztak közvetlen engedelmességgel. A teljes várőrség a bajcsavári főkapitány (1578–1592: Malakóczy Miklós (3. ábra), majd 1592–1600: Allya Kristóf) parancsnoksága alatt állt. Idővel azonban lényeges változások következtek be: 1579-ben 200 huszár, 300 haramia és 100 német gyalogos alkotta az őrséget, 1588-ban viszont már csak összesen 480 katona állomásozott a véghelyen, legalábbis a hivatalos előírások adatai szerint.

A Bajcsaváron szolgáló végváriak fő feladata a Kanizsa és a Mura közötti határszakasz katonai védelme, biztosítása volt. Ezen kívül kötelesek voltak várbeli őrszolgálatot teljesíteni, a véghelyen végzendő javítási munkákban segíteni, a környező területek bevágásában részt venni, továbbá a különféle hadianyag- és élelemszállítmányok fegyveres kíséretét biztosítani. Sajnos előfordult, hogy az őrség egyes csoportjai, nemzetiségei között a viszony nem mindig volt bajtársias. 1585. január 30-án például Michael Berger német zászlós egy vita során leszúrt egy német gyalogost, mely tettéért lefokozták, és börtönbe vetették. Egy másik halálesetet viszont balesetnek tartottak: 1586. szeptember 11-én ugyanis a haramiák éppen egy törököktől zsákmányolt lőfegyvert vizsgálgattak, amikor az véletlenül elsült, és halálosan megsebesített egy német tisztet (a szállásokért felelős ún. *Furiert*), aki éppen a főkapunál őrködött. Az 1584 szeptemberében és 1586 februárjában Bajcsaváron tomboló pestisnek is estek végváriak áldozatul.

A huszárok, haramiák és német gyalogok említett egységein belül természetesen voltak különböző rangfokozatok, amelyekkel más-más hatáskör és egyúttal fizetség járt. 1583-ban például a havi zsoldok a tisztek körében az előírások szerint következőképpen alakultak: a német gyalogos kapitány 40 forintot, egy-egy haramia-vajda és a lovaskapitányok ugyanennyit, a német zászlós (*Fähnrich*) 20 forintot, a strázsamester (*Wachtmeister*) 16 forintot, egy-egy német hadnagy (*Leutnant*) 12 forintot, a várbeli prédiátor szintén 12 forintot, a német őrmesterek (*Feldwebel*) 8 forintot,

3. Malakóczy Miklós bajcsavári főkapitány
(†1603) sírköve Zalaszentmártonból
(Múzej Medimurja, Csáktornya)

az említett *Furierok* szintén 8 forintot, a felcser, a dobos és a sípos szintén ugyanennyit, a német seregdeák (*Feldschreiber*) 6 forintot, végül a német közlegények 4 forintot kaptak. A 16. század vége felé a német közkatonák fizetsége havi 5 forintra emelkedett. A gyakorlat azonban sokszor azt mutatta, hogy az előírt összegek inkább „elméleti jellegűek” voltak. A stájer rendek ugyanis alig tartották magukat a rendszeres (néhány havi) fizetésekhez, a zsoldot általában csak a grazi haditanácsosok nyomására szabálytalan időközökben utalták ki, akkor viszont egyszerre nagyobb összegeket. Ennek következtében a végváriak gyakorta szükségét szenvedtek, és arra kényszerültek, hogy a maguk készíttette termékeket árulják. Emellett időnként földműveléssel is foglalkoztak. A 16. század végén az immár állandó pénzhiányban szenvedő stájer tartomány megváltoztatta a zsoldfizetés módját. 1590 tájától a zsold mintegy 20 %-át posztóban vagy élelemben fizették ki, de a maradékot sem teljesen készpénzben, hanem kisebb részben adóskötelezvény, ún. „hátralékcédula” (*Restzettel*) formájában kapták meg a katonák. Ezekkel a „hátralékcédulákkal” ugyan tudtak a zsoldosok vásárolni (ez esetben a kereskedőknek kellett ezeket a stájer tartománynál beváltani), de érthetően nem nagyon kedvelték őket.

A grazi Stájer Tartományi Levéltárban fennmaradt források néhány kivételtől eltekintve csak a német gyalogosok nevét őrizték meg: kapitányok, tisztek, építési írnokok, német seregdeákok, hadnagyok, prédikátorok, strázsamesterek, hadszertárnokok, de egyszerű zsoldosok nevét is. Majdnem mindannyian stájerek voltak, miként az a következő jegyzékből szemléletesen látható:

NÉMET KAPITÁNYOK (*Hauptmann*):

Wolf Engensteiner (1578–1580),
 Hans Christoph Rindscheit (1580–1584),
 Mert Schürfflinger (1584–1585),
 Erhard Rindscheit (1585–1586),
 Alban Grasswein (1586–1590),
 Ehrenreich von Schrottenbach (1590–1600),
 Christoph Spissitsch (1600–1601/09)

ZÁSZLÓSOK (*Fähnrich*):

Michael Berger (1584–1585)

HADNAGYOK (*Leutnant*):

Sebastian Papiersdorfer (1580–1583),
 Erhard Rindscheit (1584),
 Christoph Pernerl (1584–1594)

STRÁZSAMESTEREK (*Wachtmeister*):

Wolf Dietrich Rindscheit (1590),
Jakob Frühbeck (1600–1607?)

NÉMET SEREGDEÁKOK (*Feldchreiber*):

Hans Michael Tallinger (1591),
Hans Christoph Liebl (1598–1601)

PRÉDIKÁTOROK (*Prädikant*):

Nikolaus Burckhard (1579),
Matthias Ciconya (1579–1584),
Valentin Gettler (1584),
Johann Schlosser (1596)

FELCSEREK (*Feldscher*):

Marx Aichler (1597),
Hans Haslauer (1600)

ÉPÍTÉSI ÍRNOKOK (*Bauschreiber*):

Heinrich Wolf Pölling (1578–1580),
Christoph Pernerl (1582–1584)

HADSZERTÁRNOKOK (*Zeugwart*):

Eustachius Suberam (1578–1580/82),
Christoph Baumgartner (1580/82–1586),
Nikolaus Schober (1586–1591),
Wolf Storch (1591–1596),
Georg Hämrich (1596–1600)

DÉLSZLÁV–MAGYAR LOVASKAPITÁNYOK (huszárkapitányok):

Herkovich János (1578–1579),
Bekovich János (1584),
Germolez János (1584–1591)

BAJCSAVÁR VÉGNAPJAI

Bajcsavár és őrségének utolsó évei szorosan kapcsolódnak Christoph Spissitsch német kapitány személyéhez, aki – ha valóban hihetünk a fennmaradt forrásoknak – 1601. március 1-ig kapitányként közvetlenül Bajcsaváron maradt, majd onnan került át a Dráva déli partvidékén fekvő, szlavóniai Szentgyörgyvárra (Đurđevac). Ott 1605-ig vezette az egykori bajcsavári hadinépet, majd a Sziszecktől északra fekvő Ivanics várába (Ivanić-Grad) költözött, és ott is halt meg 1614-ben. 1609-ig, az egykor Bajcsaváron szolgáló katonaság végleges elbocsátásáig azonban Spissitsch *névtelenül* Bajcsavár [német] kapitánya (*Hauptmann von Weitschawar*)

többször becsapták az egykori bajcsai hadinépet. A kényes ügy akkor leleződött le végleg, amikor 1607-ben a már Szentgyörgyváron állomásozó vajdáknak és haramiáknak a nekik járó 2223 forint 7 schilling 8 pfennig helyett csak 1441 forintot fizettek ki, a fennmaradó mintegy 782 forintot viszont elsikkasztották. Július 12-én ezért a vend főkapitányság központjában, Varasdon mindkettőjüket hadbírótság elé állították, de addigi feddhetetlenségükre tekintettel pusztán a tetemes különbözet kifizetésére kötelezték őket. 16 forintot ugyan azonnal kifizettek, ám a maradék 766 forint 20 krajcár sorsa kérdéses maradt. A délszláv gyalogosvajdák és haramiák összes erőfeszítése ugyanis hiábavalónak bizonyult, és csak az hozott előrelépést az ügyben, amikor 1612-ben a stájer rendekhez fordultak segítségért. Javaslatukra végül január 13-án azt a parancsot kapta Sigmund Friedrich von Trauttmansdorff vend főkapitány, hogy a nevezett 766 forint 20 krajcárt vonja le Spissitsch évi zsoldjából, és azt közvetlenül az egykori bajcsavári katonáknak fizesse ki. Ez volt az utolsó közvetett utalás Bajcsavár egykori erősségére a Stájer Tartományi Levéltár iratai között.

Bajcsavári fegyverek

Peter Krenn

A Bajcsavárban állomásozó csapatok fegyverzetéről a fennmaradt írásos forrásanyag (leginkább a grazi Stájer Tartományi Levéltár *Militaria* nevű irategyűjtése) számos adattal szolgál. Az 1578-tól mintegy 30 éven át álló erősségnek saját hadszertára is volt, melynek létesítéséről 1578. szeptember 30-án döntöttek. A bajcsai (várbeli) hadszertár a vend–bajcsavári végvidék ellátóközpontjaként működő grazi Tartományi Hadszertárból (1. ábra) kapta a fegyvereket, a különböző hadieszközöket, a famunkákhoz és az építkezéshez szükséges szerszámokat.

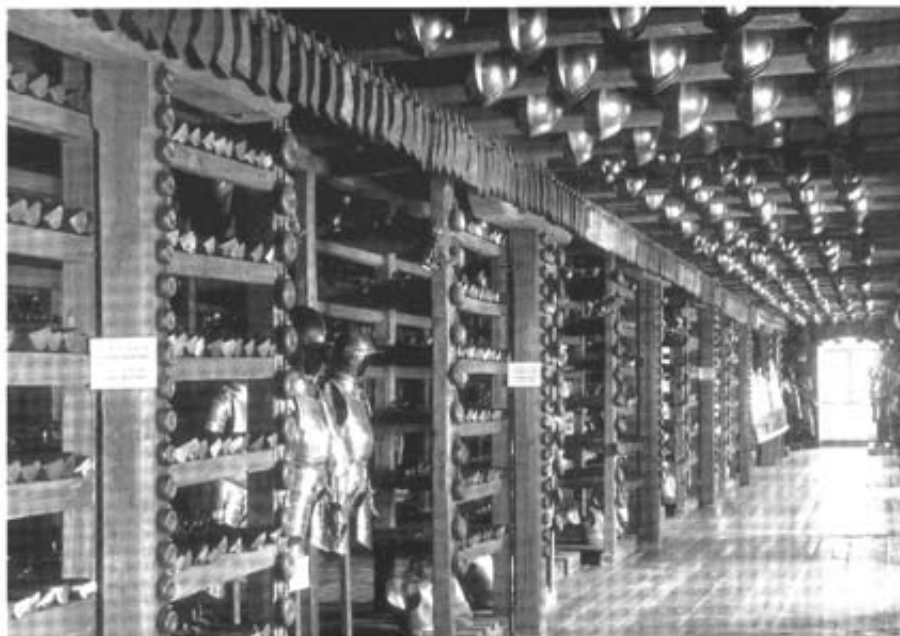
Ebben az időszakban összesen öt egymást követő hadszertárnokról tudunk (Eustachius Suberam, Christoph Baumgartner, Nikolaus Schober, Wolf Storch, Georg Hämrich), feladatuk a készletek karbantartása volt. Az általuk készített, részben fennmaradt inventáriumok alapján világos kép rajzolódik ki a használt fegyverek fajtáiról és így a szóban forgó határszakaszon harcoló stájer illetve magyar csapatokról.

Az első Bajcsára küldött fegyverszállítmány 100 szakállas puskából és 4 dupla falkonétából állt. Ezek kifejezetten védőfegyverek voltak, 1578. december elején érkeztek meg a várba, ahova a stájer rendek ugyanakkor egy hadszertárnokot (Eustachius Suberam) és egy tüzért is rendeltek.

A dupla falkonéta könnyű, kb. 10 mázsa tömegű löveg volt, 2-3 font tömegű golyót lehetett kilőni vele. Éppen azokban az években fejlesztették ki a valamivel könnyebb falkonétából, és mind a mozgalmas csatateri harcban, mind pedig erősségek védésénél előszeretettel használták.

A szakállas puska, amely átmenetet képezett a kézi löfegyverek és a könnyű lövegek közt, elsősorban az állandó erődítmények védőfegyvere volt. Faágya és gyújtószerkezete olyan volt, mint a kézi löfegyvereké. Mivel azonban kb. 10-20 kg tömegű, 20-24 mm kaliberű és 170-200 cm hosszú volt, csak szilárd alapzatra helyezve lehetett használni: falon, lőrésben vagy háromlábú állványon. Nevét a fegyvercső aljára kovácsolt kampóról kapta, amely az erős hátralökést fogta fel. Ennek egy változata volt a villás csap, amellyel a fegyvert a faállványba (oldalirányban) elfordíthatóan lehetett rögzíteni. I. Miksa császár hadszerkönyveiben ez áll a szakállas puskáról: „A falakon nagy szükség van ránk, hiszen nagyon ügyesen védünk.” Ez egyértelműen leírja, milyen szerepet játszott a szakállas puska az álló várharcban.

Nem sokkal később nagyobb számú gyalogsági fegyvert is szállítottak Bajcsavárba. 1579 januárjában például 200 dörzskerekes (vagy keréklakatos)¹ puskát, melyeket kereskedőkön keresztül Nürnbergből szereztek be. 1582-ben újabb 50 dörzskerekes fegyver érkezett tartozékokkal, azaz löportartókkal, golyótartókkal, valamint megfelelő mennyiségű lőporral és ólommal.

1. A grazi Tartományi Hadszertár

Ugyanezzel a szállítmánnyal 100 ún. „Hötschel Häckel”, azaz rövid nyelű, derékszíjban hordott harci szekerce is érkezett, feltehetőleg a délszláv–magyar gyalogok (martalócok, haramiák) részére. A haramiák, akiket a határmenti magyar vagy horvát lakosságból toboroztak, elkülönültek a stájer lövészekről. Fegyverzetük egy dörzskerekes vagy taplós puskából, harci szekercéből és egy rövid gyalogsági, szablyaszerű oldalfegyverből állt. Ezek a haramiák is a vár védőrségének részét képezték.

Kaspar Khemerer grazi tartományi hadszertárnoknak (1587–1594) a rendi kormányzat rendelkezése alapján összeállított kimutatása pontos adatokkal szolgál a bajcsavári hadszertárban időközben felhalmozódott fegyverkészletről. A kimutatásban feltüntette a fegyverek árát is (2. ábra); ehhez kellett Wolf Storch bajcsai hadszertárnoknak (1591–1596) igazodni, amikor fegyvereket adott ki a hadinépnek.

Kétfajta szakállas puskáról tesz Khemerer említést: a dörzskerekesről és az egyszerűbb taplósról, amelynél fatapló darabokat használtak a lőpor meggyújtásához. Ilyen zárszerkezetet használtak a félszakállasnak nevezett gyalogsági fegyverekben is. Szerepeltek még egyéb puszkák tartozékaikkal: német dörzskerekes (vagy keréklakatos) pisztolyok, melyeknek erősen lefelé hajlított agya markolatgombban végződött. Ezekhez egy kerek lőportartó, egy töltéstartó öv az előre elkészített papírtöltéseknek és a dörzskerék felhúzására szolgáló szerkezet tartozott.

A forrás által említett védőfelszerelések a következők:

1. A német gyalogosok vértjei, melyek sisakból, gallérből, mell- és háttérből, valamint a combvasból álltak. A német gyalogosok fő fegyvere a hosszú pika volt, ebből természetesen elegendő számú volt raktáron.

2. A lovas lövészek lovassági páncélja sisakból vagy a törökhöz hasonló magyar sisakból, golyóálló mell-lappal készült mellvértből, gallérből, karvasból és vaskesztyűből állt. A lovasok fegyverzetéhez 2-3 dörzskerekes pisztoly, egy dörzskerekes puska és egy oldalfegyver, például tőr vagy kard tartozott.

3. A huszárok vértje magyar sisakból, mellvértből és páncélingből állt. Tipikus harci fegyvereik, a szablya és a tőr, nem szerepelnek a listán, ezek saját fegyvereik voltak, azaz nem a hadszertárból kapták őket.

4. Készleten tartottak ún. német lövészsíkat is, melyet a gyalogos lövészek és az alabárdosok használtak.

A kimutatás ezután megnevez néhány gyalogsági szálfegyvert:

1. Hosszú, német gyalogosok által használt nyársszerű fegyverek, azaz pikák, melyek 4-5 m hosszúak voltak, hengeres kőrísfa nyélből és rombusz alakú vashegyből álltak. Kezelésük külön gyakorlatot igényelt, így az ezekkel harcoló német gyalogosokat elit alakulatnak tartották.

2. Részlet Kaspar Khemerer 1592. évi kimutatásából

Anschlag	Anschlag	Beckslés
<i>Das Kriegs Munition wie Teuer Jede Sortn Zu Weitschawär aus dem Zeughauß daselbst khan hinaus gegeben vnd verkhaufft werden.</i>	der Khriegs Munition, wie Teuer Jede Sortn Zu Weitschawär aus dem Zeughauß daselbst khan hinaus gegeben vnd verkhaufft werden.	arról, hogy a hadfelszerelés különböző fajtaít a bajasavári hadszertárból milyen áron kell a katonaságnak ki- és eladni.
<i>Ain Toppelhaggen mit dem Feuerschloß p(er) 7 fl 4 B</i>	Ain Toppelhaggen mit dem Feuerschloß p(er) 7 fl 4 B	1 kettős szakállas puská dörzskerékkel dbja 7 G[ulden] 4 Sch[illing]
<i>Ain Toppelhaggen mit dem Schwamgläß p 5 fl</i>	Ain Toppelhaggen mit dem Schwamgläß p 5 fl	1 kettős szakállas puská, taplós 5 G
<i>Ain Halb haggen mit dem Feuerschloß p 4 fl</i>	Ain Halb haggen mit dem Feuerschloß p 4 fl	1 felszakállas puská, dörzskerékkel 4 G
<i>Ain Bar Puluerflaschen darzue p 5 B 10 d</i>	Ain Bar Puluerflaschen darzue p 5 B 10 d	1 pár puskaporos palack hozzá 5 Sch 10 P[ennig]
<i>Ain Halb haggen mit dem schwamgläß p 2 fl 4 B</i>	Ain Halb haggen mit dem schwamgläß p 2 fl 4 B	1 felszakállas puská, taplós 2 G 4 Sch
<i>Ain bar Puffer mit aller Zuegehör p 8 fl</i>	Ain bar Puffer mit aller Zuegehör p 8 fl	1 pár pisztoly minden tartozékával 8 G
<i>Ain Landtskhnecht Harnisch p 7 fl 4 B</i>	Ain Landtskhnecht Harnisch p 7 fl 4 B	1 német gyalogsági páncél 7 G 4 Sch
<i>Ain Trabharnisch p 8 fl</i>	Ain Trabharnisch p 8 fl	1 könnyűlovassági páncél 8 G
<i>Ain Hussarisch Harnisch, on die Haubn p 7 fl</i>	Ain Hussarisch Harnisch, on die Haubn p 7 fl	1 huszárvértezet sisak nélkül 7 G
<i>Ain Hussarische Sturmhaubn p 1 fl 6 B</i>	Ain Hussarische Sturmhaubn p 1 fl 6 B	1 huszársisak 1 G 6 Sch
<i>Ain Schützen: oder Teüstche Sturmhaubn p 1 fl 7 B</i>	Ain Schützen: oder Teüstche Sturmhaubn p 1 fl 7 B	1 lövészsisak vagy német hadisísak 1 G 7 Sch
<i>Ain langgen Landtskhnechtspieß p 6 B 12 d</i>	Ain langgen Landtskhnechtspieß p 6 B 12 d	1 hosszú német gyalogsági pika 6 Sch 12 P[ennig]
<i>Ain Hellenpartn p 7 B</i>	Ain Hellenpartn p 7 B	1 alabárd 7 Sch
<i>Ain gemain Federspieß auch p 7 B</i>	Ain gemain Federspieß auch p 7 B	1 közösleges lándzsa 7 Sch
<i>Ain Dárdj p 5 B 10 d</i>	Ain Dárdj p 5 B 10 d	1 dárdja 5 Sch 10 P[ennig]
<i>Ain Hetschen p 2 B 4 d</i>	Ain Hetschen p 2 B 4 d	1 rövid nyelű bárd (szekerce) 2 Sch 4 P[ennig]
<i>Ain gemaine Seitenwehr p 1 fl 7 B</i>	Ain gemaine Seitenwehr p 1 fl 7 B	1 közösleges oldalfegyver (vdgőfegyver) 1 G 7 Sch
<i>Ain Phundt Puluer p 2 B 12 d</i>	Ain Phundt Puluer p 2 B 12 d	1 font löpor 2 Sch 12 P[ennig]
<i>Ain Phundt Bley p 16 d</i>	Ain Phundt Bley p 16 d	1 font ólom 16 P[ennig]
<i>Ain Phundt Salliter p 2 B</i>	1 Phundt Salliter p 2 B	1 font salétrom 2 Sch

2. Alabárdok, melyek akár 3 m hosszúak is lehettek. Négyszögletű fanyelük és különleges vaspengéjük volt. A nyárs a 16. század végén különösen hosszú négyszögletű hegyből állt, melyet egy kis félhold alakú fejszével és egy kampóval kombináltak. A nyárs köpűjéből oldalnyúlványok (tollak) indultak ki, melyeket a nyél oldalába süllyesztettek.

3. A lándzsák szintén hosszú pikák voltak, melyekre – a nyél felső részének oldalaira – szintén vaspántokat rögzítettek. Így a nyél sokkal erősebb lett, nem lehetett széttörni. Árban drágábbak voltak a gyalogosok hosszú pikáinál, de ugyanannyiba kerültek, mint a szintén tollakkal megerősített alabárdok.

4. A dárdák rövid lándzsák voltak, erős, levél alakú pengével. Ezek voltak a legolcsóbb szálfegyverek.

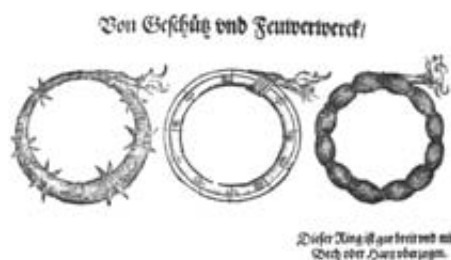
Ezután újabb „Hörschen”-ek, azaz a már említett rövid nyelű szekercék következnek a kimutatásban, melyeket a haramiák a derékszójukban hordtak. Éppen ezért a grazi hadszertár inventáriumai „haramiafejszének” nevezik őket.

Szerepel a listán egy elég általános tétel, mégpedig „közönséges oldal-fegyverek” néven. Ez alatt valószínűleg a gyalogsági töröket és szablyákat értették, melyeket a német gyalogosok és a haramiák használtak. Bizonytalan azonban, hogy a huszárok szablyái is ebbe a csoportba tartoztak-e.

Végül szerepelnek a töltéskészítéshez szükséges anyagok, tehát lőpor és ólom, valamint a salétrom és a kén mint fő összetevők. Nem hiányozhattak a dörzskerekes puskák tűzkövei, a lövegek kanócai és mint lehetséges alternatíva, a tapló sem.

Wolf Storch hadszertárnok (1591–1596) 1596 áprilisában, röviddel kaproncai áthelyezése előtt részletes inventáriumot adott át Ehrenreich von Schrottenbach német gyalogskapitánynak (1590–1600) „a teljes lőszerkészletről és hadfelszerelésről, beleértve mindenféle, építkezéshez szükséges eszközt, amelyet Bajcsavár és a környező várak őrsége kapott.” Ez a lista ugyan hosszabb az 1592. évinél, mindazonáltal nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy az itt szereplő fegyverek és szerszámok nem feltétlenül a bajcsavári hadszertár tulajdonában voltak, hanem a bajcsavári végvidék kisebb erődítéseihez, Murakeresztúrhoz és Fityeházához is tartozhattak. Mivel azonban Storch hadszertárnok erre vonatkozólag nem jegyzett fel semmit, nem tudhatjuk, mely fegyverek melyik várban voltak.

A szakállas puskák és dupla falkonéták mellé érkezett egy könnyebb falkonéta, négy löveg állvánnyal és kilenc vas kamráságyúcska. Ez utóbbi egy korai, I. Miksa császár idején elterjedt hátultöltő löveg volt kivehető kamrával. Végül említenek még három ún. hírlövő mozsárágyút. Ezeket

3. Tűzes koszorúk. Korabeli ábrázolás

arra használták, hogy az ellenség felbukkanásakor még időben figyelmeztessék a lakosságot. Az ónémet „Kreide” jelentése „figyelmeztetni, riasztani”, ebből a szóból származik az angol „cry” és a francia „cri”.

A kézi lőfegyverek közt először dörzskerek muskétákat sorolnak fel. Ezek hosszabbak a félszakállasnál és messzebbre lőnek. A kézi lőfegyverek között egy „háromcsövű orgona” is szerepel, ez valószínűleg egy olyan háromcsövű fa lövegállvány volt, mint amilyen a grazi Tartományi Hadszertárban fennmaradt.

Sok lőpor, ólom, löveg és szakállas puska töltés volt raktáron. Ehhez jöttek az ostromlók visszaverését szolgáló különféle eszközök, például a tüzes koszorúk (3. ábra), tüzes fazekak vagy tüzes lándzsák, amelyek gyújtóanyagot tartalmaztak, illetve a tövissel, gránáttal, aprópuskákkal megtűzdelt tárgyak, melyeket meggyújtva dobtak az ostromló ellenségre.

A Bajcsavárban és a környező várakban található „lőszerkészletek és hadifelszerelések” utolsó jegyzékét Georg Hämrich (1596–1600) állította össze 1598-ban. A fegyvereket illetően ez teljesen egyezik az 1596. évi, Storch-féle inventáriummal, tartalmaz azonban számos új tételt is, például hét ágyútaligát a lövegek szállítására, számos lakatos-, kovács-, asztalos- és ácsszerszámot, továbbá az ásáshoz és gypüsítéshez szükséges saroglyákat, csákányokat, ácskapcsokat, csigákat. 1600-ig hallunk még egy Christoph Khutto nevű szerszámlakatosról és egy Peter Verchar nevű tűzérőről, majd elhallgatnak a források, ami meglepő.

1600-ban a törökök elfoglalták a szomszédos Kanizsát, egy évre rá azonban Ferdinánd főherceg megpróbálta visszafoglalni. Ez a parancsnokok alkalmatlansága miatt nem sikerült, és ráadásul sok halálos áldozatot követelt. Bajcsavár ebben a helyzetben újra különösen fontossá válhatott mint végvidéki erősség és mint a lakosság menedékhelye, hiszen Kanizsa már nem tudta ezeket a feladatokat ellátni. A források azonban minderről hallgatnak.

Ennek oka az lehet, hogy 1601 márciusában a bajcsavári őrség nagy részét áthelyezték Szentgyörgyre és csak kevesen, főleg német gyalogosok maradtak a várban. 1609. december 17-én őket is véglegesen elbocsátották. Mivel a zsoldosok értékes fegyvereiket érthető módon magukkal vitték az elvonuláskor, nem kerültek elő fegyverek az 1995–2001-ben Bajcsán végzett alapos ásátások során sem.

JEGYZET

1. A korábbi magyar fegyverterminológia szerint „keréklakatos” – ami a „Radschloss” német kifejezés tükörfordítása.

Bajcsavár régészeti kutatása

Vándor László–Kovács Gyöngyi

A török kori Bajcsavár (a korabeli német nyelvű forrásokban *Weitschawar*) maradványait a délnyugat-dunántúli Bajcsa falucska határában évszázadokon át egy 10-12 m magas homokdomb őrizte (1. ábra). Sajnos mindez már csak múlt időben igaz, a helyszínen működő homokbánya ugyanis lassan eltünteti a dombot, vele együtt pedig a vár helyét is. A határ elnevezése (*Törökvári-dűlő*) azonban továbbra is emlékeztet az egykori erősségre.

Bajcsa falu Nagykanizsától 8 kilométerre délnyugati irányban található, önálló településként a 18. századtól létezik, ma közigazgatásilag Nagykanizsához tartozik. A hajdani Kanizsa-patak mocsaras völgyének nyugati partján épült erődítmény – mint Pálffy Géza tanulmányában is olvashatjuk – a 16. század utolsó harmadában a Kanizsától a Muráig terjedő védelmi övezet, az ún. bajcsavári kapitányi körzet központi vára volt. 1578 őszén a stájer rendek támogatásával épült, és 1600-ban, Kanizsa török kézre kerülésének idején hagyták el. Feladata a Muraköz, illetve a Stájerország elleni török támadások feltartóztatása volt. Több száz fős őrségének élén főkapitányként a közeli birtokos és nagyúr, Zrínyi György familiárisa, Malakóczy Miklós állt.

Az 1995 és 2001 között évről évre végzett kutatásoknak köszönhetően a török kori királyi végvárrendszerben Bajcsavár régészetileg a legjobban

1. A bajcsai homokbánya 1999-ben

ismert újonnan épült palánkerődtmény. A terepmunkák eredményeként páratlanul gazdag kép tárult elénk egy 16. század végi véghely működéséről, problémáiról és mindennapjairól. Bár a megfigyelt jelenségek egyes elemei – a vár sajátos adottságaiból és különleges státuszából adódóan – nyilván nem általánosíthatók, bizonyos vonatkozások azonban szemléletesen modellezik a végvárok egykori életviszonyait.

Ahhoz, hogy a korábban kevésbé ismert Bajcsavár régészeti kutatása jelentőssé válhatott, több tényező szerencsés egybeesése együttesen járult hozzá:

1. A végvár nagyon rövid ideig állt, így a helyén feltárt emlékmennyeg igen rövid és jól ismert periódusra keltezhető.

2. A véghely történetére vonatkozóan számos irat maradt fenn a grazi Stájer Tartományi és a bécsi Hadilevéltárban, nevezetesen elsősorban különféle uralkodói és haditanácsi határozatok, rendi kérvények, építési jelentések, hadianyag-leltárak, zsold- és szállítási listák stb. Mindezek nevesítik a katonákat, beszámolnak mindennapjaikról, jelentenek a várszemlékről, a szállítmányokról, a felszerelési tárgyokról, évre, sőt olykor hónapra pontosan megadják egy-egy fal, belső objektum építésének vagy renoválásának idejét, szólnak a különféle nehézségekről – egyszerűen életre keltik a régészeti kutatás által feltárt „holt” anyagot. A régészet ugyanakkor számos olyan adattal szolgál, amelyekről az írott források hallgatnak. A levéltári és régészeti források tehát szembeszíthetők, azok egymást gyakran igazolják, sőt – ami talán még fontosabb – egymást jól kiegészítik.

3. Bajcsavár ötszög alaprajzú, olasz-bástyás erődítmény volt (2. ábra), ami azt mutatja, hogy a bécsi Udvari és a grazi Belső-ausztriai Haditanács építései az újonnan emelt váraknál, még az olyan kisebbeknél is, mint Bajcsavár, a 16. század második felének egyik igen korszerű erődítési formáját próbálták követni. Mivel az ásatások a 20. századra elpusztult nyugati oldal kivételével a várból megmaradt részt szinte teljesen feltárták, így nagy felületen, összefüggésekben is lehetőség nyílt az építészeti megoldások (helyszíni) megfigyelésére. Ezek – még az óhatatlan hiányosságok mellett is – jól reprezentálják egy 16. századi magyarországi palánkvár legfőbb jellemzőit, mindenekelőtt a palánk építését, a mértani tervezés kevésbé pontos megvalósulását a terepen, a helyi körülményekhez való alkalmazkodást, a kényszerből hirtelen hozott döntések nyomán történő, olykor komolyabb előkészületek nélküli, sietős építkezést stb. (Ebből a szempontból érdekes összehasonlítás tehető a – Gaál Attila által megkutatott – archaikusabb vonásokat mutató török palánkváracskára, a Szekszárd melletti Újpalánk és a királyi Bajcsavár építészeti jegyei, valamint a két vár leletanyaga között; még akkor is, ha tudjuk, hogy Újpalánk jelentőségében messze elmarad Bajcsától.)

4. A régészeti kutatások során felszínre került tekintélyes mennyiségű leletanyag a korabeli végvári élet minden részletére, egyúttal az egykori kézművesség színvonalára is jól rávilágít. A vegyes etnikumú (stájer, német, magyar és horvát–szlavón) katonaság előkerült használati tárgyai pedig már-már egyedülálló lehetőséget kínálnak a korabeli kereskedelem-történeti forrásokkal (vámnaplók, vásárlási jegyzékek, hagyatéki leltárak stb.) való összevetésre és egy fontosabb végvár szerteágazó ellátási rendszerének feltérképezésére. Számos darabunk egyedi lelet vagy ritkaság, az adott környezetben feltétlenül, néhány esetben azonban még tágabb, magyarországi, sőt akár közép-európai áttekintésben is. A leletanyag mennyisége és minősége, valamint a Habsburg Birodalom különböző tartományaiából és Itáliából érkező áruk aránya arról árulkodik, hogy a vár minden nehézség ellenére is nagyjából a kor szintjének megfelelő, de a végvárakban nem általánosítható jó ellátásban részesült.

A VÉGVÁR PALÁNK- ÉS TÉGLAERŐDÍTÉSEI

Bajcsavárról – egy-két korabeli térkép sematikus ábrázolásától eltekintve – hiteles alaprajz vagy felmérés mind ez ideig sajnos nem került elő. Helyét és ötszögű körvonalát egy 18. századi *uradalmi térkép* szépen jelezte, pontosabb alaprajzát azonban csak az ásatások nyomán lehetett rekonstruálni (2. ábra).

Amikor az 1970-es években homokbánya nyílt a térségben, a várhelyet helyszíni terepbejárásokkal hitelesítették. Az erősségből a 20. századra felmenő falak nem, csak a várárok részletei maradtak meg, s bár a várhely nagy része épnek tűnt, megállapítható volt részleges pusztulása. A felszínen intenzív téglatorrmelék, cserép-, fém- és állatcsontanyag jelentkezett.

A bányaművelés 1994-ben érte el a vár északi szélét, így 1995-ben megkezdődött az erősség maradványainak több évig tartó régészeti feltárása. Az ásatast anyagilag végig támogatta a bányát üzemeltető Drávakavics Kft., 1997–2000 között pedig – többek között – a Stájer Történeti Társaság (*Steierische Historische Landeskommission, Graz*) is.

Az előzetes megfigyelések, majd az 1995–1996. évi szintvonalas felmérés nyomán világossá és egyértelművé vált, hogy a várhelyet az *erődítési árokkal* „kivágták” az északnyugat felé lejtő és a keleti oldalon meredeken leszakadó dombból, nyugat felé. A V alakú szárazárok viszonylag épen megmaradt a déli oldalon, a bástyáknál 20 m széles és 4-5 m mély volt. Az árok a vár rövid fennállása idején – az írott források szerint – többször, az északi oldalon, a kapu és az északi bástya közötti szakaszon pedig már az építés évében beszakadt, a homokos talaj miatt újra és újra betöltődött, így állandóan tisztítani kellett.

Az ásataások felszínre hozták az erődítmény vegyes *tégla- és palánképítésű falait*, illetve annak részleteit. A *palánkfal* egyértelmű nyomait, azaz a kettős cölöpárkot a cölöphelyekkel, a vár keleti és déli oldalán (2. ábra), valamint a két déli bástyánál (3. ábra) jól tudtuk követni, bizonytalanul az északi oldalon is megfigyelhettük, de léte természetesen feltételezhető a nyugati részen is.

A palánkfal következőképpen épült: egymással párhuzamosan, 4 m távolságban, két keskeny, 40-60 cm széles és 120-150 cm mély árkot ástak, majd az árkokba – feltehetően mintegy 4 m hosszúságú és – 25-30 cm átmérőjű cölöpöket (karókat) állítottak, a külső árokokban egymástól 20-30 cm, a belsőben 30-60 cm távolságban. A cölöpsorokat megfonták, majd közülük a várárokból nyert – és agyaggal dúsított – homokos földdel kitöltötték, a fal külsejét pedig agyaggal megtapasztották. Ez ún. töltött palánk volt. A palánk módon történő várépítés illetve erődítés – amelynek egyébként többféle változata létezett – Európa-szerte, de különösen a törökök elleni frontvonalak mentén nagyon elterjedt volt a 16–17. században, ugyanis gyorsan és viszonylag olcsón készült. Karbantartására viszont nagy gondot kellett fordítani, hiszen a karók hamar elkorhadtak, néhány év után már akár cserére is szorulhattak. Az erődítésekhez igen jelentős mennyiségű palánkkaróra volt szükség – Bajcsavár 1588. évi felújításához például

2. A vár ásatási alaprajza
(Szintvonalas felmérés: Egyed Endre)

1500 darabot használtak fel. Egy-egy palánkvár felépítésének, majd javításainak így egész erdők eshettek a kora újkorban áldozatul.

Bajcsán már a terep, a laza homokos környezet ismeretében is feltételezhető volt, hogy a várnak nem lehettek jól megépített, magas, szilárd falai. Az írásos és régészeti adatok, amelyek állandó nehézségekről, befejezetlen építkezésekről, kidőlt, omladozó, árokba becsúszó falakról, javításokról, megerősítésekről, megújításokról tanúskodtak, ezt csak megerősítették.

Bajcsavárat 1578 szeptemberében kezdték építeni és november 9-én ünnepélyesen már át is adták. Giuseppe Vintani itáliai várépítész – Pálffy Géza által közzétett – 1581. évi jelentéséből azonban arra következtethetünk, hogy a vár palánkfala kitöltve még 1581-ben sem volt mindenütt készen. Az építész ekkor sürgette, hogy „a palánkot, számos helyen javítsák ki; s karókat veressenek le, majd ún. zárókarókat is, egyúttal pedig földdel tömjék-töltsék ki [a szükséges helyeket]”. 1583-ra pedig (mint Leopold Toifl tanulmányából tudjuk) a palánkok egy része már be is omlott az árokba. A következő esztendőben az öt bástya ugyan már állt, de állapotuk siralmas volt. A bajcsavári kapitányi körzet vezetője, Zrínyi György ekkortájt úgy

3. A délnyugati palánkbástya
(Rajz: Tóth Zoltán és Réti Zsolt)

4. Téglakerősítés a vár északi oldalán

nyilatkozott, hogy a „Bajcsaváron szolgáló hadinép oly védtelenül él a várban, mintha nyílt mezőn táborozna”.

Az ásatási megfigyelések szerint a palánkbástyák közötti várfal (kurtina) hossza 55, illetve 60 m, a két déli palánkbástya homlokoldalának hossza pedig 17, illetve 19 m volt, azaz a két bástya – bár azonosnak tervezhették – a valóságban nem lett teljesen egyforma (3. ábra). A terepen mért adatok alapján a szabályos ötszögű vár belső területére közel 1 hektárt számolhatunk. Ha arra gondolunk, hogy a vár őrségét 1578 novemberében 112 német gyalogos, 300 haramia (azaz horvát-magyar gyalog) és 200 délszláv huszár alkotta, ez a tér meglehetősen szűk lehetett, még akkor is, ha a lovasok részben nyilván nem magában a várban laktak. A vár szűk voltát a grazi Haditanács egyik 1581. évi irata is szemléletesen panaszolta: „ez a vár a most benne tartózkodó lovas és gyalogos katonaság számára – területét tekintve – igencsak szűk, továbbá az egymás hegyére-hátára épített szállások miatt nincsen sem hely, sem terület védművek építésére.” A kialakult helyzetben később azzal próbáltak segíteni, hogy az őrség létszámát 1582-re mintegy felére (355 főre) csökkentették.

A palánkfal szélessége – mint említettük – 4 m volt. A vár keleti oldalán a palánk külső cölöpsorát csak részleteiben sikerült dokumentálnunk, az a megfigyelt szakaszokon egészen a várárok szélén futott, így feltételezhető, hogy helyenként belecsúszott az árokba. A nyugati várfal megmaradt csekély szakaszán egy-egy kidőlt palánkfala elszenesedett maradványára bukkanunk. A déli oldalon egy helyen a palánk laza tömése egyszerűen „kifolyt” a járószintre. A palánk javításait egyébként leginkább itt, a legépebben megmaradt déli oldalon – mind a kötőgátnál, mind a két bástyánál – tudtuk megfigyelni. A délnyugati bástyánál (3. ábra) például a palánk a hozzátúl közel ásott, földbemélyített objektumok (381 és 388/2001) miatt megroggyanhatott. A gödröket betemették, betöltésükbe pedig sekélyebb, keskeny árkot vágtak, amelybe cölöpöket állítottak a fal megtámasztására. Az írott források által említett javításokat, a különböző évek palánképítkezéseinek nyomait (ezekre ld. Leopold Toifl tanulmányát) régészetileg elkülöníteni, évhez kötni, sajnos, nem tudtuk, az időpontokat legfeljebb egy-két esetben lehet valószínűsíteni.

A vár északi részét téglafal erősítette, azaz a homokdomb rézsútosra kikapozott oldalát, a várárok belső részét, nem túl széles – alapjainál is csak 100-120 cm vastagságú – ó-olasz jellegű bástyákkal erősített téglafallal támasztották meg (4. ábra). A téglafalazású kötőgát hossza 43 m, a bástya homlokoldala 31 m, szárnya 5 m volt. Az északkeleti téglavédmű mellett előbukkantak a Kanizsa felé néző kapu és felvonóhídja alapjai.

A téglafalról előbukkanása, illetve az ásások előtt még nem volt tudomásunk, a Leopold Toifl által újabban feltárt grazi levéltári források azonban építésének idejét is egészen pontosan megadják. Ezek szerint „1580 márciusában a kőművesek a részben már beomlott árkon belül felhúztak egy téglafalat, és mésszel vakolták be a nem sokkal azelőtt felépített bástyákat”. A fennmaradt írott források jelenlegi ismereteink szerint nem szólnak arról, hogy e téglakerépitést eredetileg tervezték-e, valószínűleg azonban megépítését épp azt követően határozták el, hogy a várárok ezen a szakaszon már 1578-ban beomlott. Azaz a téglatámfalat feltételezhetően az előállt helyzet kényszeríthette ki. Arra, hogy mindezek után a téglafalat esetleg körbe is tervezhették, csak szerény utalást találunk: az 1581. évi Vintani-féle jelentés – amely a palánkot (*Zaun*) külön tárgyalja – azt írja, a fal (*Maur*) „*nincs körben [még mindenhol] felhúzva*”. A régészeti megfigyelések szerint mindenesetre teljesen bizonyos, hogy a várát sohasem vette körbe téglafal, az csupán a Kanizsa felé néző, kapuval is „meggyengített”, omló északkeleti szakaszon épült ki, bár a feltárás idejére elpusztult északnyugatról, illetve a nyugati oldalról sajnos nincs információnk.

A téglafal átlagosan 1-1,5 m, néhol közel 2 m (180 cm körüli) magasságban megmaradt, az északi bástyánál azonban már csak egy-két téglatorlat jelezte a bástya csúcsát. A fal állapota a feltárást követő egy év alatt igen megromlott, megtartására semmilyen formában nem volt mód. A megfigyelések szerint a rossz minőségű téglákat a kőművesek hol homokba, hol habarcsba rakták. Az ásás folyamán helyenként kidőlt falak tűnedeztek elő, a falomlás – miután a várát a nehézségek ellenére folytonosan javígtatták – valószínűleg 1600 után történhetett.

Bajcsavár stratégiai szempontból igen fontos helyen épült fel: mocsári átkelőt védett, a várdomb pedig Kanizsától délre az első valóban magas pont. A homokos talaj következtében azonban a várépítőknek komoly problémákkal kellett szembenézniük. A küszködés a korhadó karókkal, a rozoga és beomló falakkal állandósult, az 1580–1590-es évek „vég nélküli javígtatások”-kal teltek, amelyek egyre több pénzt emésztettek fel. Egy újabban feltárt, 1588. évi stájer forrásidézete jól tükrözi a várba érkező biztosok és építőmesterek kétségbeesését: „*Isten bocsásson meg azoknak az építőmestereknek, akik az építkezési munkák kezdetén [1578-ban] figyelmen kívül hagyták a jó fekvésű Murakeresztúrt, és a bajcsavári erősséget a leghaszontalanabb homokos talajra építették. Ez nem csak Károly főherceget, de a stájer tartományt is hatalmas költségekbe verte, mind az építkezés, mind a vár ellátása kapcsán. Bajcsavár veszélyes hely lett.*”

5. Épületmaradványok és vermek a vár déli palánkjá mellett

A VÉGHELY ÉPÜLETEI ÉS LELETANYAGA

Bajcsavár belső épületeiről a levéltári források ugyan gyakran szólnak, mivel azonban a 19–20. századi földmunkák és szőlőművelés jelentős károkat okoztak bennük, különleges funkciót a régészeti kutatások során alig néhánynál sikerült azonosítani. Az épületeket részben jól értelmezhető, összefüggő maradványok jelezték, sokszor azonban csak alapozási, konstrukciós gödrök, cölöphelyek, járószint-töredékek, beomlott téglafalak és paticsfoltok. A munka során nem egyszer a járószint alatt dolgoztunk, kevésbé bolygatott szinteket tulajdonképpen csak a vár déli felében tudtunk követni (5. ábra).

A feltárt jelenségek azt mutatják, hogy a várbeli épületek – amelyek többsége katonai szálláshely volt – gerendavázas, téglá- illetve tapasztott agyagfalú, nagy méretű, 10 x 10 m-t meghaladó felszíni építmények voltak, építésük illeszkedett a lejtős terephez (5. ábra). Padlójuk döngölt agyag volt, amelyet néha a tapasztás alatt téglaburkolat erősített, fűtésük szemeskályhával történt. Tetejüket – a források szerint – zsindelel, cserép és szalma fedte. A szállások (barakkok) sűrűn sorakoztak egymás mellett, s bár a régészeti jelenségek nem mindig egyértelműek, mindenképpen alátámasztják az iratok zsúfoltságra utaló gyakori megjegyzéseit. Károly főherceg 1581. évi határozata – miszerint „hogya a kvártélyok, az utcácskák és a szállások építésében nagyobb rendet tartanának és nap mint nap mindenki nem a saját tetszése szerint építkezne, akkor több helyel rendelkezhetnének és a tüztől sem kellene olyannyira tartani” – egyúttal arra is rávilágít, hogy a várban az építkezések, különösen a katonák szállásainak felhúzása, bizony nem szigorú terv alapján folytak, hanem meglehetősen ötletszerűen.

Előfordultak tüzesetek is (például 1587-ben), az épületeket így – részben a tüzek, részben más katasztrófák (földrengés, viharok stb.) nyomán – többször újjáépítették. A megújítások nyomait az ásások során is megfigyelhettük. A vár délnyugati felében feltárt 100-200 m² kiterjedésű, erősen átégett, vörös omladékfoltok késői házakhoz tartoztak, ezek romjait ugyanis

6. Leégett épület (333/2000) omladéka

már nem takarították el – az épületek leégése így a vár elhagyásának idején történhetett. A véghely mintegy negyedszázados fennállásán belül későinek tarthatjuk a 2000-ben feltárt agyagpadlós épületet (333/2000) is, amelynek vastag téglás, paticsos omladékában (6. ábra), a kályha maradványai között, 1558-as évszámú kályhacsempe-darabok is előfordultak.

A vár épületei közül rangsorban első mindenképpen a *(fő)kapitányi szállás* volt, helyét a vár felső teraszán, a tágas központi udvar északi szélén véltük megtalálni. Itt, a körülbelül 10 x 20 m-es területen feltárt részletek egy nagyobb, gerendavázás, téгла- és paticsfalú – részben megújított – épületet rajzoltak ki. Mellette mintegy 6 x 3 m-es, átlagosan 100-150 cm mély, deszkákkal bélelt pince volt (199/1998), amelyből velencei illetve velencei módra készült üvegedényeknek igen sok töredéke került elő, de az épület közelében levő objektumokból is számos finom kerámiatárgy származott: például itáliai sgraffito díszes tányérok, ónmázás itáliai edények, délnémet kőcserép-poharak töredékei, valamint egyéb különleges leletek, vaspántos faládák maradványai, ritka bronzveretek stb.

Az írott forrásokból ismert *építési hivatalt (Bauhof)* – amely a várnak ugyancsak fontos pontja volt – nem tudtuk behatárolni. Talán a vár délnyugati felében megfigyelt, leégett épületek egyike lehetett, amelyek feltárását rendkívül gazdag – függőönt, zsebnapórát, német és osztrák díszes kerámiát, textil ólomplombákat, számos érmet és egyebeket tartalmazó – leletanyag kísérte.

Miután a várból több száz fős őrseget kellett ellátni, a katonaság élelmezésében szerepet játszó létesítmények: az élésház, a konyha, a sütőkemencék – az iratok tanúsága szerint – igen hamar elkészültek. Régészeti szempontból szintén nem lehetett pontosan azonosítani őket – bár bontottunk olyan leégett épületet, amelynek padlóján szenült magvakkal teli edény volt, továbbá találtunk egy félköríves, 350 cm átmérőjű, 50 cm széles téglalapozású objektumot a vár délnyugati felében (93/1996). Biztosat ezekről nem állíthatunk, azt azonban nem zárjuk ki, hogy az utóbbi egy *sütőház* maradványa volt. A konyhaépület(ek) helyét az állatcsontanyag intenzitása talán kirajzolhatja majd. A sütőházakról a levéltári anyagból tudjuk, hogy újjáépítésüket 1583-ban Christoph Pernerl építési írnok indítványozta, számuk 1588-ban 9 volt, ekkor újratapasztották őket.

A délkeleti bástya közelében 4 x 4 m-es kiterjedésű, átégett omladékfoltra (306/1999) bukkantunk. Az objektum *lőporraktár*ként való azonosításához az omladékban talált szűk nyakú tüzes csuprok illetve azok töredékeinek nagy száma adott fogódzót. A rétegviszonyok alapján már az ásatás idején megállapítottuk, hogy a raktár, amely nagyon egyszerű, agyagtapasztású falú

kis építmény lehetett, nem a vár fennállásának első évében épült; ezt a nézetünket azután a később megismert levéltári adatok alátámasztották. Korábbi írásunkban a már idézett, 1581. évi Vintani-féle jelentés (amelyben az építész sürgette egy lőporraktár megépítését), valamint a jelentés nyomán készült főhercegi határozat ismeretében (amely két lőporraktár építését rendelte el, mégpedig egyet a hadszertár mellett, egyet pedig az építési hivatalnál) még csak annyit tudtunk leszögezni, hogy az általunk feltárt raktár 1581 után épült meg. Leopold Toifl (e kötetben is megjelenő) újabb kutatásai alapján a lőportornyot (raktárt) 1583-ban emelték, mégpedig a vár hadszertára mellett. Mivel jelenleg nincs tudomásunk arról, hogy a főherceg rendeletének megfelelően valóban két lőporraktárt építettek volna, az 1583. évi adatot erre az objektumra vonatkoztatjuk.

A lőporraktár melletti *hadszertár (Zeughaus)* kijelöléséhez nincs régészeti alapunk. Lehet, hogy a közeli, délkeleti bástyában rendezték be, hiszen más várakban is az üres bástyákat használták raktárnak, lakásnak, élléstárnak stb. A bástyabelső mindenestre üres volt, közepén sorban nagyobb oszlophelyek helyezkedtek el – az oszlopok a födémet tarthatták –, járószintjét gödrök nem szabdalták szét. Egyik falát megújították. Fapadozat nyomát viszont nem találtuk sem itt, sem más bástyában. A közeli latrinából (304/1999) többek között számos kerek ablaküveg-szem került elő.

7. A délnyugati bástya előterében feltárt műhely maradványai

A délkeleti bástya közelében, a keleti várfal mellett helyezkedett el a *kovácműhely*. Helyét egy körülbelül 5 m átmérőjű, szabálytalan alakú égett fekete folt jelezte, ahol nagy mennyiségben és vastagon (10-25 cm-es rétegben) vassalak-törmelék jelentkezett, sok vaslemez-hulladékkal együtt. A műhely körül több sekély gödröt ugyancsak vassalak töltött ki, több objektumból lövedékek, egyből pedig összeragadt vaslemezek és vasalások kerültek elő.

A régészeti adatokat értelmezve valamilyen *műhely* működött a délnyugati bástya előterében is. Itt egy L alakú, 17 illetve 8 m hosszú építmény szétmállott, agyagos omladékára és alapjaira bukkantunk (7. ábra), a gerendavázás épület agyagpadlóját nagy felületen téglával alapozták, az omladék szerszámokat, munkaeszközöket (kalapácsokat, harapófogókat, golyóöntő formákat, fenőköveket stb.), illetve fém hulladékdarabokat tartalmazott. Az ötvösszerszámok nagy része ugyan nem itt került elő, de a közelben felszínre hozott kisebb öntőtégelyek, finom öntőminták alapján talán feltételezhető, hogy itt dolgozhatott a várbeli ötvös is. A műhely mellett erősen átégett felszíni tüzelőhelyeket figyeltünk meg. A rétegviszonyok alapján néhány kisebb gödör korban biztosan megelőzte a műhely felépítését, amelyet nagy valószínűséggel a vár késői periódusához köthetünk.

A *délnyugati bástya* területén különböző alakú és méretű, 50-100 cm mély tüzelőgödröket tártunk fel, valamint egy olyan földbemélyített, téglalap alakú (2 x 3 m-es), mintegy 100 cm mély objektumot, amelynek egyik sarkában egy téglával és kövekkel kirakott kis kemence volt. E „munkagödrök” értelmezése bizonytalan, funkciójuk meghatározása még további kutatásokra vár. A foltok kevert kultúrréteg alatt jelentkeztek, azaz a gödröket még a vár fennállása idején elplanírozták. A már említett 1588. évi adat ismeretében, miszerint a vár felújítása során a bástyák fapadozatot kaptak, a gödrök 1588-ban már vagy még nem voltak használatban.

Az írott források gyakran emlegetik a *várbeli kutat*, kimélyítéséről, tisztításáról rendelkeznek, kikövezését javasolják. Mellette említenek egy másik, *váron kívüli kutat* is, amely a mocsár felé esett, és az állatok itatását szolgáltatta. Miután a várbeli kutat az ásások során nem találtuk meg (a külső kutatása fel se merülhetett), biztosak voltunk benne, hogy az csakis valahol a vár elpusztult, északnyugati részén lehetett. Ezt az írott források is alátámasztották. Franz Marbl építőmester 1588-ban többek között felújíttatta a főkapu és a „kút melletti bástya” közötti falszakaszt is, mely adatból egyértelmű, hogy a „kút melletti bástya” az északi volt. A kút attól nyilván a teljesen elpusztult északnyugati védmű irányába esett.

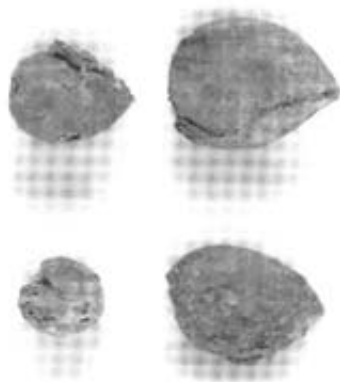
A kút melletti bástyát egyébként sűrűn említik a korabeli iratok. A már idézett 1581. évi építési jelentés például azt írja róla, hogy ez a bástya a vár legalacsonyabb helye, „ott az ellenség leggyorsabban tud tüzet bevetni vagy betörni, [ezért] egy emelvényt kell készíteni, amelyre egy ágyút lehet felállítani”. A bástya 1584 őszén „majdnem beomlott már a várárokkba, teljesen lehetetlen lett volna, hogy ágyúkat állítsanak rá.” Végül 1590-re olyan állapotba került, hogy – Nikolaus Schober hadszertárnok szavaival élve – „a bástyán egy ágyú elsütése egész biztosan annak beomlásához vezetne”.

A megfigyelt szép számú épület mellett és körül különféle hulladékgyödrök, vermek és latrinák helyezkedtek el, amelyek azonban természetesen nem egy időben léteztek. A hulladékgyödrök nem voltak sokáig használatban, némelyik az egységes betöltés és a leletanyag alapján egészen rövid ideig lehetett nyitva. Egy-egy osztrigahéjjal teli sekély gödör például valószínűleg csupán egy-egy nagyobb várbeli lakoma hulladékát tartalmazta.

A vermek viszont sokszor épületekhez kapcsolódtak, azaz pinceként funkcionáltak, részben bélelték őket, mégpedig deszkával vagy agyaggal. Külön figyelemreméltó egy nagyobb, körülbelül 5 x 5 m-es, négyzet alaprajzú, jelentkezési szintjétől számítva 150 cm mély verem (360/2000) a vár déli felében (5. ábra), amelynek oldalfalait és alját 40-50 cm vastag agyagos réteggel kitapasztották, az alján az agyagba pedig még nagyobb tégladarabokat is kevertek. A szélein jelentkező 30 cm átmérőjű cölöphelyek felmenő részeket feltételeztek. Mindez azt jelzi, hogy az objektum nem egyszerű verem volt; rendeltetését tekintve esetleg nagy tömegű ételmezt, húst tárolhattak benne.

A latrinák 100-140 cm átmérőjű, 180-220 cm mély, alsó részükön néha téglával kirakott, többé-kevésbé szabályos kerek gödrök voltak. Kevés gödörről tudjuk állítani biztosan a sajátos funkciót, laza, szerves anyagot tartalmazó betöltésük alapján azonban ezek jól elkülönültek a közösleges hulladékgyödröktől. Minden esetben gazdag és szép leletanyagot tartalmaztak: nagy számban üveg pohár-töredékeket, ablaküvegeket, ép, illetve fél cserépedényeket, késeket, kályhaszemeket, növényi magvakat és állatcsontokat. Az egyik latrina – és az egyik leégett épület – növényi maradványait elemelve Berzsényi Brigitta, többek között, szentült búza és borsószemeket, továbbá őszibarack-, szőlő-, szilva- és kökénymagokat, dióhéjtöredékeket határozott meg (8. ábra). Ezek az adatok alátámasztják és kiegészítik a levéltári források élelmiszerszállítmány listáinak adatait.

1600 után, a hódoltság új vilajet-székhelyéről, Kanizsáról kilovagoló törökök meglátogatták Bajcsavárat is. Néhány egykorú jelentés arra utal, hogy többször felmerült bennük felújítása, de végül szembesülve a valós

8. Növényi maradványok az egyik latrinából (304/1999)

állapotokkal, nem tartották érdemesnek a homokra épült, teljesen megsüpedt, rozszant, omladozó várba munkát fektetni – bár ehhez a döntéshez nyilván az is hozzájárulhatott, hogy katonailag nem volt szükségük az erősségre.

Az ásatások során előkerült *leletanyag*, mint arra már utaltunk, igen gazdag és sokrétű, ugyanakkor kiváló datálhatósága és párhuzamai révén különleges helyet tudhat magáénak nemcsak a Mura-vidék, hanem az egész Délnyugat-Dunántúl leletgyűjtései között is. A források szerint az őrség német gyalogosait Stájerország Vorau negyedéből verbuválták, míg a könnyűlovasok nagy része szlavóniai végvárakból, Kaproncáról és Ivanicsról származott. A vár építésénél pedig stájerok és magyarok dolgoztak. Ezeket a tényeket mindenképpen figyelembe kell venni a leletanyag értékelésénél, annak összefüggéseit azonban sokkal tágabb kitekintésben kell vizsgálni.

A bajcsavári anyagban együtt jelentkeznek a Mura-vidéki, így a stájer, horvát, szlavóniai és magyar áruk, mellettük viszont előfordulnak német, osztrák és itáliai készítmények is, részben az őrség sokszínűsége, részben a Magyar Királyság közismert osztrák, német és itáliai kereskedelmi kapcsolatai, főként azonban a stájerországi ellátás eredményeképpen. A leletanyag nagy számban tartalmaz különféle szerszámokat, munkaeszközöket, fegyver- és épület-alkatrészeket, viseleti tárgyakat, asztali készleteket, edényeket, pénzeket, valamint különösen nagy mennyiségben állatsontokat. Mindezekből nyújt érdekes ízelítőt a kiállítás és az anyagát számba vevő katalógus.

Az összefoglalónkban idézett és felhasznált újabb grazi és bécsi levéltári adatokat Leopold Toiflnek és Pálffy Gézának köszönjük.

FONTOSABB IRODALOM

- DOMOKOS GY., Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest 2000.
- GAÁL A., Török palánkvárak a Buda-eszéki út Tolna megyei szakaszán. In: Magyar és török végvárak, 1663–1684. Szerk.: Bodó S.–Szabó J. Eger 1985, 185–197. (Studia Agriensia 5.)
- KELENIK J., A kanizsai védelmi övezet és természetföldrajzi adottságai a XVI. század 70-es éveinek végén. In: Végvár és környezet. Szerk.: Petercsák T.–Pető E. Eger 1995, 163–174. (Studia Agriensia 15.)
- PÁLFY G., Európa védelmében: Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században. 2. jav. és bőv. kiad. Pápa 2000.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar: Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstrände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II: Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 61 (1970) 151–214.

- SZEGŐ P., Végváraink szervezete a török betelepedésétől a tizenöt éves háború kezdetéig (1541–1593). Budapest 1911.
- TAKÁTS S., A magyar erősségek. In: Takáts S.: Rajzok a török világból. II. Budapest 1915, 1–132.
- TOIFL, L., Zur Geschichte von Weitschawar (Bajcsa). In: Von Burgen Gräbern Brunnentiefen. Schild von Steier, Kleine Schriften 19 (Graz 2002) 30–43.
- TOIFL, L., Bajcsavár története stájer levéltári források alapján. Ld. jelen kötetben.
- VÁNDOR L., Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa, Városi Monográfia. Szerk.: Béli J.–Rózsa M.–Rózsáné Lendvai A. Nagykanizsa 1994, 215–424.
- VÁNDOR L., A bajcsai vár feltárásáról (1995–1996. évi eredmények). In: Népek a Mura mentén (Völker an der Mur, Ljudi uz Muru, Ljudje ob Muri) 2. A Nagykanizsán 1997. május 15-17. között megrendezett nemzetközi konferencia előadásai. Szerk.: H. Simon K. Zalaegerszeg 1998, 101–109.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., A régészeti és az írott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). Archaeologiai Értesítő 125 (1998/2000) [2002] 85–119.

A bajcsai várásatás kerámia- és üvegleletei

Kovács Gyöngyi

A török kori Bajcsavár egykori területén – mint az előző tanulmányokból is kiderül – 1995 és 2001 között folyt régészeti ásatás. A tudományos értékelés számára különös jelentőségű, hogy az erősség nagyon rövid életű volt, így a felszínre hozott emléanyag nagyon szűk periódusra – egészen pontosan 1578 és 1600 közé – keltezhető. A vár ellátását alapvetően Stájerország biztosította, ugyanakkor különféle szállítmányokat a délnyugat-dunántúli, Kanizsa környéki falvak, a muraközi horvát–vend települések, a Zrínyi-birtokok is küldtek. Az őrség sokszínűsége, valamint a Habsburg Birodalommal fennálló kapcsolat jelentősebb stájerországi tárgyi anyagot eredményezett Bajcsán, ahol egyúttal olyan németországi és itáliai termékek is feltűntek, amelyek a korszak más magyarországi végváraiban vagy ismeretlenek, vagy alig fordulnak elő, nagyobb arányuk azonban végképp szokatlan.

Az alábbiakban az ásatások cserép- és üvegtárgyait, illetve a leleteket mutatjuk be. Elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a katonák sok mindennel foglalkoztak a várban, azonban kerámia- és üvegtárgyak készítésével biztosan nem – így azok Bajcsára személyes holmiként vagy a tárgyi ellátás részeként kerültek.

KONYHAI ÁRU

A nagy számú konyhai cserépedény között elsősorban fazekakat találunk, mégpedig különböző méretben és többféle változatban. Az edények homokos soványításúak, jól korongoltak, többnyire mázatlanok, de sok a mázas darab is. Átlagos űrtartalmuk mai mértékkel számolva 2-3 liter.

A mázatlan főzőedényeknek két fő típusát figyelhetjük meg. Az egyiknél jellemző a tojásdad forma, azaz a hangsúlyos váll és a lefelé szűkülő test. Ezek barna, szürkésbarna, fekete színűek, külső felületük nyílt tűzben kormosra égett, peremük gyakran többszörösen tagolt, díszítésüket benyomkodott bordák, vállon bekarcolt vonalkötegek alkotják. A másik csoport edényei kihasasodó, gömbölyded formájúak, világosbarna színűek, gyakran kis szalagfülük van és külsejüket vörös színű festés díszíti.

A belül mázas fazekak nagyon egységes képet mutatnak: fülesek, ívelten kihajló vagy ún. alávágott galléros peremüket jellemző módon kis kiöntőcsőr tagolja. Világosbarna anyagúak, külső felületük hol díszítetlen, hol ferde hornyolásokkal vagy vízszintesen bekarcolt sűrű rovátkákkal díszített.

A konyhai kerámiatárgyak közé a főzőfazekak mellett nagyobb fazék-szerű tárolók, vizeskorsók, valamint kisebb bögrék, csuprok sorolhatók. Az utóbbiak akár mérőeszközök, de asztali edények is lehetnek, a méretbeli különbségek nyilván a használatától függtek. A feltárások során előkerült leletek alapján a konyhai felszerelés (1. ábra) folyamatos és jó utánpótlást kaphatott, a személgödörökből ugyanis – nem is egyszer – számos ép, fél-, vagy kiegészíthető edényt hoztunk felszínre.

Sütőedény volt a mázas lábas *serpenyő* és a fogóval ellátott, peremén kis kiöntővel tagolt, ovális alakú ún. *halsütő tál*. Ez utóbbi típusnak csupán egyetlen kiegészíthető példánya van, stájer illetve osztrák árunak gondoljuk, a sütésen kívül tulajdonképpen tálaláshoz is szolgálhatott. Ugyancsak tálalhattak a *csonka kúp alakú edényekben*, a különféle nagyobb mázas tálakban, sőt a festett vagy mázas fazekak egy részében is.

A *fedők* többnyire lapos kúp formájúak, díszítetlenek vagy vörös festéssel díszítettek. Kevés a nagy méretű fedő, és még kevesebb a tányér alakú. Az egyedi formájú, vagy gazdagon díszített mázas fedők stájer vagy osztrák darabok.

A leletanyag vizsgálata egyértelműen bizonyítja, hogy a várba egy-egy edényfajtából, típusból egész sorozatok érkeztek. A katonák egyaránt használhattak magyar, stájer és horvát edényeket, sőt német konyhai áru is felbukkanhatott közöttük, de miután a területi stílusjegyek és formai jellemzők egyelőre még nincsenek körvonalazva, az arányokat nem ismerjük. Biztos,

1. Konyha. Staindl von Dillingen Balthasar szakácskönyvének illusztrációja, 1582

hogy a bajcsai konyhai cserépedények egy része stájerországi ellátmányként érkezett a várba, más részük viszont – a szomszédos Kanizsa várának illetve más dunántúli lelőhelyek ásatásaiból megismert, és a bajcsaiakkal egyező leletek alapján – Kanizsa környéki uradalmi falvakban készült.

ASZTALI ÁRU

Kerámia

Az asztali áru különösen szép Bajcsán, a 16. század utolsó harmadának sokféle készítményeiből tevődik össze. Az asztali edénykészlet átlagosnak mondható darabjait kiegészítik azok a díszes tárgyak, amelyek a bajcsai erősségnek a Habsburg Birodalommal való szorosabb kapcsolatát reprezentálják és hangsúlyozzák. Bajcsavár a Mura-vidék fontos, a stájer rendek által – az állandó pénzhiány ellenére is – viszonylag jól finanszírozott véghelye volt, kiemelt ellátásban részesült – legalábbis fennállásának kezdeti szakaszában – egy olyan időszakban, amikor a várak inkább szűkséget láttak, semmint bőséget.

A *folyadéktárolók*, azaz a – mai mértékkel számolva 1-2 literes – boroskancsók és vizeskorsók között környékbeli műhelyben készülhetett a széles szájú, kiöntőcsőrösre alakított bordázott peremű, mázatlan *boroskancsó* és a hosszúkás testű, felső részén mázas, gömbös nyakú *füles korsó* – ilyenek Bajcsához közeli lelőhelyeken is találhatóak. Idegennek tekintjük – bár származási helyét csak valószínűsítjük (Stájerország) – a finom anyagú, felső részén zöld mázas, tölcserés szájú, *kiöntőcsöves korsót*, és az ugyancsak finoman iszapolt, vörös anyagú, *fehérrrel és vörössel festett, szűk nyakú korsót*. A feltárások során talált számos egyéb – *kisebb-nagyobb korsókhoz és palackokhoz* tartozó – edénytöredék további típusokról, azok pedig együttesen igen változatos edényformákról árulkodnak.

A festett edények tüzetesebb szemrevételekor két csoport körvonalazódik. Több asztali edényt – például az előbb említett szűk nyakú korsót, néhány talpas poharat és egy ritka formájú, *hosszú nyakú, kisebb palackot* – a finom vörös anyag és a sajátos fehér-vörös festés első pillantásra is közös, mégpedig – kis számuk alapján – feltehetően nem délnyugat-dunántúli (talán stájerországi) műhelyhez köti. Ugyanakkor más edényeken, többek között egy ép kis palackon vagy a fazekak és a fedők egy részén, egészen más típusú festés jelenik meg, mely igencsak eltér az előzőtől. Ez utóbbi „festett” csoport tárgyai gyakoribbak, hétköznapiabb típusokat képviselnek – készítésük valahol a Délnyugat-Dunántúlon folyt.

A *tányérok, nagyobb tálak* között az egyszínű zöld mázas példányok épp olyan ritkán fordulnak elő, mint a díszített, többszín mázas, festett darabok.

2. Figurális díszítés a bajcsai kancsó oldalán (Ósi Sándor rajza)

Ez azt mutatja, hogy használatuk csak egy szűkebb vezető réteghez kötődött, a hadinép nyilván fatányérokból, esetleg kisebb fazekakból, csuprokból evett. A díszes cseréptányérok többsége stílusban egyezik, valójában azonban valamennyi darab más és más. Barna, sötétbarna alapon a legkülönbélebb változatokban sárga és zöld színű geometrikus elemek díszítik őket, néhányan a közepén szarvas, egy-kettőnél a széles peremen Krisztus-monogram (IHS) tűnik fel. Ez utóbbi tányérok származását közelebbről nem tudjuk meghatározni, de – az Ausztriából, Németországból, Cseh- és Morvaországból ismert 16–18. századi távolabbi párhuzamok alapján – a Habsburg Birodalom tartományaiából, a stájerországi szállítmányokkal érkezhettek a várba.

Cseréppoharakból viszonylag sokat és igencsak sokfélélt találtunk az ásátások idején. Belőlük, sajnos, legtöbbször csak a talptörédek maradtak ránk. A kutatások során egyes típusokhoz nyugat-dunántúli lelőhelyekről, másokhoz a mai Szlovéniából (mely egykor részben Stájerországhoz tartozott), megint másokhoz Horvátországból, Ausztriából, Németországból váltak ismertté párhuzamok, ezek kiválóan villantják fel a bajcsai leletanyag szerzeágazó összefüggéseit.

Külön említésre méltóak a németországi *köcserép poharak* darabjai. A sómázás, hullámos talpkarimájú, ballusztetes testű, tölcséres szájú poharak a Rajna-vidéki Siegburg műhelyeiben készültek. Ilyeneknek Bajcsán 6-7 töredéke került elő, az egyiken medalionban bibliai alak feje látható. A köcserép poharak használata a 16. századi Németországban eléggé elterjedt volt, azonban Európa-szerte nem, annak ellenére, hogy a különféle európai ásátási helyszíneken nem egyszer kerülnek napvilágra kisebb-nagyobb töredékek. Bajcsavárban a köcserép edények – kis számukból kiindulva – a német katonaság tisztjeinek személyes tárgyait képezhették. Ezek, és a további különleges darabok nagyon fontos leleteink, mert kézzel foghatóan és más forrásból ki nem elemezhetően, „beszédesen” árulkodnak a várbeliek életmódjáról, ellátásáról, használati tárgyairól.

Elenyésző számuk alapján ugyancsak a tisztek, vendégek használatában voltak az ún. *homokrászórásos mázzal fedett kis korsók* – alig 3-4 darab töredéket találtunk belőlük –, illetve a többszín mázas, díszes kancsók. A bécsi párhuzamokkal rendelkező, sárgásfehér alapon zöld és mangánlila színekkel festett *díszes füles kancsó* oldalán plasztikus – korabeli öltözetben lévő férfialakokat ábrázoló – díszítés látható (2. ábra). Ezek a finom kancsók, valamint több egyedülálló vagy ritka edény is, az osztrák-német kerámiaművességhez köthetők.

Ilyen volt például az a zöld mázas, hosszú téglalap alakú kivágásokkal *átört oldalfalú edény* is, amelynek két fülében egy-egy zárt karika lógott.

Sajnos csak a perem- és fültöredékek kerültek elő belőle, salzburgi ásatásokból származó hasonló leletek alapján azonban az edény feltehetően talpas tál volt. Másik érdekes leletünk egy barna mázas, kisebb méretű *medve alakú edény* töredéke. A 16–18. századi európai, főleg német iparművesség – kerámia és fém anyagú – alkotásai között fordul elő hasonló alakú tárgy, de ritkán; bajcsai előbukkanása így mindenképpen váratlan meglepetés volt.

Végül kiemeljük azt a zöld mázas töredéket, mely egy *hasáb alakú folyadéktartó vagy kézmosó edény* része. A szemközti oldalt egykor két oszlop tagolta, az orozlánfejjel övezett lyukba pedig kis fémcsap illeszkedett. A tárgy párhuzamai elsősorban német területről, 17–18. századi emlékekből ismertek, kapcsolatai és összefüggései egy speciális kutatási irányba, mégpedig a – német elemeket jelentősen magába olvasztó – habán fazekasság felé mutatnak. A szóban forgó bajcsai edény típusának továbbélése ugyanis a 17–18. századi habán kerámiaművesség ún. kandalló formájú folyadéktartó edényeiben követhető nyomon. A bajcsai lelet azok formai előzményeként is tekinthető, egyúttal pedig az általunk ismert legkorábbi ilyen kerámia Európában. Funkcióját nem ismerjük, lehet, hogy tisztek asztali kézmosója volt, bár ahhoz meglehetősen kis méretűnek tűnik. Nem kizárt, hogy esetleg a várbéli *orvos felszereléséhez* tartozott.

Az osztrák-német kerámiák mellett *itáliai* készítmények is felbukkantak a várban, ezeket szintén csak az „urak” és megbecsült vendégeik elé teheték, bár talán személyes, esetleg ajándék dísztárgyak voltak. Bajcsaváron számos itáliai várépítész fordult meg, tőlük is ránk maradhattak e szép edények. Az ún. *sgraffito (karcolt) díszítésű tányérok* világos engobe alapon mangánlila, barna, zöld és narancssárga színekkel festettek, és díszítésüket az írókázott tányérok motívumaitól egészen eltérő karcolt palmetták, bimbók, indák, fonatok, halak, madarak adják. Ilyen sgraffito díszes tányéroknek több töredéke is napvilágra került, a belőlük kikövetkeztethető tányérszám azonban nem jelentős.

Ritkaságnak számítottak hajdanán a festett *medalionos korsók* is, néhány töredék, egy félig és egy teljesen kiegészített edény tartozik ide. A teljesen kiegészített ónmázás darab füles, széles szájú, pereme kiöntőcsőrösre alakított. Külső felülete fehér alapon kék, sárga, és narancssárga színekkel festett, hasát egy nagy medalion díszíti, amelyet hét kisebb tölt ki. Formában, színeiben és térkitöltő díszítő elemeiben teljesen egyezik egy bolognai és egy szlovéniai (Celje-ben előkerült) példánnyal, azonban azokon a központi nagy medalionban női fej (*bella donna* motívum) található. Az előbit 1499-re, az utóbbit a 15. század utolsó negyedére, 16. század elejére keltezik, a bolognai Museo Civico korsóját a szakirodalom kérdőjelesen

Ein Gespräch zwischen Siben mennern / Darinn
sie ire Weyber beklagen.

3. Asztali jelenet. Erhard Schoen
famestete, Nürnberg 1531

a faenzai Matteo d'Aluse műhelyéhez kapcsolja. A bajcsai darab egyértelműen rokon az említett, 15. század végi reneszánsz korszakkal, azoknak egyfajta késői változataként értékelhető, a várhelyen talált, következőkben leírt mesterjegyes faenzai talptöredék pedig csak erősítheti faenzai eredetét. Az edény használatát lelkörülményei a 16. század utolsó negyedére kelteznek, de ez nem jelenti azt, hogy nem készülhetett korábban, a 16. század közepénél korábbi készítése azonban kevésbé valószínű. Ilyen értelemben igen fontos, egyedi lelet, több évtizeddel korábbi, de a század utolsó évtizedeiben is használt itáliai termékek vizsgálatához nyújt fontos adatot.

A tárgyalt fajanszkorszó mellett egy másik leletünk is érdekes lehet az európai kerámiakutatás számára. Ez egy ónmázás fajanszedény talptöredéke, az aljon olvasható mesterjegy – AF.V. – Virgiliotto Calamelli faenzai mesternek, illetve műhelyének jegye. A műhely főként a 16. század második felében működött, az évszámhoz köthető ismert darabok nyomán a bajcsai a műhelynek egyik késői terméke.

A különlegesebb bajcsai asztali edények az európai iparművészet két irányát jelenítik meg, mégpedig az osztrák-német, illetve a késő reneszánsz hagyományokat tükröző, folytató itáliai vonalat. Nagyobb részük Stájerországból, vagy stájerországi közvetítéssel került a helyszínre, azok tehát korabeli stájer vagy Stájerországban forgó különféle egyéb európai készítmények. Elképzelhető egyébként, hogy finomkerámia nem csak Stájerországból, hanem a Zrínyiek horvátországi birtokairól is érkezett, az itáliai késő reneszánsz tárgyak például akár Csáktornya közvetítésével is eljuthattak

Bajcsavárba. (Az ásatásokon nagy számú osztrigahéjat találtunk, s az osztriga esetében is felmerülhet a Zrínyi-birtokokról való szállítás.)

A bemutatott asztali kerámiát kiegészíti egy egyszerű mázatlan sótartó, és egy kis *csizma alakú edény* töredéke, mely edényt ugyancsak sótartónak határoztunk meg. Ez utóbbi a sgraffito díszes tányérok stílusával egyezik, sarkantyút ábrázoló karcolt mintája narancssárgával festett. A cserép *gyertyatartók* többnyire kis méretű, tányér alakú csepptartós típusok, részben fülük van.

Üvegedények

Az üvegpoharakat, üvegedényeket Stájerországból hozták a várba „az urak számára”, erre vonatkozóan az írásos dokumentumok is feljegyzéseket őriznek.

A várbeli üvegedény-készlet elsősorban fehér üvegszál-díszítésű talpas borospoharakból, magas hengeres testű söröspoharakból és kettős kónikus testű kisebb-nagyobb pálinkás üvegekből tevődik össze, amelyek alapján a várban fogyasztott italokra is következtethetünk. Üvegedény-töredékek kiemelkedően nagy mennyiségben a vár felső teraszán, a feltételezhető kapitányi szállás melletti pincében és latrinában kerültek elő – azaz használok a régészeti adatok alapján is a tisztek, előkelőségek voltak.

A Bajcsán talált üvegedények – a korabeli európai divatnak megfelelően – itáliai formákat és díszítésmódokat követnek. Anyaguk alapján azonban – mely színtelen, füstszürke, szürkésfehér színű – többségükben biztosan nem itáliai készítmények, hanem nagy valószínűséggel stájerországi huták termékei. Meg kell jegyeznünk, hogy Bajcsavárba – legalábbis a kerámialeletekből kiindulva – valódi velencei üvegedények is eljuthattak, ezeket azonban jelenleg nem tudjuk teljes bizonyossággal szétválasztani a velencei stílusjegyeket mutató, teljesen velencei módra (*façon de Venise*) készült többi üvegtől.

A gömbölyű aljú talpas poharak mellett feltűnnek különféle egyéb talpas poharak, kelyhek, serlegek is, az edények formavilága igen változatos. A fehérre színezett üvegszál-díszítésen kívül jellemző a formába fűjt díszítés – például a sejt- vagy a plasztikus csepp-minta. A borospoharak balluszter alakú fogójának aranyozott, ugyancsak formába fűvott oroszlánmaszkos kiképzése jellegzetes itáliai stílusjegy, a Velencében nagyon divatos nyelet a 16. század második felében szerte Európában utánozták, átvették, így bajcsai felbukkanása tulajdonképpen nem is olyan meglepő. Színes üvegedény viszonylag ritka Bajcsán, egy-két élénk színekkel festett, hajdanán részben

aranyozott töredék tanúskodik egykori jelenlétükről. A bordó achátüvegből készült magas pohár egyedülálló lelet, magyarországi lelőhelyről nem ismerünk hozzá hasonlót.

ORVOSI EDÉNYEK

A szemközi oldalán oszlopokkal tagolt, bronzcsappal felszerelhető mázas folyadéktartó edénynél felvetettük, hogy az esetleg a várbeli orvos felszerelésének darabja volt. Ez a feltevés nem bizonyítható, azonban nem kérdőjelezhető meg az *albarello típusú*, csillogó fehér alapon késsel festett, ónmázas *patikaedények* funkciója, ugyanis a patikaedények – más tárgyakkal együtt – egyértelműen a felcser tárgyai közé tartoztak. Patikaedény-töredéket az egész várban csupán két edényhez tartozót találtunk, ezek stíluskritikai alapon Észak-Itáliában, valószínűleg Faenzában készültek. Az egyik darab kiegészített, felirata alapján valamilyen kenőcsöt tarthattak benne.

ÉPÜLETEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KERÁMIA- ÉS ÜVEGLELETEK

A vár belső épületeit – az írott és a régészeti források szerint is – szemekályhával fűtötték. A régészeti feltárások során előkerült kályhas emlékanyag gazdag, és nagyon egységes, a *kályhaszemek* mind négyzetes szájnnyílásúak, peremük egyenes, sarkuk kissé kihúzott. Általában vörösésbarna színűek, díszített példány alig egy-kettő fordul elő köztük. A darabok, melyek között sok az ép vagy a kiegészíthető, gyakran épületmaradványok között egy kupacban tömörültek, kályhát jelezve. Egy részük a vár építésének első néhány évéből való, készítőik Mura-vidéki mesterek.

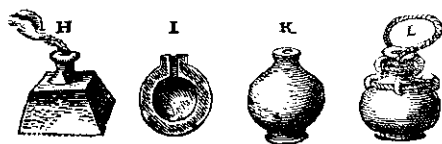
A kályhaszemek mellett *kályhacsempe-töredék* alig egy-kettő bukkant elő. 2000-ben, az egyik leégett épület kályhaomladékában két különleges mázatlan kályhacsempe-töredék látott napvilágot, ezek lándzsás lovagot ábrázolnak, negatívjuk azonos volt. A csempék talán stájerországiak, de miután díszítő motívumuk nem különleges, máshol is készülhettek. Érdekességük viszont, hogy évszám szerepel rajtuk, az egyikén jól olvasható az 1558-as dátum. Azaz az 1578-ban épült vár egyik – késői – kályhájának csempéit több évtizeddel korábbi negatívon mintázták! Ez jól mutatja, hogy a 16. századi mester milyen hosszán dolgozott egy negatívval – de közvetlenül azt is bizonyítja, hogy egyéb, korábbi párhuzamokkal rendelkező bajcsai leletek kora is nyugodtan kitolható a vár építését megelőző évtizedekre.

A kerek *ablaküveg-szemek* kis mennyiségben előfordulva, szokványos leletek 16–17. századi lelőhelyek ásatásain. Bajcsán egy-egy – különleges

funkciójú épület közelében levő – szemétdödrben, latrinában tömegesen találtuk töredékeiket, a leletek mennyisége és általános szóródása alapján azonban legfeljebb néhány épületnek lehetett ilyen üvegszemekkel kirakott ablaka a várban, azaz alkalmazásuk nem volt jellemző.

IPARI, HADI TEVÉKENYSÉGGEL ÖSSZEFÜGGŐ LELETEK

Ha végigolvassuk a Pálffy Géza által teljes egészében közzétett, 1581. évi bajcsavári hadianyag-jegyzéket, annak számos tételét azonosíthatjuk egy-egy régészeti tárgycsoporttal, lelettípussal, de mint kerámiát, csak az *ostrom-fazéknak* vagy *tüzes csupomak* nevezett tárgyat említhetjük (4. ábra). Ezek elsősorban a vár lőporos tornyának omladékában sűrűsödtek. Egyformák, a szűk nyakú kis csuprok négy kis füllel vannak ellátva. Egy-egy hadianyag-szállítmány számára nyilván egyszerre készült egy nagyobb mennyiség, az említett jegyzék szerint Bajcsavárba 1581-ben például 300 darabot rendeltek belőlük. A várba fennállásának évtizedei alatt nyilván több százat, több ezret szállítottak belőlük, ebből a mennyiségből azonban a helyszínen szinte csak mutatóba maradtak darabok az utókorra.

4. Tüzes csupor („L” alatt) egy korabeli ábrázoláson

Ipari tevékenységgel kapcsolatos kerámiatárgyunk is elenyésző. Egy-két *durvább, vastagabb falú, pohár alakú tárgy* sorolható – rendeltetésük ismeretlen –, néhány háromszög szájnylású kisebb *öntőtégely*, melyekben a bronz is megmaradt, végül két *öntőminta*. A kis öntőtégelyek és finom öntőminták (illetve töredékeik) lelőhelye a délnyugati bástya térsége, ahol a jelenségek és épületmaradványok, a különféle szerszámok, munkaeszközök alapján műhely volt, mégpedig olyan műhely, ahol ötvös is dolgozott. Az öntőminták vékony lapok, amelyek finom mintázatú bronzlemezek öntésére szolgáltak.

EGYÉB KERÁMIATÁRGYAK

A leletanyagban előforduló egy-két *pipa* a dohányzás tényének, és – ebben a korban túl általánosnak még nem tekinthető – szokásának csekély emléke. A mázatlan, fehér és vörös színekkel festett, *madár alakú síp* egyedi lelet, a tárgy típus mázatlan és mázas formában a 15. századtól megtalálható, osztrák és magyarországi lelőhelyeken egyaránt.

A leletanyag feldolgozásában nyújtott segítségért mindenképp Holl Imrének tartozom köszönettel.

FONTOSABB IRODALOM

- BAUMGARTNER, E., Glas des späten Mittelalters. Die Sammlung Karl Amendt. Düsseldorf 1987.
- BOUVIER, F. et al., Das Palais Trautmansdorff. Historisches Jahrbuch der Stadt Graz 23/24 (1993) 157–212.
- CUNJA, R., Italijanska majolika iz Celja. In: Srednjeveško Celje. Ed.: Guštin, M. Ljubjana 2001, 97–123. (Archaeologia Historica Slovenica 3.)
- DREIER, F. A., Venezianische Gläser und „Façon de Venise“. Berlin 1989.
- HOLL, I., Ausländische Keramikfunde in Ungarn (14–15. Jh.) Acta Archaeologia Hungarica 42 (1990) 209–267.
- KIJNGE, E., Siegburger Steinzeug. Kataloge des Hetjensmuseums Düsseldorf. Düsseldorf 1972.
- KOHLPRATH, G., Neuzeit. In: Keramische Bodenfunde aus Wien. Mittelalter–Neuzeit. Ausstellungskatalog Museen der Stadt Wien 1981. Wien é. n. [1983] 127–227.
- KOVÁCS, GY., Ausländische Keramik in der Burg von Bajcsa. Zalai Múzeum 10 (2001) 175–185.
- KOVÁCS, GY., Ceramic Finds of the Bajcsa Fort (1578–1600). Acta Archaeologia Hungarica 52 (2001) 195–221.
- KOVACSOVICS, W. K. et al., Aus dem Wirtshaus zum Schinagl – Funde aus dem Toskanatrakt der Salzburger Residenz. Jahresschrift 35/36 (Graz 1989/90) [1991] 7–399.
- RACKHAM, B., Catalogue of Italian Maiolica. I–II. London 1940.
- RIESEBIETER, O., Die deutschen Fayencen des 17. und 18. Jahrhunderts. Leipzig 1921.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar: Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II: Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 61 (1970) 151–214.
- SIMON, K., Figürliches Kunstgerät aus deutscher Vergangenheit. Leipzig [é. n.].
- STEPHAN, H-G., Die bemalte Irdeware der Renaissance in Mitteleuropa. Ausstrahlungen und Verbindungen der Produktionszentren im gesamteuropäischen Rahmen. München 1987.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., A régészeti és az frott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). Archacologiai Értesítő 125 (1998/2000) [2002] 85–119.

A bajcsai vár fém-, fa- és csonttárgyai

Vándor László

A bajcsai vár feltárása során előkerült fémek igen nagy változatosságot mutatnak, mennyiségükben pedig lényegesen meghaladják a hasonló típusú feltárásokból származó anyagot. A fémekhez képest a csonttárgy kevés, de az említett összevetés alapján ezek száma is több az átlagosnál.

A fémtárgyak még csak részben restauráltak, a kiállításon azonban már az utolsó egy-két év leletei közül is számos érdekes és szép példányt sikerült szerepeltetnünk. A tárgyak egy része csak a megnyitó előtti hónapokban, hetekben került bemutatható állapotba, ezért jelen áttekintésre a teljesség igénye nélkül kellett vállalkoznunk, egyes csoportokkal részletesebben, másokkal csak érintőlegesen tudtunk foglalkozni. A leletek közzétételét a végleges feldolgozás előtt is fontosnak véljük, hiszen a más lelőhelyeken bizonytalanul meghatározható fémananyag itt – tekintettel a bajcsai erődítmény néhány évtizedes fennállására – meglehetősen pontosan, döntően a 16. század utolsó negyedére datálható.

A történeti forrásokból ismert, hogy különösen Stájerországból, de Ausztriából és Németországból is, a 16–17. században sokezeres tételekben hoztak Magyarországra különféle vaseszközöket, szerszámokat, késeket és egyéb árucikkeket. A stájer kapcsolatokat és a szállítási jegyzékeket ismerve

biztosnak tűnik, hogy Bajcsavárba a vasáru jelentős részét a virágzó vasiparáról ismert Stájerországból hozták be – azaz az erődítmény átadása során előkerült fém- és a csonttárgyak többségükben stájerországiak, bár mellettük nyilván sok a helyi készítmény is. Néhány kisebb és speciális tárgy esetében – a kerámiához hasonlóan – származási helyként szélesebb területet kell figyelembe venni.

A fémanyagot mindenekelőtt a mindennapi élet kellékeinek, különféle eszközeinek maradványai teszik ki, de szép számmal kerültek elő fegyverek, viseleti tárgyak és mezőgazdasági eszközök is. Hasonlóan fontos csoportot alkotnak a szerszámok és az orvoslással kapcsolatos leletek.

VÁRFUNDÁLÁS, ÉPÍTKEZÉSEK, ÉPÜLETEK TARTOZÉKAI

A lakatos- és kovácskészítmények – *lakatok, kulcsok, veretek* és igen nagy mennyiségben *szögek* – nem csak a lelőhelyen kerültek elő, de szerepelnek a korabeli szállítási jegyzékekben is. A lakatok között legnagyobb számban – mint a magyarországi leletanyagban általában – a hossznegyszög alakúak fordulnak elő, de gyakoriak – változó méretben – a háromszögletűek is. Több esetben találtunk lakatokhoz tartozó apró kulcsokat is.

A legegyszerűbb zárasi megoldásokat képviselik a hurkos fejű szögek és a lyukas *ajtó ill. ládapántok*, melyek a láncos vagy lakattal való zárást tették lehetővé. Ezek mellett komolyabb *zárszerkezetek* is feltűnnek, köztük díszes példányok. Felszínre bukkantak továbbá különböző *ajtó és ablakzsanérok*.

Sokezeres tételt tesznek ki a *szögek*, ezek döntő többsége egyszerű, kisebb-nagyobb T-fejű kovácsszeg. Lényegesen kevesebb a gömbölyű fejű, ill. a pátlánk építéséhez használt nagy méretű, T-fejű szög.

A 16–17. századi várakban világításra a régészeti leletek szerint gyakran cserépmécseseket használtak. Bajcsán előkerültek fémből készült világítóeszközök is. Bizonyos, hogy itt már általánosan gyertyával világítottak, hiszen több különféle *gyertyatartó*t is találtunk. Többek között felszínre kerültek egy olyan kétágú, szorítókaros, cseppfogós, négy lábú, függesztő kampós gyertyatartó töredékei, melyet vaslemezből vágtak ki és hajlítottak meg. Ez a tér-
ségben gyakoribb típus lehetett, hiszen ugyanilyet ismerünk faluásatásból is.

AZ ELLÁTÁS EMLÉKEI

A háztartás és a földművelés fémtárgyai

A vár számos pontján szóródtak el a háztartási tárgyak maradványai. A korabeli konyha szabadtüzes megoldásához tartozott a *vas háromláb*. A különböző

cserépedények mellett voltak *fémédények* is, ezekből azonban csak néhány maradt ránk, épségben például egy 16 cm átmérőjű vörösrézről kalapált példány.

A rézből és bronzból készült drágább felszerelési tárgyak Bajcsán – más hasonló korú lelőhelyhez képest – nagyobb mennyiségben fordultak elő. Miután színesfémből készültek, értékesek voltak, s jó részüket sérülés esetén újra fel lehetett használni. Leginkább így van ez a különböző bronzedényekkel, melyeknek lemezdarabjai alapanyagul szolgáltak a javításokhoz. Bizonyosan ez az oka, hogy ilyen típusú leletekből viszonylag kevéssel rendelkezünk.

A katonaság a hétköznapi étkezésnél egyszerűbb tárgyakat használt, például fakanalakat. Bajcsán előkerült néhány *hosszú vasnyél* töredék, ezek nagyméretű merítőkkanalak vagy esetleg serpenyők darabjai lehetnek.

A *villa* végvári környezetben még a 16. század végén is egészen ritka volt, mindazonáltal a kétágú villák használata még főúri környezetben is csak a 16. század első negyedétől ismeretes. A Bajcsán előkerült villanyelek igen finom kidolgozásúak, a legszebb darabnál a vas nyéllapot vékony vörösréz lemezekkel fedték, majd szegecsekkel arra rögzítették a csontborítást.

A középkori élet legáltalánosabb, többfunkciójú eszköze a kés, amely a késő középkorban és a kora újkorban a használati céloknak megfelelően számtalan formában és nagyságban terjedt el. Ennek ellenére a *kések* a korabeli régészeti leletanyagban nem csak hazai, de nemzetközi viszonylatban is kevéssé feldolgozottak. A kutatást nehezítő probléma, hogy a távolabbról odaszállítottak és a helyben készítették egyaránt forgalomban voltak, s legtöbbször ezek nehezen szétválaszthatók. Az utóbbi időszakban Holl Imre vizsgálatai jelentős előrelépést eredményeztek ezen a területen.

A bajcsai *kések* odaszállított és a katonák által behozott példányok. A *kések* személyes használati tárgyak voltak, így – ha az őrség etnikai összetételére gondolunk – a stájer és osztrák darabok mellett magyarországi és horvátországi, valamint német *kések* is lehetnek a leletanyagban. Közülük sok biztosan steyri készítmény. Általában kétféle típusúak. Gyakoribbak az egyszerű nyéllapos példányok, ahol a nyél és a penge találkozásánál szegecselt sárgaréz veret található, a nyél végét pedig gyakran pajzs alakú, domború sárgaréz lemez zárja. Különlegesebbek a gazdagabban díszített, esztergált csontkarikákkal felszerelt és nem egy esetben vésett díszű rézlemezzel ellátott nyéltüskés *kések*. Ennek a ritkább típusnak Bajcsán számos példánya került elő, mennyiségük – legalábbis Magyarországon – kiemelkedőnek tekinthető.

Ugyancsak konyhai eszköz volt a vékony vaslemezről kalapált, ívelt pengéjű *bárd*, és ennek véljük a néhány nyéllapos *nagykest* is. A vágóeszközök között önálló csoportot képeznek az összecsukszerű *bicskák*.

1. Kovács. Jost Amman fametszete.
Németország, 1568

Míves, finomabb edényekhez tartoztak az előkerült *óndugók*, melyek alsó részének hengeres kiképzése csavarásos rögzítésre szolgált.

A bronzból öntött és megmunkált *csapokat* elsősorban hordóknál, a kisebb példányokat szobai, asztali víztartó edényeknél használták a késő középkor óta. A bajcsai példányok mindegyikének kiöntő csöve elől szögletes, hátul hengeresre képzett, kettő csaprészének fogantyúja háromkaréjú, a karéjok közepén mesterjegy látható. Előkerült egy kisebb méretű bronzcsap is, és ettől függetlenül egy csap kakast formázó fogantyúja – a darabok összeillenek és nagy valószínűséggel kézmosó, folyadék tartó edényhez tartoztak. Ilyen csapok Nyugat-Európa-szerte előfordulnak a 16–17. században, de Magyarországról is ismerünk néhányat, melyek ugyanúgy, mint a kontinens más részén, elsősorban várak ásátásából kerültek elő. Ezek számát növelik, és a kormeghatározást pontosítják a bajcsai darabok.

A várban élő katonaság élelmiszerellátmányát – a szállítási listák alapján – Stájerországból kapta, de nyilvánvalóan vásároltak is a környékről, ugyanakkor, és erre frásos adatunk is van, rá voltak kényszerülve bizonyos mértékű földművelő tevékenységre saját, ill. állataik ellátása érdekében. Mindezt megerősítik az előkerült földművelő eszközök. A 234. objektumból származik egy eke két fém alkatrésze, egy *ekepapucs* és egy *csoroszlya*. Földművelő eszköz továbbá a háromszög alakú *kapa*. A betakarítás eszközei az ép *sarlók*, *kaszák* (ez utóbbiakból töredékek és *kaszaköpiük* maradtak fenn), valamint a kisméretű *szénahúzó horgok*. Feltehetően állattartáshoz kapcsolódó tárgy egy kisebb *béklyólat* és a hozzá tartozó kulcs.

A VÁRBAN MŰKÖDŐ MŰHELYEK SZERSZÁMAI

A várra vonatkozó eddig feltárt iratok bizonyítják, hogy a nem település mellett épített, jelentős számú katonasággal bíró vár katonáinak ellátására mesterembereket is rendeltek. A mesteremberek nevével vagy a zsoldjegyzékekben, vagy a jelentésekben találkozunk, a műhelyekben használt szerszámok nagy része pedig szerepel a szállítási jegyzékeken. Mivel a vár frásos anyaga még nincs teljesen feldolgozva, így legfeljebb csak utalásokat tehetünk a tárgyak és a források kapcsolatára.

Minden erődítményben igen fontos szerepe volt a kovácsnak (1. ábra), a fegyverjavító, fegyverkovács mesternek, hiszen a fegyverek, szállítási eszközök jó karbantartásától a katonák és a vár sorsa függött. Az írott forrásokban gyakran említik a *kovácsmesterség tárgyait*, melyek a lelőhelyen is előkerültek.

Ugyanehhez a körhöz kapcsolódik a hadifelszerelésben egyre nagyobb szerepet játszó muníció-készítés. A szállítási jegyzékek komolyabb kaliberű

ágyú- és szakállas puska-golyókat említenek, mellettük mindig megjelennek a golyóöntéshez szükséges ólomszállítmányok. Ezek és az előkerült *golyóöntő fogók, golyóöntő minták* bizonyossága szerint a kisebb kaliberű fegyverekhez a golyókat helyben készítették. Jól mutatják ezt a félig kész (a még leeresztetlen öntőcsapos) és a rontott példányok is.

Az egyéb mesterségek fémtárgyai közül sok a katonai ruházat készítésében és javításában fontos szerepet játszó szabóé volt. A szabó jelenlétére forrásaink is utalnak, műhelyéhez köthetők az előkerült *gyűszűk*, melyek henger vagy csonkakúp alakúak. Többségük külső felületén párhuzamos sorokban elrendezett, poncolt és különböző préselt díszítő motívumokat találunk. Komolyabb textilipari tevékenységre utal a rengeteg *gombostű* is. A gombostűk a késő középkorban tűnnek fel, és több célra is használták őket. Ezek vékony bronzhuzalból készültek, fejüket felcsavarva alakították ki. Részben a szabómester munkaeszközei voltak az *ollók*. Ezek két típusba sorolhatók, egy részük nyitott ovális fogójú, viszonylag széles pengével, a másik típus zárt karika fogójú, lépcsős kialakítású, melynek pengéi keskenyek, és felületük domború. Köztük mesterjegyes példányok is vannak.

Az *ólomplombák* minden bizonnyal azokhoz a posztó-szállítmányokhoz tartoztak, melyek az ellátmány részét képezték és egyben a szabó mindennapi munkájához az alapanyagot biztosították. Az egyik plombán jól felismerhető Nürnberg város címere. Több ólompecsét Tudor-kori angol textilek jelenlétére utal.

A várban csontmegmunkáló műhely is működött, illetve biztosan foglalkoztak csontmegmunkálással is. A legszebb csonttárgyak, amelyek puskák agyának díszítésére szolgáló díszes kis *csontlemezek*, talán nem helyben készültek (bár ezt nem lehet teljes egészében kizárni), a félig megmunkált csontdarabok viszont egyértelműen arról árulkodnak, hogy az egyszerűbb csonttárgyakat, *nyeleket* a várban faragták.

Sérülékeny bronztárgyak rendszeres javításával foglalkozó szakember is tevékenykedett a várban, aki talán azonos lehetett azzal az *ötvőssel*, akinek több *szerszáma és öntőmintája* is előkerült. A katonák tárgyainak, a lovak felszerelésének díszítése indokolta munkáját. Találtunk továbbá olyan eszközöket, amelyek korábban más funkciójú tárgy átalakításából keletkeztek.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁS TÁRGYAI

A bajcsai vár különleges helyzetét mutatja, hogy orvos (felcser) és gyógyszerész jelenlétéről tudunk a várban; a kiváló forrásanyagnak köszönhetően

2. Főúri vitézi viselet. 16. századi metszet részlete

ezeket a személyeket név szerint is ismerjük. A leletanyag több darabja az orvosi felszerelés részét képezhette.

Ezek közül fontosak a sebek kezelésénél használt *spatulák*, *szikék*, *orvosi kanálkák*. Vannak csontból készült példányok is, melyeknek nyélrésze szépen díszített. Nagyon fontos eszköz volt a sebészorvosi gyakorlatban az *amputáló fűrész*. A kisméretű keretes fűrészek döntő többsége Németországból ismert. Ezeket az ágfűrészeknek nevezett tárgyakat a 16–17. században, az orvosi gyakorlatban és a vadászatnál is főleg csont fűrészelésére használták. Léteztek egyszerű formák a paraszti munkaeszközök között is, ahol funkciójuk a tárgy nevében meghatározott szerepkörhöz igazodott, de ezeknél a fűrészlap szélesebb. A bajcsai várból előkerült példányok, ha egyszerű kivitelűek is, leginkább a Bernt által közölt 1571-es évszámú amputáló fűrészhez állnak közel. A bajcsai erődítményben legkevésbé valószínű a mezőgazdasági célú használatuk, sokkal inkább a csontmegmunkálásnál, de még inkább a sebészorvosi gyakorlatban volt szerepük.

VISELETI ÉS SZEMÉLYES HASZNÁLATI TÁRGYAK

A korabeli katonai viseletre (2. ábra) és személyi használatra utaló leletek a ritkábbak közé tartoznak a vár anyagában, de ezek között szinte mindenféle tárgy előfordul.

A sapka rögzítését szolgáló gömbfejű *dísztű*, a ruházati kellékek közül soklapúra csiszolt *üveggomb* és szépen díszített *csontgombok*, csontból faragott *övmerevítők*, továbbá *fém övcsatok*, *franciakapcsok* mellett jelentősebb számban kerültek elő *lábbeli vasalások*. Ez utóbbiaknak két típusa volt: az egyik a két szár végén és a sarokvas hátulján visszahajtott tüskékkel van ellátva, a másik egyszerű, lapos, szöglyukas. A viseleti tárgyak közül kiemelkednek az emberfejes (maszkos) díszítéssel ellátott bronz *övveretek*.

A kevés szép ékszerlelet között egyedüli arany a Michael von Kuenburg salzburgi érsek (1554–1560) *aranydukátjából kialakított medál*. A sok egyszerű gyűrű mellett egy nagyméretű, ovális fejű, *címeres ezüst pecsétgyűrűre* hívnánk fel a figyelmet. A kis *rézláncok* leginkább bizonyos tárgyak övre akasztását szolgálhatták, de lehettek ékszerek, nyak- vagy karláncok is.

Apró személyes tárgyak elhelyezésére szolgáló bőr- vagy vászon *tarsolyok* U alakú kapocssal zárható *zárjai* is előkerültek. A személyes tisztálkodás eszközei közé tartoznak a *borotvák* és a *fűrészelt csontfésűk*.

A várban használt könyvek régészeti nyomai a *könyvtáblát díszítő rézveretek* és a *táblákat összefogó bronzkapcsok* (3. ábra). Ezek a díszes példányok eléggé elterjedt típusok a 15–16. századi leletanyagban.

3. A bajcsai könyvveretek egy 16. századi könyvre helyezve

Valószínűleg magasabb rangú katona vesztette el azt a *fa zsebnapórát*, amelyik bronzszegeccsel összefogott, két téglalap alakú lapból áll. Alsó részében iránytű helyezkedett el, felső nyitható része pedig maga a napóra volt. Ritkasága mellett értékét az adja, hogy bele van vésvé az 1573-as évszám, ami adalékul szolgál az ilyen típusú napórák keletkezéséhez (4. ábra).

Olyan személyes tárgyak is fellelhetők a bajcsai vár anyagában, amelyek akár név szerint ismert személyekhez köthetők. A vár zsoldjegyzékeiből ismerjük az írnokok nevét, hozzájuk kapcsolhatók a magyarországi anyagban ritka *sárgaréz tollak* és az unikálisnak mondható *sárgaréz tolltartó*, mely teljesen komplett állapotban került elő; benne két tollal, ezeknek a szára fából volt. A sárgaréz lemezekből forrasztott téglalatest alakú doboz fedele csuklósan zárható. Belül tinta- és tolltartót, illetve csepegtető tálcát alakítottak ki, magát a tintatartót kis óndugóval zárták.

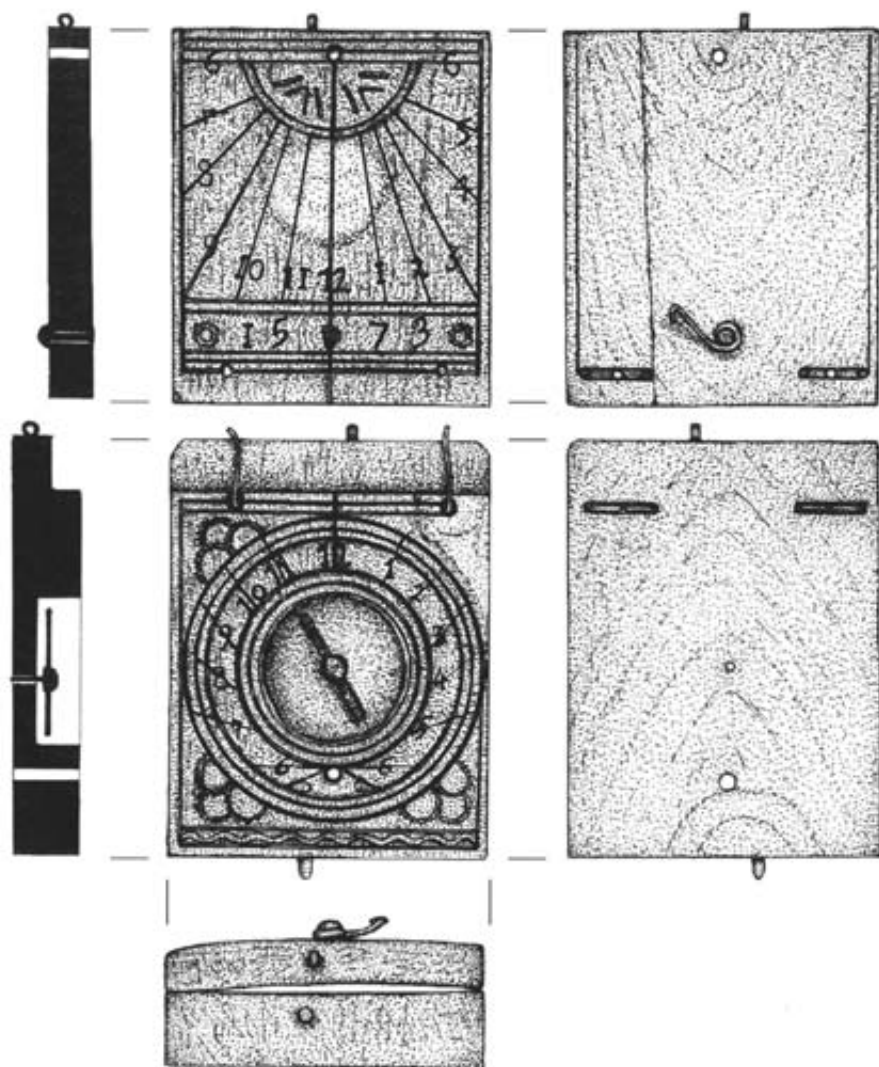
KATONAI FELSZERELÉS

Fegyverzet, lószerszámzat

A vár szállítási jegyzékei és leltárai bizonyítják, hogy védő- és támadó fegyverekből igen jelentős mennyiséget hoztak Bajcsára, ahol azok önálló tároló helyiségekben, raktárakban voltak elhelyezve. Ennek alapján úgy vélhetnénk, hogy a vár fémléletei között sok a fegyver és a hadfelszerelési tárgy. Ez azonban koránt sincs így, sőt váraink feltárásai éppenséggel azt bizonyították, hogy ezek a tárgyak korabeli gyakoriságukhoz képest aránytalanul kis számban kerülnek elő. Ennek az az oka, hogy a fegyverzet a felszerelés legdrágább és mindig hasznosítható része, így ezek sem a vár fennállása során, sem annak megsemmisülésekor nem kerültek szándékosan a szemétre, sőt egy esetleges pusztulás esetén is ezeket a tárgyakat kiemelték a romok alól. A törmelék közé csak a véletlennek köszönhetően kerültek, közülük is leggyakrabban a kiegészítő felszerelés tárgyai, valamint a kis-méretű, szemétre keveredhető tárgyak, mint a *sarkantyúk*, *zablák*, *nyúlhegyek* és a *puskagolyók*.

A bajcsai vár esetében az előkerült fegyverek és fegyvermaradványok ugyanezt a tendenciát erősítik meg, bár mennyiségük – hasonlóan az egyéb fémtárgyakhoz – itt nagyobb az átlagosnál. Bizonyos fegyveralkatrészek esetében pedig azt feltételezhetjük, hogy ezek a darabok fegyverjavítás, fegyverátalakítás során kerültek a hulladék közé.

A támadó fegyverek közül több *kard-alkatrész* került elő. Vannak öntöttvas, nyugati típusú kardokhoz tartozó *markolatgombok*, köztük egy ovális alakú, felületén vésett díszítésű példány. Ugyanilyen kardokhoz tartozó

4. A bajcsai fa zsebnapóra, 1573

markolatkosár mellett egy egyszerű szablya-keresztvas is előkerült. Jelentős számban fordultak elő kard- és törhüvely koptatók, általában egyszerű, díszítetlen darabok, téglalap alakúak, lekerekített vagy hegyes végűek.

Az egyéb kézi fegyverek között találtunk harci szekercét, kopjacsúcsot, dárdavéget. Viszonylag nagy számban kerültek elő löfegyverek maradványai. Ezek zömmel töredékek (elsütőbillentyűt védő kengyelek), de előbukkantak mind kanócos, mind dörzskerekes (keréklakatos) puskák épen maradt

Az előkerült *patkók* vékony vaslemezről kovácsoltak, keskenyedő szárú, sarkos típusúak. Hat szeglyukkal vannak ellátva, szegárkuk nincs. A ló ápolásához tartoztak a *lovakarók*, ezek többnyire négyszögletűek, és négy csipkézett éllel vannak felszerelve.

FONTOSABB IRODALOM

- HUSZÁR, L., Merchant's seals of the 16th and 17th centuries. *Folia Archaeologica* 13 (1961) 187–194.
- TEMESVÁRY F., Kulcstípusok és zármechanizmusok fejlődése a XVI–XVIII. században. *Folia Archaeologica* 15 (1963) 107–146.
- KALMÁR J., Régi magyar fegyverek. Budapest 1971.
- SIMON K., A csongrád–bokrosi vaseszközlelet. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–81:1 (1980) 77–90.
- KVASSAY J., 15–16. századi ház a középkori Mihon falu területén. In: Fejezetek Csesztreg történetéből. Szerk.: Vándor L. Zalaegerszeg 1996, 69–95. (Zalai kismonográfiák 2.)
- SZABÓ GY., A falusi kovács a XV–XVI. században. *Folia Archaeologica* 6 (1954) 136–152.
- TEMESVÁRY F., A váci Vak Bottyán Múzeum fegyvergyűjteménye. Vác 1984. (Váci Könyvek 2.)
- KOVÁCS GY., A Törökszentmiklós–Rózsa téri késő középkori vaseszközlelet. *Archaeologiai Értesítő* 117 (1990) 241–249.
- MÜLLER R., Vaseszközök Gyirmót–Sebes-Tagról. *Arrabona* 16 (1974) 63–73.
- MÜLLER R., A rákoscsabai és a balatonalmádi vaseszköz lelet új keltezése. *Archaeologiai Értesítő* 103 (1976) 263–277.
- HOLL I., A középkori késes mesterség. Régészeti adatok az ausztriai és nürnbergi kések elterjedéséhez. *Archaeologiai Értesítő* 121–122 (1994–95) 159–188.
- HOLL I., Kőszeg vára a középkorban. Budapest 1992. (*Fontes Archaeologica Hungariae*)
- BERNT, W., *Altes Werkzeug*. München 1977.
- MÜLLER R., A pogányszentpéteri ásatás. In: A nagykanizsai Thúry György Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1919–1969. Szerk.: H. Kerecsényi E. Nagykanizsa 1972, 265–277.
- FÜLÖP A., A kápolna és az északkeleti palota fémleletei. In: A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Szerk.: Buzás G. Visegrád 1994, 221–239. (Visegrád régészeti monográfiái 1.)
- SZABÓ K., Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Budapest 1938.
- GECSÉNYI L., Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16–17. század fordulóján. *Századok* 127 (1993) 469–485.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar: Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II. Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 61 (Graz 1970) 151–214.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., A régészeti és az írott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). *Archaeologiai Értesítő* 125 (1998/2000) [2002] 85–119.

A bajcsai vár ásatásán előkerült éremanyag

Gyöngyössy Márton

A bajcsai ásatás során összesen 95 darab érem került elő.¹ Nem egységes éremleletről van szó, hanem az ásatás különböző objektumaiból származó szórványok (nem elrejtett, hanem elvesztett–eldobott csekélyebb értékű pénzek) összességéről. Numizmatikailag igazán értékesé ezt az anyagot az teszi, hogy a bajcsai várat viszonylag rövid ideig használták (1578–1600), így az itt előkerült érmek ezen időszak pénzforgalmából és régészeti jól keletkezett rétegekből származnak. Túlnyomó többségük hétköznapi, piaci kisforgalomban használt aprópénz. Az egyik kivétel Michael von Kuenburg salzburgi érsek (1554–1560) másodlagosan (ékszerként) fölhasznált aranypénze, a másik pedig Károly főherceg (1564–1590) rézzsetonja.

Az érmek közül a legkorábbi egy lengyel pénz, Kázmér király (1447–1492) félgarasa, a záróveretnek Rudolf magyar király (1576–1608) 1597-es magyar denárát tekinthetjük. A pénzek kibocsátó ország szerinti megoszlásában Magyarország vezet 78 darabbal (82%). Az osztrák és a lengyel pénzek aránya nem számottevő, de jelenlétük mindenképpen magyarázatra szorul. Mielőtt azonban erre a kérdésre térnék, először a magyar anyagból levonható néhány numizmatikai és gazdaságtörténeti következtetésre szeretném felhívni a figyelmet. A kibocsátó uralkodók közül az első helyen Miksa

1. Pénzverde. Miksa császár *Weisskunig* című képes életrajzából Hans Burgmair fametszete, 1515 körül

király (1564–1576) áll (26 darab, ebből 4 hamis), öt követi I. Ferdinánd (1526–1564) (23 darab, ebből 1 hamis), majd Rudolf (16 darab, ebből 2 hamis), és végül II. Lajos (1516–1526) (1 darab). Egy esetben nem volt egyértelműen eldönthető, hogy Ferdinánd vagy Miksa kibocsátásáról van szó. A leletanyagban volt továbbá nyolc darab olyan hamisítvány is, amelyeknek uralkodóhoz kötése nehézségbe ütközött, mert minőségük igen rossz; szemben az előbb már említettekkel, amelyek formájukat tekintve megtévesztően egyeznek a hivatalos kibocsátásokkal – csak anyaguk rosszabb (réz). Utóbbiak viszont már éremképüket és köriratukat tekintve is rosszabb minőségűek („cigánykovács-veretek”). E rossz hamisítványok között is volt kettő, amelyeket nyilvánvalóan Ferdinánd-veretek utánérézésének tekinthetünk. Mohácsot követően a pénzhamisítás gyakorlata eladig sohasem látott mértékben terjedt el. Szervezett központok, műhelyek alakultak ki főúri várakban és ontották a hamis pénzt. Ellenükben hathatósan a királyi hatalom nem tudott fellépni, mivel a részekre szakadt Magyarországon, a pártokra szakadt nemesség körében nem rendelkezett elég tekintéllyel és erővel. Példaként említhetnénk Miklós ötvös esetét, aki majd két évtizedes hamisítói tevékenység után került a hatóság kezére, s vallomásaiban több pénzhamisító műhelyben végzett tevékenységéről számolt be (1552). Bajcsa esetében is ez a kép rajzolódik ki a leletanyagból. Ferdinánd 22 hivatalos kibocsátású denárával 3 hamis áll szemben, Miksa esetében hasonló az arány, 22:4. Persze, a bajcsai ásatásokon előkerült érmek belső arányait nem tekinthetjük az egész országra reprezentatívnak, azt azonban megállapíthatjuk, a pénzhamisítás mértéke e két uralkodó alatt e végvidéki leletanyag alapján is jelentősnek mondható.

Sőt, a hamisítás mindenképpen folytatódott a század második felében is, hiszen még Rudolf esetében is 14 hivatalos kibocsátású denárral 2 hamisat állíthatunk szembe. A pénzhamisítók terméke tehát a végvárakba is eljutott: a hamisítás sikeresnek mondható, mivel az ittenieket is megtévesztette.

A két lengyel pénz felbukkanása önmagában nem lenne meglepő, hiszen a korabeli, 16. század végi magyar pénzforgalomba nagy arányban áramlottak be az értéktelenebb lengyel pénzek. Igazán jelentős mértékben inkább a 17. században erősödött föl ez a folyamat, de gyökerei a 16. századba nyúlnak vissza. A kitiltások, majd valvációk ellenére nem sikerült az értékviszonyokat helyreállítani. A két lengyel pénz megjelenése jól mutatja, hogy a 16. század utolsó évtizedeiben Magyarország végvidékein is forogtak lengyel veretek. Ám a 15. századi lengyel veret, első pillanatban, e leletkörnyezetben érthetetlennek tűnik. Nyilvánvaló, hogy ez is a 16. század végén, a korabeli lengyel vereteket „kísérve” juthatott hazánkba, és semmi esetre

sem korábban került a magyar pénzforgalomba: „saját” korában ugyanis lengyel pénzek nem forogtak Magyarországon.

Várakozásainkkal ellentétben igen csekély az osztrák pénzek aránya. Egy kevert (stájer, horvát, német és magyar) nemzetiségű helyőrség esetében, amely zsoldját stájer–osztrák területekről kapja, elvárható lenne, hogy a pénzek között több osztrák eredetű veret is legyen. A magyarázat feltehetőleg abban rejlik, hogy az ásatáson előkerült pénz – piaci kisforgalomban használt aprópénz – a környékkel folytatott kereskedelmet, vásárlásokat szolgálta. Aprópénzként tehát csak olyan veretek jöhettek szóba, amelyeket a közeli falusi–mezővárosi környezet is elfogadott, magyarán amelyért vásárolni lehetett. Ezzel szemben a várral kapcsolatban fennmaradt írásos emlékekben vagy egyértelműen az osztrák pénzrendszerrel találkozhatunk (ezt jelzi a forrásokban a schilling és a pfennig elnevezés), vagy a zsoldlistákban a *fl* (= *florenus*) rövidítéssel, amely forintot jelent (2. ábra). Hogy ez milyen forint lehetett, néhol maguk a források árulják el: rajnai, tehát a magyarnál értéktelenebb számítási forint. Egy magyar számítási (tehát nem arany!) forintért ugyanis 100 magyar dénárt adtak,² a rajnai számítási

2. Részlet a grazi Haditanács egyik rendeletéből a bajcsai katonaság zsoldfizetésének ügyében, 1579. július 11.

	Besatzung Weitschawär vnd Keresstur Auf die Teutschen Khnecht laufft Monatlich fl 634 Vnnd drey Monat fiat fl 1902 Auf Zwayhundert Hussarische Phärdt laufft Monatlich fl 932 Vnnd drey Monat fiat fl 2796 Auf drey hundert Haramia Monatlich fl 978 Vnd drey Monat fiat fl 2934 Das wäre das erst Quartal fiat fl 7632 vnnd dann hernach seit Vltima May biß zu Außgannng diß Monats Nouem(bris) die Musster eheunder nit beschiecht Zway Monat.	Bajcsa és Keresztúr legénysége A német gyalogosoknak havonta 634 Gulden jár, ez három hónapra 1902 Gulden A 200 huszárnak havonta 932 Gulden jár, ez három hónapra 2796 Gulden A 300 haramiának havonta 978 Gulden, ez három hónapra 2934 Gulden Az első negyedévi zsold 7632 Guldent tesz ki Ha a május vége és november vége közötti időszakra vonatkozóan a mustra nem történik meg, akkor csak két havi zsoldot kell teljesíteni.
---	--	--

IOHANNES.D.G. MONETA NOVA.
R. VNGARIE. ANNO DOMINI.1527.

PATRONA IOANNES.R.
VNGARIE. VNGARIE.1527.

*Carissimi Nobili
Magistri*

Amoldoff
W. V. ambros

3. Részlet I. Ferdinánd 1529. évi
pénzrendeletéből, amelyben betiltja
Szapolyai János pénzeit

forintért csak 80 magyar denárt. Ezzel szemben a magyar aranyforint árfolyama ekkor 120 és 300 denár között ingadozott Horváth Tibor Antal adatai szerint. Valószínűleg a katonák zsoldjukat, vagy annak egy részét már ezüst aprópénzben kaphatták meg – amikor megkapták egyáltalán –, hogy könnyebben megvásárolhassák a szükséges dolgokat. Az viszont biztosnak látszik, hogy a zsold jelentősebb részét természetben kapták meg.

A zsoldlisták más szempontból is érdekesek. Malakóczy Miklós kapitány havonta 50 (rajnai) forintot kapott, míg egy gyalogos 4 forintot. Egy 1582. évi feljegyzés szerint a bajcsavári 105 fős német zászlóaljnak, a 150 huszárnak és a 100 haramiának (délsláv gyalogosnak) havonta összesen 1668 rajnai forintot fizettek. Ebben az időszakban – soproni adatok alapján – egy ló ára 16 és 30 magyar számítási forint között ingadozott, míg egy pint borért 4-6 magyar denárt kértek el a kiskereskedelemben. Egy pár felnőtt csizma ára 75-150 magyar denár lehetett, száz darab fatányéré 30, míg egy rézüst 800 denár volt a soproni adatok alapján. Kiszámítható, hogy egy-egy katona mit vásárolhatott (volna) zsoldjáért. Maradt fenn adat a vár felszereléséről is értékjelöléssel, szintén az osztrák szisztémának megfelelően. Egy font ólom kapcsán például azt olvashatjuk, hogy értéke 16 denár. Ebben az esetben azonban vélhetőleg nem magyar denárról van szó, hanem osztrák pfennigről. A helyzet tehát hasonló lehetett a megszálló katonaság esetében tapasztalható jelenséghez: az értékeket és a zsoldot ugyan saját pénzben állapítják meg, ám ténylegesen olyan pénzeket használnak, amiket az ott élő lakosság is elfogad.

Az éremanyag alapján viszonylag jól keltezhető a vár „megszűnése”. Már említettem, hogy a záróveret az 1597-es évszámot viseli, s mivel ezek a pénzek a hétköznapi életben használatos aprópénzek, megállapíthatjuk, hogy a várat a záróveret évét követően 2-3 éven belül (legkésőbb 1600-ban) hagyhatták el.

AZ ÁSATÁS SORÁN ELŐKERÜLT ÉRMEK

Aranypénz:

Salzburgi Érsekség,

Michael von Kuenburg (1554–1560) dukátja, M. 925. (1)

Ezüstpénzek:

Magyarország,

II. Lajos (1516–1526) denára, H. 841., K – B, 1519 (1);

I. Ferdinánd (1526–1564) denárai, H. 935.var., K – B 1538 (2), 1546 (2), 1547 (3), 1550 (1), 1550(?) (1), 1551 (1), 1553 (1), 1555 (1), 1555(?) (1), 1556 (1), 1558 (1), 15... (1), ? (1); H. 936., K – B, 1551 (1), 1559 (2), 1561 (1); ? (1550 körül) (1);

Miksa (1564–1576) denárai és obolusai, H. 992., K – B, 1566 (3), 1568 (1), 1569 (1), 1569(?) (2), 1572 (2), 1573 (1), 1574 (1), 15... (1); H. 993., K – B, 1575 (2), 1576 (3), 1577 (1), 1578 (1); H. 995., K – B, 1571 (1), 1576 (2);

I. Ferdinánd vagy Miksa denára, K – B, 156... (1);

Rudolf (1576–1608) denárai és obolusa, H. 1055., –, 1580 (1); H. 1058., 1578 (1); ?, ?, 1580 (1); H. 1059., K – B, 1580 (1), 1585 (1), 1586 (2), 1588 (1), 1589 (1), 158... (1), 1591 (2); H. 1059.var., K – B, 1597 (1); H. 1068., K – B, 1589 (1);

Kibocsátó azonosíthatatlan, K – B (1); ?, 157... (1)

Hamis denárok:

I. Ferdinánd (1526–1564) H. 935.var., K – B, 153... (1),

Miksa (1564–1576) H. 992., K – B, 1568(?) (1); H. 993., K – B, 1577(?) (1), ?, K – B, ? (2);

Rudolf (1576–1608) ?, 1579 (1); ?, K – B, ? (1);

rosszabb minőségű hamisítványok, K – B (4); B – K (1), S – B (1); ? (2)

Alsó-Ausztria,

II. Rudolf (1576–1612) 3 krajcáros, 1594 (1)

Stájerország és Karinthia,

Károly (1564–1590) 3 krajcáros, 1586(?) (1)

Lengyelország,

Kázmér (1447–1492) félgarasa, Gum. 451., (1);

Zsigmond (1506–1548) félgarasa, Gum. 480., ?, (1)

Rézpénz:

Stájerország és Karintia,

Károly (1564–1590) zsetonja, 1569 (1)

Azonosíthatatlan darabok:

11 darab

JEGYZETEK

1. Az ásatáson kívül ismereteim szerint 5-6 darab érme került elő szórványként a területről, pontos meghatározásukat nem ismerem. Tudni lehet azonban, hogy közülük egy darab Ferdinánd-, egy pedig Rudolf-denár volt.
2. 1467 után a magyar számítási forint és aranyforint értéke egybeesett, ám a 16. század folyamán a pénzrontások hatására a kettő értéke ismét elvált.

FONTOSABB IRODALOM

- BERNHART, M.–ROLL, K., Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg. I-II. München [é. n.]
- DÁNYI D.–ZIMÁNYI V., Soproni árák és bérek a középkortól 1750-ig. Budapest 1989.
- GUMOWSKI, M., Handbuch der polnischen Numismatik. Graz 1960.
- HORVÁTH T. A., A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között. Numizmatikai Közöny 58–59 (1959–1960) 33–50.
- HUSZÁR L., A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. Numizmatikai Közöny 68–69 (1969–1970) 57–62.
- HUSZÁR L., Magyar várák, mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században. Műemlékvédelem 13 (1969) 80–87.
- HUSZÁR, L., Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest–München 1979.
- KOMÁROMY A., Egy hamis pénzverő a XVI. században. Századok 27 (1893) 647–667, 748–759.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar. Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II. Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark 61 (1970) 151–214.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFIY G., A régészeti és az írott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). Archaeologiai Értesítő 125 (1998/2000) [2002] 85–119.

A török kori Bajcsavár állatai

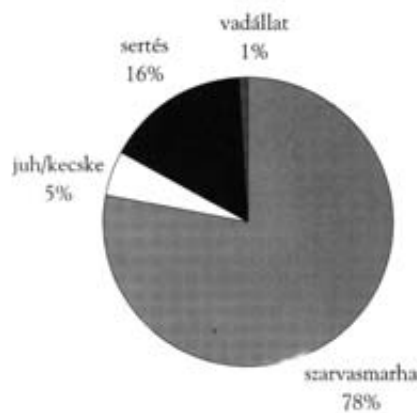
Bartosiewicz László

Magyarország 1526-ban kezdődött török megszállása hat emberöltőnyi idegen uralomhoz vezetett. A terjeszkedő Oszmán Birodalom nyugati határán, két világrend találkozásánál a háborúskodásokkal kísért, elkerülhetetlen kulturális kölcsönhatás új elemek megjelenéséhez vezetett az élet számos területén, így az állattartási és húsfogyasztási szokásokban is.

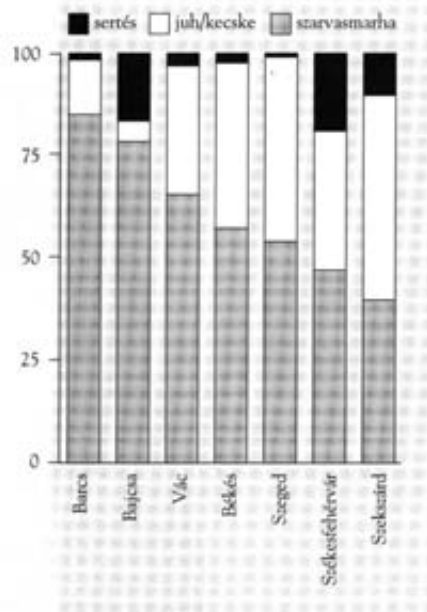
A régmúlt mindennapok e fontos, gyakorlati oldalát elsősorban az ásatásokon lelt állatcsontok vizsgálatával, a leletanyagban felismert állatfajok környezeti, gazdaság- és kultúrtörténeti értelmezésével ismerhetjük meg.

A Kanizsától délnyugatra 1578 és 1600 között fennállt Bajcsavár az Oszmán Birodalom akkori nyugati határán közvetlenül kívül eső erődítés volt. A Kanizsa-patak mocsaras árterének egyik átkelőhelyét védte a kb. egy hektárnyi, ötszögletű kis vár, amely legmagasabb, délnyugati részén mintegy 160 méterrel magasodott a tengerszint, 10-15 méterrel pedig a környező térszín fölé.

Alig emberöltőnyi működése alatt az itt állomásoztatott, főleg német-ajkú, valamint horvát és magyar alakulatok határozták meg kulturális arculatát. Ez a többszáz fős katonai közösség önálló élelemtermeléssel nyilván csak elenyésző mértékben foglalkozott, mindenféle ellátmánya

1. A bajcsai állatsontleletek százalékos összetétele

2. A legfontosabb emlősállatok csonttöredékeinek aránya török kori lelőhelyeken

jelentős részét osztrák területekről kapta. Az árujegyzék élelmiszer tételei között állati termékek is szerepelnek: baromfiak, tojás és sajt, valamint közelebről meg nem határozott füstölt hús. A környékbeli gazdálkodásnak aligha kedveztek a határövezet török katonai mozgásai és az ezekből fakadó gyakori összecsapások. A bajcsai lelőhely állatsontanyagának összetételét tehát részben a település katonai jellege, részben pedig az Oszmán Birodalom terjeszkedésével kialakult gazdasági és kulturális közeg határozta meg.

Magyarország korabeli lelőhelyein a török megszállással kapcsolatba hozható, délnyugat-ázsiai állattartási hagyomány legalább háromféleképpen nyilvánult meg:

1. számos lelőhelyen kimutatható a *sertéshús* fogyasztás háttérbe szorulása,
2. megfigyelhető új *háziállat* fajok behozatala,
3. feltételezhető egyes helyi háziállat fajokon belül új *fajták* megjelenése is.

Kérdés, hogy ezek a művelődéstörténeti tények mennyire tükröződnek a bajcsai régészeti feltáráson napvilágra hozott állatmaradványokban? Volt-e a helyi húsfogyasztásnak a törökök közelségével magyarázható jellegzetessége? Milyen természetes környezetre és életmódra utalnak a lelőhely állatmaradványai?

A SERTÉSHÚSFOGYASZTÁS HÁTTÉRBE SZORULÁSA

A Bajcsaváron eddig meghatározott, tízezret meghaladó számú csontlelet több mint háromnegyed része a később részletesen tárgyalandó szarvasmarhától (*Bos taurus*) származik (1. ábra). Fontos részlet azonban, hogy a kisebb számú sertés- (*Sus domesticus*) csonttöredék a leletanyag 16%-át adta, jelentősen meghaladva a juh- (*Ovis aries*), illetve kecske- (*Capra hircus*) csontok csupán 5%-os arányát. A bajcsai húsfogyasztás máris élesen elüt a törökök által megszállt terület több ismert lelőhelyének húsfogyasztási jellegzetességeitől, ahol a kiskérődzők vallási okokból gyakoribbak, hiszen jórészt a mellőzött sertés szerepét vették át. Az Oszmán Birodalomra azonban viszonylagos vallási türelem is jellemző volt: fontosabb volt a gazdaság működtetése, és a mindenre kiterjedő alapos adóztatás, amely alól a sertéstartás sem volt kivétel. Az a tény, hogy maguk a törökök a sertéshús fogyasztásától az állat „tisztátalansága” miatt tartózkodtak, még a megszállt területeken sem jelentette a sertéstartás tilását. Mégis, olyan településeken, ahol nagyobb számban laktak törökök, az ételhulladékban a szarvasmarhát mellett főleg a juh és kecske maradványai uralkodtak.

3. A szövegben említett török kori régészeti lelőhelyek és késő 16. századi marhakereskedelmi csomópontok

Hogyan illeszkedik Bajcsavár ebbe az általános képbe? Hét nagyszabású ásatás (3. ábra) legfontosabb háziállatainak százalékos összehasonlítása azt mutatja, hogy olyan török kori településeken, ahol a lakosság feltehetően nem iszlám hitű volt (a bajcsai osztrák, német, horvát és magyar katonaság, a székesfehérvári magyarok és a Szekszárd melletti Újpalánkon török zsoldban állomásozó szerb és bosnyák martalócok), a sertécsontok aránya legalább tíz százalék körüli volt (2. ábra). Az Oszmán Birodalom határán kívül eső, törökök által nem lakott bajcsai várban a sertécsontok aránya érthető módon a legmagasabb. Ez önmagában nem meglepő, de fokozott hangsúlyt ad annak a megfigyelésnek, hogy a megszállt területek sertéshús fogyasztása sem szűnt meg, hanem a lakosság vallásos és etnikai összetételétől függően váltakozott.

A sertéshús fogyasztásának mértéke nemcsak a lakosság étkezési hagyományain múlott. Számos középkori lelőhely összehasonlítása arra utal, hogy a magyarországi falvakban és várakban, ahol elegendő tér volt sertéstartásra, e faj csontjai a leletanyagnak akár egynegyedét is alkották (gyakran meghaladva a bajcsai értéket), a zsúfoltabb városokban viszont inkább a marhahús fogyasztása volt uralkodó.

Adataink szerint a nagyarányú bajcsai sertéshús fogyasztás kirí a megszállt területeken feltárt lelőhelyek hasonló adatai közül, valamelyest elmarad

4. Vaddisznó (359. objektum) és házisertés (333. objektum) jobb karsontjának méretkülönbsége (H.: 135 és 110 mm)

5. Vad küllemű, ólban tartott házisertések libák társaságában Albrecht Dürernek a „Bolondok hajója” 14. fejezetéhez készített fametszetén, 1497

viszont a békébb késő középkor váraira jellemző, olykor 20-30%-os értékektől. Ezen a téren tehát török hatás leőhelyünkön alig-alig érzékelhető.

A bajcsai vár alatt folyó Kanizsa-patak vizenyős, erdős ártere nyilván kedvezett a sertéstartásnak. Országszerte, például a közeli Somogy, Bakony vagy a távoli Nándorfehérvár környéki Šumadija kiterjedt tölgyeseiben egykor nagyarányú, makkoltatásra alapozott rideg sertéstartás folyt. A bajcsai sertécsontok igen változatos méretűek, közöttük nagytestű vaddisznók (*Sus scrofa*) maradványai is felismerhetők (4. ábra). Ezek is a vár körüli félvad tartás lehetőségére utalnak, amelynek eredményeként borzas és hosszú ormányú sertések jutottak a várbeli hentesek kései alá. A középkor primitív házisertései amőgy is ilyen megjelenésűek, legfeljebb kisebb termetűek voltak (5. ábra).¹ A várbeli sertécsontok másik forrása a már említett (de a forrásokban pontosabban meg nem határozott) füstölt áru behozatala lehetett, az így elkészített húsok csontmaradványai azonban aligha különbözhetők el a helyben megölt állatok „nyers” csontjaitól.

ÚJ HÁZIÁLLATOK HONOSÍTÁSA

Bajcsavár tízezernél több állatcsontlelete között mindössze kettő – egy állcsonttöredék (6. ábra) és talán egy hátcsigolya tövisnyúlvány szilánkja – utal behozott állatfaj, a teve jelenlétére.

Magyarországon tevecsonok csak római és török kori lelőhelyekről ismertek. A bajcsai apró töredékek a teve egy- vagy kétpúpú voltának azonosítását nem teszik lehetővé. A pontosan meghatározható hazai leletek azonban aránylag kicsiny méreteik alapján feltehetőleg a kecsesebb testfelépítésű, a Földközi-tenger térségében az arabok által terjesztett egypúpú tevékből (*Camelus dromedarius*) származnak. Kárpát-medencei megjele-

6. Kifejlett teve jobb állcsontja zápfogtöredékekkel (114. objektum; H.: 85 mm)

nésük a mindenkori hódítók csapatmozgásaival (a római korban szíriai alakulatok, esetünkben nagyszabású török tűzérési szállítások) hozhatók összefüggésbe (7. ábra). A „sivatag hajója” szélsőségesen száraz éghajlathoz alkalmazkodott, emiatt a Mura-vidék mocsaras tájain igencsak nyomorúságosan érezhette magát.

Noha a lényegesen kisebb szekszárdi Újpalánk várának állatcsontjai között legalább három egyedből származó kéttucatnyi tevecsontról van szó, e faj maradványai még a Kárpát-medence egykor törökök által megszállt területén is ritkák. Ennek egyik magyarázata, hogy a lóhoz (*Equus caballus*) hasonlóan a tevé a közlekedésben–szállításban hasznosították. Emiatt csontjai kisebb valószínűséggel keverednek a régészeti állattani leletek zömét alkotó ételhulladékba. Az írásos forrásokból ismert több ezer Magyarországon megfordult török kori katonai málhás teve csontjainak tehát rendszerint csak egy-egy töredéke kerül elő. E teherhordó állatok tetemét a településeken kívül (úton-útfélen, csatatereken) kellene keresnünk, ahol viszont régészek ritkábban kutakodnak. A tevecsontok ebből fakadó ritkasága közvetve egybecseng avval, hogy a lócsontok száma a tekintélyes méretű bajcsai leletegyüttesben ugyancsak kicsiny (alig tucatnyi), noha az írásos forrásokból tudva tudjuk, hogy Bajcsaváron több száz lovas is állomásozott.

7. Málhás tevék, feltehetően puskaporos hordókkal, Georg Hoefnagel 1617-ben közölt Szolnok metszetéről

Nyilvánvaló azonban, hogy a vár szűkös területén a lótarásra nem volt elegendő tér, így a hátaslovak döntő többsége nem az erődítményben pusztult el. Ha mégis, a keresztény hagyomány szerint emberi fogyasztásra alkalmatlan lótetemek elföldelésére itt nemigen jutott hely. A húsfogyasztás szempontjából jelentéktelen teherhordó állatok maradványainak előkerülése tehát inkább a zsúfolt erődítés periferiáján várható.

A kifejlett tevé állcsontja az elpusztult nyugati és a feltárt délnyugati bástya közötti falszakasz közelében, a vár legalacsonyabb részének egyik nagy, összetett szemétségdrében volt. A közelben ízületi gyulladások nyomát mutató szarvasmarha ujpercek is voltak, amelyek idős, feltehetőleg kiszolgált igavonó állatokból származtak. Ezek húsa a tevééhez hasonlóan csekély élvezeti értékű lehetett, ami részben magyarázza hasonló előfordulásukat. A lócsontok közül több az északkeleti bástya mellett bukkant felszínre. A tevecsonthoz hasonlóan e darabok is önmagukban, szétszórva, más vázrészektől elsodródva heverték, ami másodlagos helyzetükre utal.

Elképzelhető, hogy a tevehús fogyasztásától a vár katonasága idegenkedett. Ez az állat tehát leginkább különlegességként, esetleg hadizsákmányként juthatott a vár keresztény védőihez a térség mozgalmas hadtörténete során. Noha az elhagyott vár végül a törökök által ellenőrzött területre került, a megrendült erősséget nem foglalták el. Az iszlám hagyományban a nagy értékű málhástevék húshasznosítása ellen egyébként is gazdasági érvek szólnak.² Akárhogy is kötött ki tehát ez a példány a bajcsai várban, húsát legfeljebb ínséges időben, jobb híján fogyaszthatták.

Külön érdekesség, hogy míg a másik két, török korban megjelent háziállatfaj, a Bajcsán nem azonosított ázsiai bivaly és a spanyol közvetítéssel meghonosodott újvilági pulyka a magyarországi háziállat fauna állandó tagjává vált, a tevék a török megszállással együtt tűntek el a Kárpát-medencéből. Ennek bizonyára éghajlati okai is voltak, de ez az állatfaj vélhetően az egykori hódítók számára volt kedvesebb, az ő kulturális hagyományuk részét képezte. Az Oszmán Birodalom 1913-as összeomlása után a tevetartással a melegebb és szárazabb Bulgáriában is igen hamar végleg felhagytak.

ÚJ FAJTÁK MEGJELENÉSE – ÁLLATKERESKEDELEM

Csontleletek alapján a háziállatokon belüli fajták felismerése általában bizonytalan. Egyértelműen csak határozott minőségi ismérvek segítségével lehetséges. Szarvatlan kecskék koponyáit például először a török korból ismerjük Magyarországon. Ilyenek azonban a kevéske bajcsai kecskecsont között nem fordulnak elő.

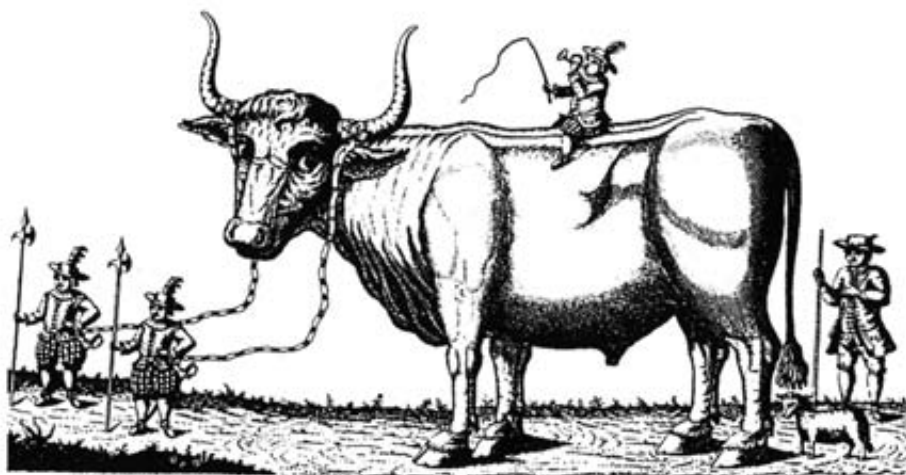

Abbildung des Hornes in England in der Meinung Friedrichs Velfers, der den 15. April 1788
 zu sehen gefahren worden ist. Höhe 4 Schuh 6 Zoll, in der Breite 4 Schuh 2 Zoll.
 In der Länge 10 Schuh, Vater Kreis 2 Schuh 2 Zoll. Am Gewicht 20 Quentner 100.
 Figure de bœuf en engravure, sur allumette pour faire voir le 15e de
 Septembre 1788. Longueur en 10 p. pieds, le hauteur 4 pieds 2 pouces, le
 largeur 4 pieds, le tour 2 pieds 2 pouces, le poids en Quentner 20 livres 100.

8. Hat láb három hüvelyk magas,
 hosszúszarvú ökör 1788-as képe
 a svájci Einsiedelnből

A fajta modern piaci fogalom, afféle áruvédjegy. Ez persze nem zárja ki, hogy eleink bizonyos népek vagy területek híres háziállatait egységes megjelenésük, küllemi jegyeik alapján tartották számon.

Nem látványos, de nagy gazdaságtörténeti jelentőségű a török kori szarvasmarha-állományok megnövekedett változatosság, ami a bajcsai leletekben is megnyilvánul. Feltűnően kicsiny tehének és igen nagy marhák csontjait egyaránt felismerhetjük, és ezek méreteltérései meghaladják a tehének és bikák között egyazon fajtan belül várható természetkülönbséget. Ez a jelenség azonban nem délnyugat-ázsiai marhabehozatal, hanem a megszállásból közvetve fakadó fajtaátalakító hatást mutat. A török uralom alatt is virágzó, középkori hagyományokon alapuló tözsérkedés ugyanis serkentőleg hathatott a közismert, de vitatott eredetű magyar szürke szarvasmarha létrehozására és nemesítésére. A mai magyar szürkéhez hasonló állatok a 18. századra Közép-Európa több országában ismertté váltak (8. ábra).

Noha az e fajtára utaló hosszú szarvcsapokat Bajcsavárról nem ismerünk, a 2. ábra grafikonja szerint a marhahús a közeli barcsi török kori erőd és Bajcsavár élelmezésében rendkívüli jelentőségű volt. E faj csonttörédei nemcsak a többi fontos háziállathoz képest haladják meg a 75%-ot, hanem magasabbak az országos marhakereskedelemben közvetlenül érdekelt váci dunai átkelőhely török kori értékeinél is.

Bajcsa (akárcsak a közeli Barcs és Szigetvár) a délnyugat felé irányuló élőállat-kivitel útvonalainak egyikén feküdt (hisz' mocsári átkelőhely is

volt), amely a Nagyalföld felhajtóhelyeit Stájerország és Észak-Itália piacai-
val kötötte össze. A nagy forgalmú váci rév ettől lényegesen északabbra
feküdt, de a dunaföldvári átkelő fontos helyi közvetítő szerepet játszott
a keletről délnyugatra irányuló országos marhahajtásokban.

Az említett helységek élőmarha forgalmát jól szemlélteti néhány kora-
beli feljegyzés, amely csak kevéssel előzi meg Bajcsavár építését (a helysé-
gek földrajzi fekvése a mai Magyarországon a 3. ábrán látható):

	MARHA- LÉTSZÁM	VIZSGÁLT IDŐSZAK (NAP)	NAPI ÁTLAGLÉTSZÁM
Vác, 1560	27.901	61	457
Vác, 1563–1564	30.248	213	236
Dunaföldvár, 1560	9905	61	164
Szigetvár, 1559–1560	10.076	313	32

Meglehet, a nagyobb dunai átkelők után a Dunántúlon szétterülő állat-
hajtásokból Szigetvár vidékére már egy-egy napra átlagosan kevesebb
jutott, a régészeti állattani adatokból is érzékelhető, hogy az Itália és Stájer-
ország városai felé terelt szarvasmarhák egy része a 16. század közepéig át-
haladt a térségen. Noha a kereskedelem az útvonalak áthelyeződésével
a század végére Bajcsa környékén is visszaesett, a heveny háborúskodások
idejét leszámítva jó kínálat lehetett marhahúsból.

A marhakivitel sikerének záloga az volt, hogy abban a tőzsérkedő magyar
nemesség, a tizedet szedő egyház, a harmincadot gyűjtő királyi vámszedők és
a török adóhatóság egyaránt érdekelt volt. Ráadásul a török kor gyakran há-
borús, veszedelmes viszonyai között a rideg állattartás a helyhez kötött szán-
tóföldi földművelésnél amúgy is rugalmasabban gyakorolható volt. Részletes
dokumentumai is éppen a török hatóságok jóvoltából maradtak fenn.

Az igazsághoz tartozik, hogy a bajcsai (akárcsak a barcsi) nagytömegű
marhacsonnt közvetlen forrását nem ismerjük. A 16. század második felében,
a tőzsérkedésben élenjáró Zrínyi-birtokok a végváriak szarvasmarha-ellátá-
sában is szerepet játszottak a Mura-vidéken. A bajcsai katonai erősség élel-
mezésében a helyi állományok levágása is fontos lehetett, az állatok árát
azonban leszoríthatta a térségen átáramló állathajtások által békésebb idők-
ben teremtett nagy kínálat. Ez eleve könnyítette a várak központi ellátását,
de alkalmasint a katonai rekvirálások esélyeit is javította.

Az élőállat-kereskedelem említett hatása mellett biztosak lehetünk
abban, hogy a török kori állathasználat településtípusonként is eltért.
A marhahús a városi tömegélelmezés és hadtáp jellegzetes összetevője volt

nem csak a középkor során, de már a római Pannoniában is. E nagytestű állatokat csak kellő számú fogyasztó kedvéért érdemes levágni. A fölösleges hús sózással és füstöléssel tartósítva könnyen újra elosztható, szállítható.

ÉLETMÓD A VÁRBAN

A településmaradványok és írott források összevetése arról árulkodik, hogy a folyamatosan javított bajcsai erődítmény több száz lakója meglehetősen zsúfoltságban, rendetlenségben élhetett. Erről a nagy tömegben felhalmozott ételhulladék, azaz állatcsont, már önmagában is tanúskodik. Az sem valószínű, hogy ilyen körülmények között a vár területén nagyobb számban lábasjószágot tartottak volna. Az emberrel együtt élő kutyák (*Canis familiaris*) és macskák (*Felis catus*) csontjait is csupán elenyésző számban hozták felszínre az ásatások. Egy nagytermetű kutya jobb állcsont-törredékén a szemfog mögött erőteljes haránt irányú vágásnyomok vannak, amelyek talán a nyúzaskor a bőrben hagyott „agyar” kivágása során keletkeztek. A kutyák jelenlétére közvetve több csonton utalnak rágásnyomok, de az ilyen leletek sem gyakoriak.

Elképzelhető, hogy a vár területén egy-egy tejelő kecskét, továbbá baromfit tartottak, de az elfogyasztott hús többsége vagy a patakparton legeltetett állatokból származott, vagy kereskedelem révén jutott a vár lakóihoz. Látszólag helyi szarvasmarhavágásra utal az a tény, hogy a nagyobb csontokat durván és rendszertelenül darabolták fel igen éles fémszerszámokkal. A határozottságuk ellenére is ötletszerűnek tűnő vágásnyomok inkább vérmes hadfiak ténykedéséről, semmint szakképzett mészárosmunkáról árulkodnak (9. ábra). Jellemző például a marhák könyök- és térdízületének hosszanti széthasítása, amellyel a csontok kibontásának aprólékos, szakszerű munkáját kerültk meg. Ilyen vágások a csánkízület csontjain is azonosíthatók. Feltételezhetjük, hogy ha a húst feldarabolva, hadiszállítások keretében hozták volna a várba, a húsban hagyott, méretre szabott csontok óvatosabb, rendszeresebb vágásnyomokat mutattak volna. A darabolás e példáit középkori városi lelőhelyekről jól ismerjük, de Bajcsán csak véletlenszerűen fordultak elő.

VADÁSZAT ÉS KÖRNYEZET

Valamennyi ismert török kori lelőhely állatcsontanyaga megegyezik abban, hogy csupán elhanyagolható mennyiségű vadállatmaradványt tartalmaz. Ez a hithű mohamedánok által lakott településeken érthető, hiszen a vadászsákmány kivézetetés nélkül, azaz nem a rítus szerint pusztul el.

9. Mészáros. Jost Amman fametszete.
Németország, 1568

10. Halételek ábrázolása egy nürnbergi röplapon, 1587

A török hatás megnyilvánulását így csak a „negatív bizonyítékoktól”, azaz a vadállateletek hiányától várhatjuk.

Bajcsavár keresztény vitézei ugyanakkor a leletek tanúsága szerint kedvtelésből vadászgattak gímszarvasra (*Cervus elaphus*), vaddisznóra, mezei nyúlra (*Lepus europaeus*), de e szórakozás élelemszerző szerepe jelentéktelen volt. A lelőhely sajátos környezetére utal a vadállatmaradványok között a hódok (*Castor fiber*) csontjainak viszonylag nagy száma. Ezek az állatok nemcsak a Kanizsa-patak árterének ingoványos voltát bizonyítják,³ hanem azt is, hogy a vízfolyás mentén lombos erdők voltak. A hód vízben élő állatként a keresztények számára böjti eledel is volt, noha csontjainak jelenléte egyszerűen az étrendet változatosabbá tevő finyencségekre is utalhat. Czifray István 1840-es szakácskönyve például leírja, hogyan készíthető párolt hód talp citromlével,⁴ de borban főzött hódcombra is közöl receptet.

Tekintettel arra, hogy a leletek gyűjtésekor iszapolásra nem volt lehetőség, kisméretű halcsontok csak elvétve fordulnak elő a bajcsai anyagban. Iszapolás nélkül még a legalaposabb ásató is csak a halcsontok töredékét képes megtalálni. Kézi gyűjtéssel a nagyobb pontyok (*Cyprinus carpio*; 13) és néhány harcsa (*Silurus glanis*; 7) csontját lehetett begyűjteni. Noha ez a kevés csont messzemenő következtetésekre nem alkalmas, az azonosított fajok a sekély, meleg, lassú vízfolyások jellegzetes fajai, azaz jól jellemzik a mocsaras környezetet (10. ábra).

ÖSSZEFOGLALÁS

A bajcsai várban feltárt nagytömegű állatmaradvány többé-kevésbé magán viseli a török kor jellegzetességeit. Ugyanakkor ezek a leletek mégis jellemzőbbek az erődítést zömmel használó és ellátó német katonaságra. Érdekességük éppen abban rejlik, hogy a lelőhely határhelyzete miatt két nagy kultúra nyomait őrizték meg.

A viszonylag nagytömegű sertéshús fogyasztás egyértelműen nyugati jelenség, amely egybeesik avval a történeti ténnyel, hogy a vár nem volt török kézen. A tevé megjelenése leletanyagunkban csaknem véletlennek tekinthető, mégis fontos bizonyítéka az Oszmán Birodalom végein is érzékelhető keleti hatásnak. Ez a különleges lelet elsősorban az ismert írásos források tárgyi bizonyítékaként fontos. A nagytömegű, változatos méretű szarvasmarhacsontról önmagában nem értelmezhető török hatásként, de a szélesebb történelmi képbe pontosan illeszkedik. Az élőállat-kivitel és a katonai tömegélelmezés egyaránt a napi politikai helyzettel változhatott, mégis fontos része volt a végvári életnek.

Rövid, de mozgalmas fennállása alatt a bajcsai vár lakóinak húsfogyasztása révén is árulkodik a korabeli természeti környezetről és gazdasági viszonyokról.

A lelőhely és az ásatás körülményeinek ismertetéséért Kovács Gyöngyinek tartozom köszönettel.

JEGYZETEK

1. A Magyarországon őshonos fajtaként számon tartott, zsírhasznú mangalica kialakulásában az Oszmán Birodalom szerbiai részén üzört nagyarányú sertéstartás meghatározó szerepet játszott az Újkor hajnalán. A csaknem szőrtelen, zömök termetű házisertések az utóbbi kétszáz év tenyésztői fáradozásának eredményei.
2. A tevékanca vemhességi ideje átlagosan 400 nap, így az ellések között legalább két év telik el. A lassú utánpótlás az állat egyedi értékét növeli.
3. Hasonló környezetre utal a közeli Kerka-patak völgyében a szlovéniai Hódos falu neve is.
4. Érdekes, hogy a katonai környezetben fényűzésnek tűnő citromot – természetesen a hódtól függetlenül – a bajcsai vár ellátmányának jegyzékében is említik.

FONTOSABB IRODALOM

- ÁGOSTON G., Az oszmán tüzserég és a magyarországi várharok egy kiadatlan 17. századi török krónika alapján. In: Magyar és török végvárak, 1663–1684. Szerk.: Bodó S.–Szabó J. Eger 1985, 173–183. (Studia Agriensia 5.)
- BARTOSIEWICZ L., A magyar szürke marha története. Természet Világa 124:2 (1993) 54–57.
- BARTOSIEWICZ, L., Cattle trade across the Danube at Vác, Hungary. *Anthropo-zoologica* 21 (1995) 189–196.
- BARTOSIEWICZ L., Közép- és török kori állatmaradványok Segesdről. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996) 183–222.
- BARTOSIEWICZ, L., Camels in Antiquity: The Hungarian connection. *Antiquity* 70/268 (1996) 447–453.
- BARTOSIEWICZ L., Állattartás és környezet a török-kori Kárpát-medencében. In: A táj változásai a Kárpát-medencében a történelmi események hatására. Szerk.: Füleky Gy. Budapest–Gödöllő 2000, 62–70.

- BOCSOR G., A magyar tarka marha. Budapest 1960.
- BÖKÖNYI, S., Representations of camels in a Hungarian medieval chronicle. *Acta AgrHung* 18 (1969), 247–251.
- BÖKÖNYI, S., History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe. Budapest 1974.
- GAÁL L., A magyar állattenyésztés múltja. Budapest 1966.
- KÁLDY-NAGY GY., Statisztikai adatok a török hódoltság alatti területek nyugati irányú kereskedelméről. *Történeti-Statistikai Évkönyv 1965–66* (1968) 27–87.
- KOVÁCS GY.–RÓZSÁS M., A barcsi török palánkvár. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996) 163–182.
- PALÁDI-KOVÁCS A., A magyarországi állattartó kultúra korszakai. Budapest 1993.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar: Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II: Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 61 (1970) 151–214.
- SZAKÁLY F., A Délnyugat-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán. *Somogy megye múltjából. Levéltári Közlemények* 4 (1973) 55–112.
- VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., A régészeti és az írott források összevetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578–1600) kutatásának újabb eredményei – Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578–1600). *Archaeologiai Értesítő* 125 (1998/2000) [2002] 5–119.
- VÖRÖS I., Előzetes jelentés a békés–kastélyzugi törökkori palánkvár állatsont leleteiről, 1975–78. *Archaeologiai Értesítő* 107:1 (1980) 112–114.
- VÖRÖS I., Török kori állatsontleletek Magyarországon. In: *A hódoltság régészeti kutatása.* Szerk.: Gerelyes I.–Kovács Gy. Budapest 2002, 339–352. (*Opuscula Hungarica* 3.)

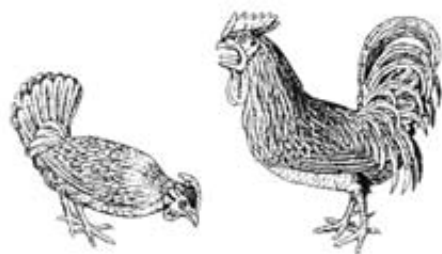
Madárleletek a bajcsai várból

Gál Erika

Bajcsavár – eddig átnézett – régészeti állatleletei között 172 madárcsont található. A madárcsontváz legtöbb eleme jelen van, hiányoznak a lapockacsontok és az apró ujjpercek, illetve karmok. Az utóbbiak azonban elsősorban időigényes iszapolással lelhetőek meg. Valamennyi csont jó megtartású és azonosítható volt.

A leletek zöme tyúk- (*Gallus gallus domesticus*, 92 db; 53,5%) és lúdcsont (*Anser anser domesticus*, 61 db; 35,5%). Nyolc lelet feltehetőleg tőkésrécéhez (*Anas platyrhynchos*), egy-egy csont pedig a rózsás pelikánhoz (*Pelecanus onocrotalus*), a vörösgémhez (*Ardea purpurea*), a héjához (*Accipiter gentilis*), a karvalyhoz (*Accipiter nisus*), a pusztai sashoz (*Aquila rapax*), a szárcsához (*Fulica atra*), az örvös galambhoz (*Columba palumbus*) és valószínűleg a vetési varjúhoz (*Corvus cf. frugilegus*) tartozik.

A házityúk és a háziliba, amint azt a leletek nagy száma is mutatja, a szárnyasok között jelentős szerepet tölthetett be a vár lakóinak ételmezésében. Több csonton megfigyelhető húsolás/vágás és perzselés nyoma is. A hús elfogyasztása után a csontokat a jelek szerint egyéb háziállat (pl. kutya, sertés) is megrághatta.

1. Középkori tyúk és kakas a svájci Conrad Gesner 1557. évi madarász-könyvéből

A csontok alaktani jellegei alapján az is megállapítható, hogy nem minden madárcsont tartozik felnőtt egyedhez. A fiatal csirkecsontok száma (10 db) itt is meghaladja a kislibákéit (3 db). Ennek oka az is lehet, hogy a libákat nemcsak húsupért, de zsírukért és akár tollukért is tartották. Ráadásul a hízott liba sokkal értékesebb. Ugyanakkor a tyúkok valamennyivel szaporábbak, mint a libák: míg egy kotló alá – nagyságától függően – manapság 15-20 tojást is raknak, addig a libákat 10-12 tojásra szokták ültetni.

Ami a madarak háziasítását illeti, a tyúkmaradványok között a maiaknál valamennyivel kisebb méretű csontokat találunk (1. ábra). A liba esetében egyes csontok – pl. az orsócsont (*radius*) – morfológiai jellegei egyértelműen a házilúdra utalnak. A házityúkról Magyarországon már a vaskor óta ismertek adatok. A csontjai alapján vad őstől alig megkülönböztethető házilúdra csak az Árpád-kortól kezdődően (10–12. század) van írásos emlékünck. Európában Közép-Angliából a 6–11. századból, Lengyelországból a 10–12. századból, Bulgáriából pedig egy 2–6. századi római városból (Boev, 1991) vannak mind a házityúkra, mind a házilibára, ill. házikacsára vonatkozó adataink. Feltételezhető, hogy a várban a zsúfoltság ellenére is tartottak tyúkokat, az erőd körüli vízenyős területen pedig a háziludak is könnyen megéltek (2. ábra). A grazi Stájer Tartományi Levéltárban F. O. Roth által feldolgozott korabeli élelmiszerjegyzékekben azonban számos más tétel mellett tyúk és liba, sőt tojás is szerepel, ami valamelyest megkérdőjelezi a helyi baromfitartás mértékét.

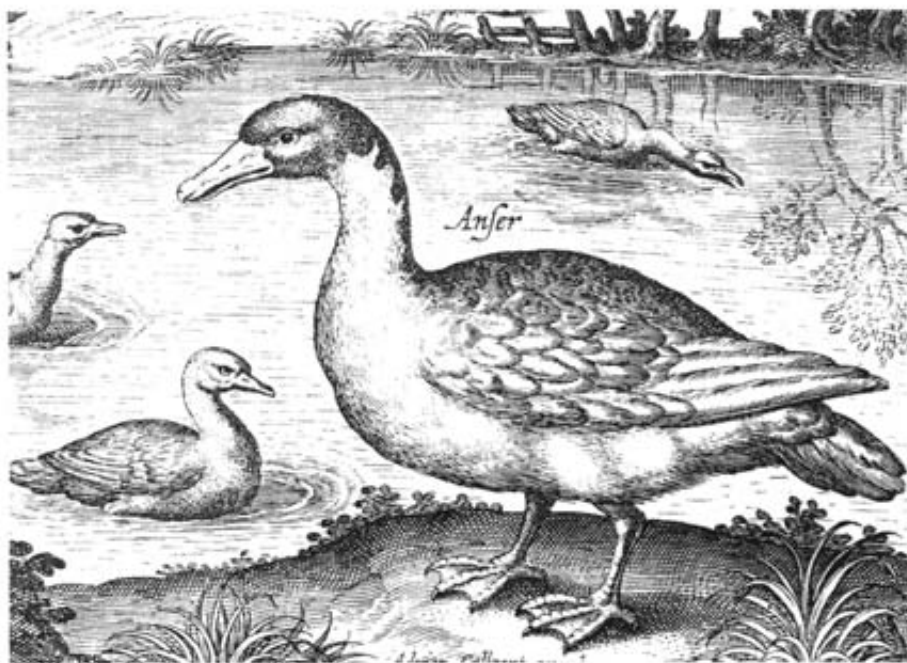
Récecsontok kis számban ugyan (8 db), de több helyről is előkerültek a bajcsai várban. A leletek között két koponyatöredék is található. Az egyik (a 21-es objektumból származó) hosszában szabályosan kettévágott és a koponyatetőn további átlós irányú vágásnyomok láthatók. A kacsát a lúdnál később háziasították, Magyarországon csak a közép- és török korban (pl. 14–15. század, Segesd) jelennek meg a fejlettebb formák. A bajcsai récecsontokról sajnos nem állapítható meg egyértelműen, hogy e madarakat háziasították-e már, vagy a maradványok a vad őshöz, a tőkés-récéhez tartoztak; az utóbbiak számára a vár körüli mocsaras, vizes terület ideális élőhely lehetett. Közvetve ezt támasztja alá, hogy a Bajcsára szállított baromfiak fennmaradt jegyzékében csak tyúkokat (tojást is), libákat és „az uraságok számára” galambokat említenek. Ez természetesen nem zárja ki a bajcsai házikacsa-tartás lehetőségét.

A rózsás pelikán könyökcsonk töredéke az egyedüli madárlelet a 159-es objektumban. Ennek a fajnak magyarországi költéséről 1858-ig ismertek adatok, ma már csak véletlenszerűen fordul elő itt. A pelikán a sekély,

melegvizű deltákat kedveli, ezért minden bizonnyal szállították a bajcsai erősségbe. Amennyiben helyben zsákmányolták, jelenléte a muravölgyi mocsárvilág nagy, nyílt vízfelületeire utal. A csont diafizisén vágásnyom észlelhető. A szinte kizárólag halat fogyasztó madarak húsa mai ízlésünk szerint kellemetlenül markáns ízű, mindazonáltal egy ilyen nagy termetű madár kecsegtető húsforrás lehet.

A vörösgém és a szárcsa Magyarországon költő madarak. Mindkét faj mocsaras környezetben él, valószínűleg vadászat közben ejthették őket. A gém teljes kézközépcsontját a 333-as ház területén találták lúd- és tyúkszontok társaságában, ami közvetve a gém elfogyasztására utal. E csont proximális végén vágási nyomok láthatók. A szárcsalelet (csüdtöröredék) szintén lúd- és tyúkszontokkal együtt került napvilágra a 165-ös objektumból.

A héja és a karvaly kedvelt ragadozó madár, amelyeket alkalomadtán solymászathoz használtak a középkorban. Boev (1991) hasonló adatokat közöl már a 2–6. századi Nicopolis ad Istrum római városban talált leletekről. Egyes népek fogyasztják is a ragadozókat. Erre utalhat a bajcsai várban talált héja felkarcsonton (*humerus*) észlelt perzselési nyom, de az sem kizárt, hogy véletlenül sodródott valamelyik tűzhely közelébe. Ez a hím példánytól származó héjacsont lúd-kézközépcsont (*carpometacarpus*) társaságában került

2. Házilúd a németalföldi Adrian Collaert 1600 körül megjelent albumából

elő a 157-es objektumból. Egy nőstény egyedhez tartozó karvaly lábszárcsont (*tibiotarsus*) szintén egyedüli madárlelet a 105-ös objektumban.

A pusztai sas jelenléte igencsak meglepő Bajcsán, figyelembe véve, hogy ez a faj Afrikában és Dél-Ázsiában elterjedt, és csak elvétve, vándorlás közben fordul elő Európában. Ezért úgy gondoljuk, hogy a pusztai sast nem Magyarországon ejtették el, hanem másként, pl. ajándék formájában kerülhetett ide. Az egyetlen csüdcsont (*tarsometatarsus*) nőstény egyedhez tartozott, és lúd-, valamint tőkésréce-leletekkel együtt találták a 218-as objektumban.

Az örvös galamb közepes termetű vonuló, erdei környezetben élő madár. A lelet a hajdani kapitányi lakhelyhez közel eső 173-as objektumból került elő, ahonnan az állatmaradványokon kívül emberfejekkel díszített (maszkos) bronz övveretek is származnak. Ezt a madarat valószínűleg kedvtelésből tarthatták.

A szomszédos 174-es objektumból került elő a madárleletek másik érdekes darabja, egy vetési varjú koponyája. A csont meglepően jó állapotban van, így pontosan azonosítható és mérhető. A dolmányos és vetési varjú koponyájának csonttani bélyegei, akárcsak méretei, nagyon hasonlóak. Méretei alapján azonban a bajcsai lelet inkább vetési varjúnak bizonyul.

A koponya homlokcsontján 3-4 gyógyult ütésnyom látható, amelyeket éles tárgyjal ejthettek, akár maguk a madarak verekedés közben, csőrükkel. Mivel a koponya aránylag épen és egymaga került napvilágra, a legkevésbé valószínű, hogy a varjú élelmezési célokat szolgált volna. Figyelembe véve a vár lakóinak összetételét és társadalmi pozícióját, ez a madár is lehetett „házi kedvenc”. A varjúfélék közismerten barátságos, intelligens madarak, fióka kortól felnevelve megszeretik gazdájukat és ragaszkodnak hozzá.

A magyarországi középkori Corvida-leletek összefoglalásában Bartosiewicz olyan erdélyi varjú- és csókakoponyákra utal, amelyeket a 18. században – egér- és verébfekkel együtt – a hathatós kártevőirtás bizonyítékául be kellett mutatni a hatóságoknak.

A madárcsontok között volt egy megmunkált darab, a 298-as objektumból egyedüli madárleletként előkerülő lúd felkarcsont (*humerus*). A sima, szürkés-márványszínű leletet a csont disztális fele alkotja, a diafizis egyenes vonalban keresztbevágott, az epifzisen pedig (a *fossa muscularis brachialis* szintjén) egy szabályos, 5 mm körüli átmérőjű lyukat fúrtak. Az egyszerű tárgy rendeltetése ismeretlen.

A bajcsai várban talált tyúk- és lúdcsontok e két házimadár faj fontosságára utalnak. A házi emlősállatok maradványaihoz hasonlóan azonban nem dönthető el, hogy milyen mértékben származnak helyben tartott

baromfiakból vagy a várba dokumentáltan szállított ellátmányból. Az állattani különlegességnek számító pusztai sas kivételével a lelőhely legtöbb vad madara (szárcsa, gém, pelikán) a más bajcsai leletekből és korabeli leírásokból ismert mocsaras, vizenyős élőhelyre utal. Ez a házilúd- és esetleg kacsatartásnak is kedvezett. A ragadozó illetve kozmopolita madárfajok (nappali ragadozók, varjú) szórványos csontjai felvetik e madarak nem étkezési jellegű hasznosítását.

FONTOSABB IRODALOM

- BARTOSIEWICZ L., Árpád-kori állatcsontok a váci vár területéről. Vác 1994, 205–212. (Váci Könyvek 7.)
- BARTOSIEWICZ L., Állatcsontok Balatonkiliti VII–VIII. századi avar temetőjéből. Somogyi Múzeumok Közleményei 11 (1995) 173–181.
- BARTOSIEWICZ L., Közép- és török kori állatmaradványok Segesdről. Somogyi Múzeumok Közleményei 12 (1996) 183–222.
- BARTOSIEWICZ, L., Data on the culture history of crows (Corvidae) in the Hungarian Middle Ages. In press.
- BOEV, Z., The birds of the Roman town of Nicopolis ad Istrum (2nd – 6th C.) at Nikjup, Lovech Region. *Historia Naturalis Bulgarica* 3 (1991) 92–102.
- BOEV, Z., Waterfowl in Ancient Bulgaria. In: *Paleoecologia e Arqueologia*. II. Eds.: Queiroga, F. & Dinis, A. P. Vila Nova de Famalicao 1991, 111–120.
- CRAMP, S.–SIMMONS, K. E. L. (Eds.), *The birds of the Western Palearctic*. I. Oxford–London–New York 1977.
- MAKOWIECKI, D.–GOTFREDSEN, A. B., Bird remains of Medieval and Post-Medieval coastal sites at the Southern Baltic Sea, Poland. ICAZ Bird Working Group, 4th Meeting, Cracow, Poland, September 11–15, 2001. Abstract volume, 35.
- ROTH, F. O., Wihitsch und Weitschawar: Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ‚Friedensjahr‘ 1578. Teil II: Erbauung und Einrichtung des Kastells Bajcsavár (1578). *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 61 (1970) 151–214.

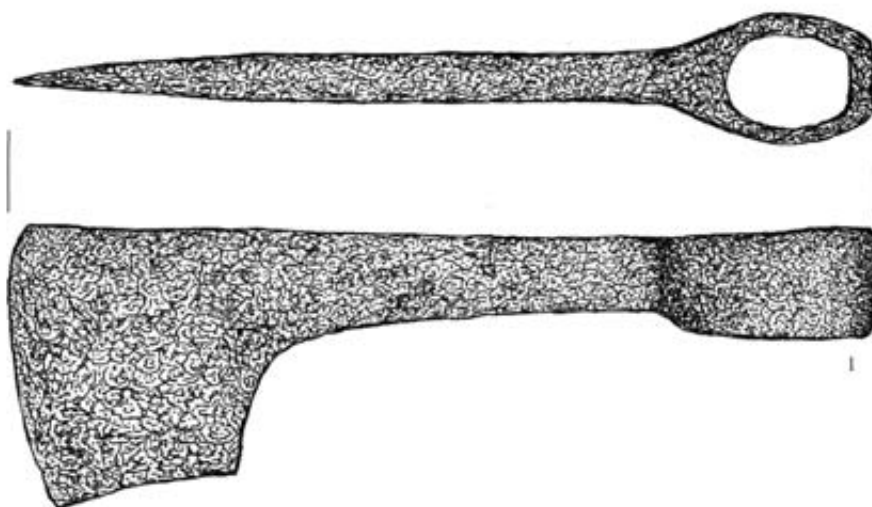

A bajcsai ásatás leletei

Rövidítések:

M.: magasság
Pá.: peremátmérő
Ph.: peremhossz
Fá.: fenékátmérő
Tá.: talpátmérő
Átm.: átmérő
Sz.: szélesség
H.: hosszúság
V.: vastagság
Táv.: távolság
Ürt.: ürtartalom
Ltsz.: leltári szám
Lh.: lelőhely

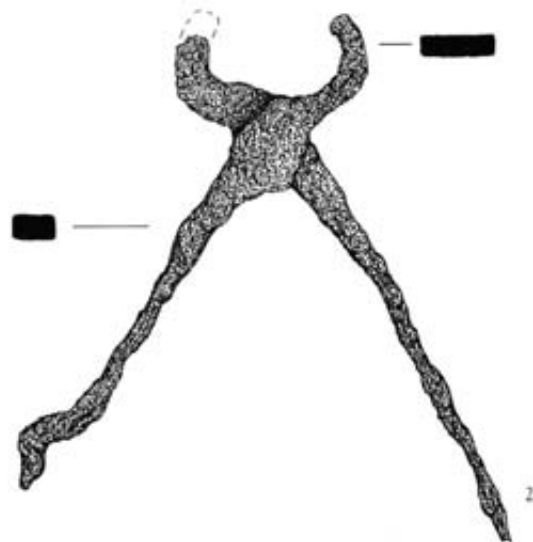
ArchÉrt: Archaeologiai Értesítő
Acta ArchHung: Acta Archaeologia Hungarica
RégFüz: Régészeti Füzetek

1. FEJSZE

Kovácsoltvas. Vaskos, szimmetrikus, valószínűleg favágó szerszám. A köpű ovális alakú, a foknál egyenes. A köpűhöz hosszabb nyakon keresztül csatlakozik az enyhén ívelt élű penge.

H.: 30,5 cm. Él h.: 10 cm.
Lh.: 234. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98.9.1.
(V. L.)

2. HARAPÓFOGÓ

Kovácsoltvas. A nyak és a fej egyforma szélességű. A szár négyzetes, az egyik szár a végénél kifelé domborodik és szélesedik. A fogó nyitott állapotú, a szárak hiányosak.

H.: 12,5 cm. Szár h.: 10,8 cm.
Fej m.: 2,4 cm.
Lh.: 360. objektum, É-i fele (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.2.14.
(V. L.)

3. FÜGGŐÓN

Öntött. Tömör, nehéz, kúp alakú, vége hegyes. Füle letörött.

H.: 13 cm. Felső átm.: 1,7 cm.
Lh.: 199/D. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98.4.1.
(V. L.)

4. HARAPÓFOGÓ

Kovácsoltvas. A fej lapos ovális alakú, mely széles nyakon keresztül kapcsolódik a szárhoz. A szár fejhez közeli felének külső felülete domború, alatta a szár négyzetű átmetszetű lehetett, de az erős korrodálódás miatt pontosan nem lehet megállapítani.

H.: 22,5 cm. Szár h.: 20,5 cm.

Fej átm.: 4,9 x 2 cm.

Lh.: DNY-i bástya torka, nyesés (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.7.1.

(V. L.)

5–10. PALÁNKSZÖGEK

Valamennyi kovácsoltvas. Különböző méretűek, száruk négyszög átmetszetű, ill. gúla alakú. Fejük négyzetes, hosszúkas vagy ovális alakú. Végük letörött.

5. H.: 12,2 cm. Fej sz.: 2,2 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.32.

6. H.: 13,2 cm. Fej sz.: 3 cm.

Lh.: 45. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.26.15.

7. H.: 18 cm. Fej sz.: 4,6 cm.

Lh.: DNY-i bástya térsége, feltöltés (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.16.3.

8. H.: 15,7 cm. Fej sz.: 3,3 cm.

Lh.: 225. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.11.2.

9-10. H.: 7,1 ill. 6,6 cm.

Fej sz.: 2,6 ill. 2,7 cm.

Lh.: 142. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.7.5-6.

(V. L.)

11. ÉPÜLETSZÖGEK

Kb. 280 db szög, valamennyi kovácsoltvas. A száruk hegyes gúla, fejük hosszúkas. Töredékesek.

Átlagos h.: 7 cm.

Lh.: 199. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.30.25.

(V. L.)

12

13

12. CSUKLÓS VASPÁNT

Kovácsoltvas. Megnyúlt nyolcas alakú, egyik nyílásába csuklósan kapcsolódik a széthajtható végű hurok.

H.: 12,1 cm. Legnagyobb sz.: 3,2 cm.

V.: 0,5 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.15.

(V. L.)

13. HURKOS FEJŰ SZÖG

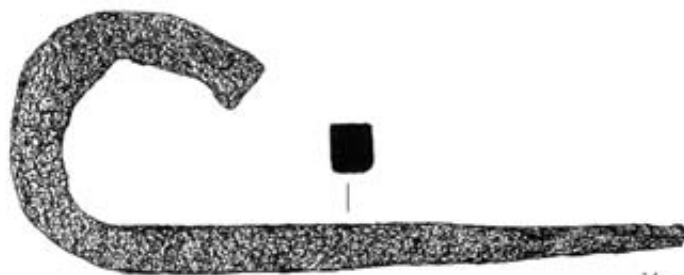
Kovácsoltvas. Négyszög keresztmetű, fejét tágítással csepp formájú hurokra alakították ki.

H.: 10,2 cm. V.: 1,2 cm.

Lh.: 10. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.7.2.

(V. L.)

14

14. KAMPÓ

Kovácsoltvas. Négyszög átmetszetű, tüskés végű kampó.

H.: 14,5 cm. Sz.: 0,9 cm.

Lh.: Kemence (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.3.14.

(V. L.)

15. KERETES FŰRÉSZ

Kovácsoltvas. Nyéltüskés, a keret trapéz alakú, elülső vége magasabb. A fűrészlapot a keret egyik oldalán szegeccsel rögzítették. Fogazata egyenes állású, kopott, hiányos.

H.: 45,7 cm. Lap h.: 36,4 cm, sz.: 2,8 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.41.

(V. L.)

16-17. AJTÓPÁNT ZSANÉRRAL

Az ajtópánt kovácsvas szalagból laposra kalapált. Elkeskenyedő vége az erős korrodálódás miatt töredékes, a másik végét hengeresre hajtották. A pánt három helyen, különböző távolságokban átfúrt. A zsanér tuskéje lapos gúla alakú, pipa része hengeres.

16. Pánt: H.: 47 cm. Sz.: 4,2 cm.

Lh.: 213. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.21.1.

17. Pipa: H.: 11,9 cm. M.: 5,7 cm.

Átm.: 1,4 cm.

Lh.: 142. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.7.9.

(V. L.)

18

18. GERENDASZORÍTÓ VASALÁS

Vas. A lapos, széles pántot négy-
szögletűre hajlíttották, majd két
végét összekalapálták.

H.: 13,9 cm. Sz.: 12,9 cm.

Pánt sz.: 5,9 cm.

Lh.: 68. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.16.3.

(V. L.)

19

19. FOGANTYÚ

Kovácsoltvas. A pánt középső sza-
kasza a fogó rész. A szélsők a szárak,
melyek végeit C alakban kifelé gör-
bítették, rögzítő füleket képezve.
A fülekben szegecses maradványai.

H.: 17,9 cm. Sz.: 1,8 cm.

Lh.: 196. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.19.2.

(V. L.)

20-21

20-21. AJTÓPÁNT ZSANÉRRAL

Mindkettő kovácsoltvas. Az ajtópánt
egyik végét félkör alakúra kalapálták,
a másikat pántforgó gyűrűbe hajtot-
ták. A pánt három szeggel volt fel-
erősítve. A zsanér szára gúla alakú,
pipa része hengeres.

20. Pánt: H.: 18 cm. Sz.: 3,3 cm.

Szeg h.: 3,6 cm.

21. Pipa: H.: 10,5 cm. M.: 3,3 cm.

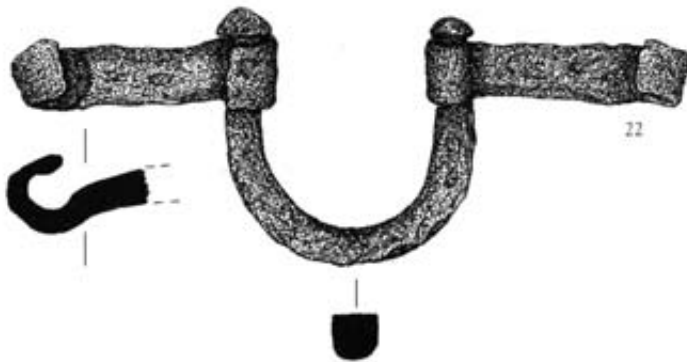
Átm.: 1,2 cm.

Lh.: 274/2. objektum.

Épület omladékának bontása (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.8.7.1-2.

(V. L.)

22. VASFŰL

Kovácsoltvas. A félig ovális átmetszetű kis pálcát patkó alakúra hajlították, melynek végei gombszerű tagban végződnek. A patkóhoz csuklósan kapcsolódik két pánt, ezek végei kampósan visszahajtottak.

M.: 5,5 cm. H.: 14,1 cm.

Lh.: 113. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.32.1.

(V. L.)

23. SAROKVASALÁS, ZSANÉR

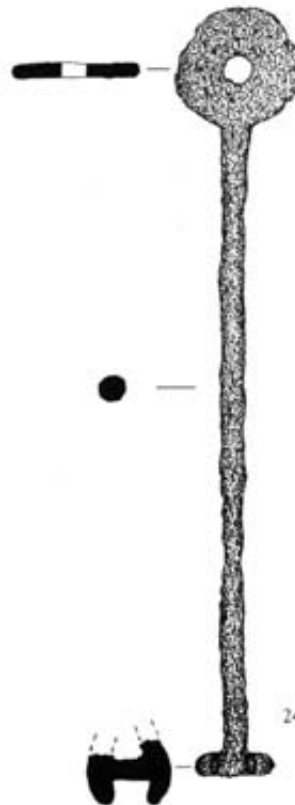
Kovácsoltvas. Pántból és egy négyszög átmetszetű vaspálcából áll. A vaspálca körül visszahajtott pántnak mindkét vége törött, és mindkét felén két-két rögzítő lyuk van.

H.: 7,4 cm. Sz.: 3 cm.

Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.1.20.

(V. L.)

24. TOLÓKULCS HENGERES LAKATHOZ

Kovácsoltvas. A szár lekerekített négyszög átmetszetű, egyik végét lapos, közepén átfúrt kerek tag zárja. Másik végén, a szárra merőlegesen, két töredékes félkör alakú nyúlvány van.

H.: 16,9 cm. Fej átm.: 2,8 cm.

Lh.: 333. objektum, épületomladék alatti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.12.7.

(V. L.)

25-26

25-26. BÉKLYÓLAKAT ÉS KULCS

Kovácsoltvas. A lakat nyitott állapotú. A lakattest hengeres, felső része vékony pánntal megerősített. Végén egy hurok van, amelybe a kengyel kapcsolódik. A hurok felőli végén van a kulcslyuk.

A kulcs négyszög átmetszetű, a fej karikába visszahajtott.

25. Lakat: H.: 6,8 cm. Átm.: 2 cm.
Kengyel h.: 5,2 cm.

Lh.: 274/I. objektum, épületomladék bontása (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.13.9.

26. Kulcs: H.: 11,2 cm. Fül h.: 7,4 cm.,
sz.: 0,9 cm.

Lh.: A vár DNY-i részén, feltöltés (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.25.2.

(V. L.)

27

27. LAKATPÁNT

Kovácsoltvas. Végein kör, illetve ovális alakú lyuk van.

H.: 21,4 cm. Legnagyobb sz.: 3,5 cm.
V.: 0,7 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.20.

(V. L.)

28

**28. LÁDAVASALÁS (?)
TÖREDÉKE**

Vékony, egyenes vaspánt, öt kis lyukkal a rögzítő szegecseknek.

H.: 21,8 cm. Sz.: 2,3 cm. V.: 0,2 cm.

Lh.: 44. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.24.1.

(V. L.)

29–31. HÁROMSZÖG ALAKÚ LAKATOK

Mindegyik kovácsoltvas. A kengyel mindháromnál lezárt állapotú.

29. A kulcstartó részt a lakattesten képezték ki, egy szélesebb pántszerű lemezzel megerősítve. A lakattest két oldalának közepét is ugyanilyen erősítéssel látták el.

M.: 6,6 cm. Sz.: 5,1 cm.

Lh.: DNy-i bástya torka (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.7.4.

30. Nagyobb méretű. Kulcstartó része kiemelkedő, ami alatt vékony lemezből háromszög alakú erősítés van. A hátlap és az egyik oldal közepén vékony pánt erősíti a lakatot. Az egyik oldalsó lemez hiányzik.

M.: 12 cm. Sz.: 8,9 cm.

Lh.: 333. objektum bontása (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.4.9.

31. Kis méretű. A lakattest elülső felén hosszan kiemelkedő kulcstartó rész van. A hátsó és a két oldalsó lemez közepén vékony pántszerű erősítés található.

M.: 4,6 cm. Sz.: 3,6 cm.

Lh.: Feltöltés a bánya felé, az épület (műhely) Ny-i szárnya mellett (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.11.1.

(V. L.)

29

30

31

32. NÉGYSZÖG ALAKÚ LAKAT

Kovácsoltvas, hosszúkás négyszög formájú, kiemelkedő kulcstartó résszel. A kengyel lezárt állapotú.

H.: 5,9 cm. Sz.: 5,3 cm. M.: 2,7 cm.

Lh.: 163. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.8.1.

(V. L.)

33. NÉGYSZÖG ALAKÚ KIS LAKAT, KULCCSAL

Kovácsoltvas. Hosszúkás négyszög formájú. A kiemelkedő kulcstartó részben benne maradt a kis kulcs. A kengyel lezárt állapotú.

M.: 3,7 cm. Sz.: 3,5 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.24.

(V. L.)

34-35. LAKATKULCSOK

Mindkettő kovácsoltvas. A fej ovális alakú, a szár hengeres, a toll az elsőnél négyzetes, a másodiknál téglalap alakú.

34. H.: 5,1 cm. Fej átm.: 2,3 cm.

Toll h.: 0,6 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.24.

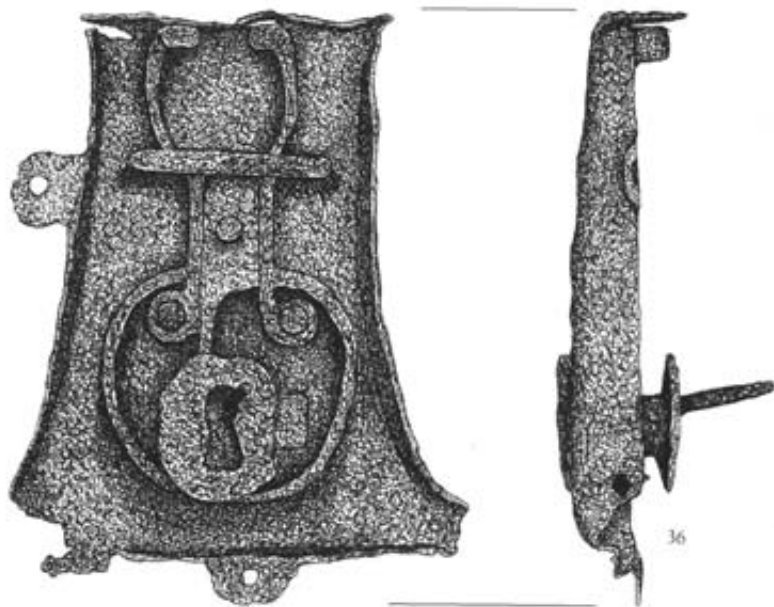
35. H.: 5,1 cm. Fej sz.: 2,7 cm.

Toll h.: 1 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.32.

(V. L.)

36. ZÁRSZERKEZET

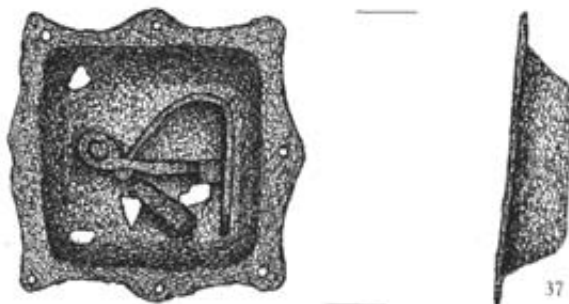
Kovácsoltvas. Fenéklemeze trapéz alakú, széleit derékszögben felhajtották. Alsó és az egyik oldalsó szélén kis rögzítő fül van, szélei töredékesek. A fenéklemezeze szerelt zárszerkezet szinte minden részén megmaradt.

H.: 13 cm. Sz.: 9,8 ill. 6,4 cm.

Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.1.6.

(V. L.)

37. ZÁRSZERKEZET

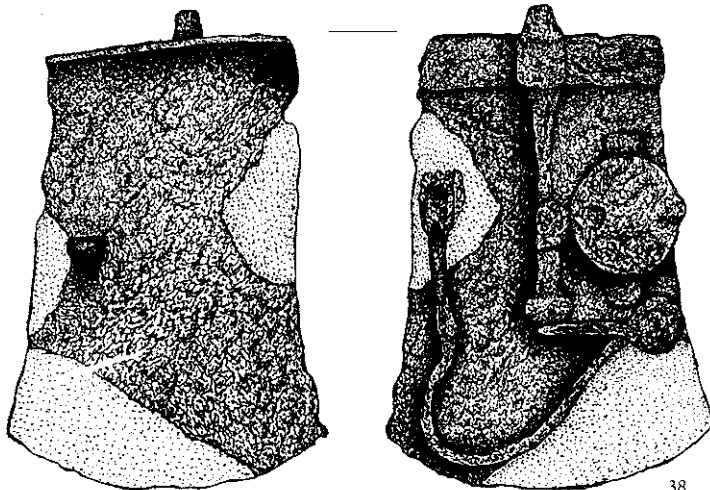
Kovácsoltvas. Négyzet alakú. A perem négy sarkán és a négy oldal közepén háromszög alakú rögzítő fülek vannak. A zárszerkezet trapéz alakban kiemelkedik, felülete töredékes. Belül C alakú rugó és egy töredékes toll van.

H.: 6,5 cm. Sz.: 6,6 cm. M.: 1,3 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.9.36.

(V. L.)

38. ZÁRSZERKEZET

Kovácsoltvas. Legyezőszerűen kiszélesedő, trapéz alakú fenéklemezre szerelt zárszerkezet. A dió felett retesz-nyelv, melynek egy rugó tart ellent.

Fenéklemez: 10,4 x 7 cm.

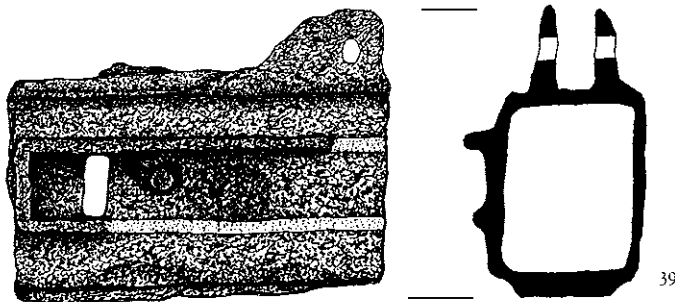
Retesznyelv h.: 7,2 cm. Dió átm.: 2,7 cm.

Rugó h.: 6,6 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.53.

(V. L.)

39. ZÁRSZERKEZET

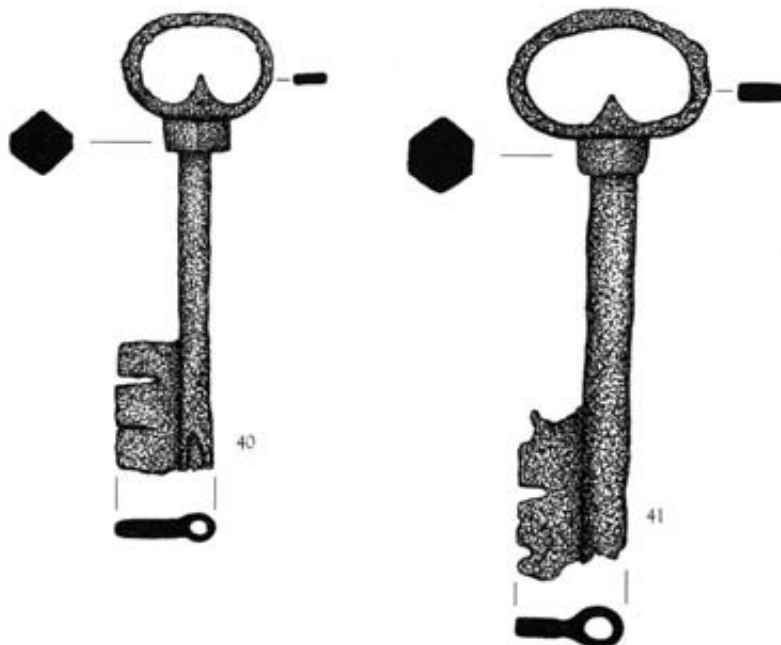
Téglatest formájú, üreges, vaslemezekből rézlapokkal forrasztott, dobozszerű zárszerkezet. Egyik hosszú keskeny oldalára kettős, vége felé kiszélesedő, átlyukasztott vaslemez forrasztottak. Egyik hosszú széles oldalán ugyancsak kettős, ráforrasztott vaslemez van. Mindkét kettős lemez egy vékony, keresztben ráforrasztott lemez zárja le. A zárszerkezet lemezein – egyet kivéve – téglalap formájú átütött lyuk található. Az egyik oldallemez hiányzik. A zárszerkezet belsejében toll van.

H.: 8,1 cm. Sz.: 5,1 cm. M.: 3,6 cm.

Lh.: 252. objektum feletti nyelésből (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.24.2.

(V. L.)

40-41. KULCSOK

Mindkettő kovácsoltvas. A fej négyszög átmetszetű, ovális alakú, a szár fölötti részt háromszög alakú beugrás tagolja. A hengeres száron vasszalagból hatszögletű peremet hajlítottak. A toll az egyiknél téglalap idomú, kettős bevágású, a másiknál hosszúkás trapéz idomú, hármas bevágású.

40. H.: 10 cm. Fej átm.: 3,4 cm.

Toll h.: 2,7 cm.

Lh.: 197. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.12.3.

41. H.: 12,3 cm. Fej átm.: 4,5 cm.

Toll h.: 3,8 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.29.

(V. L.)

42. ZÁRCÍMER

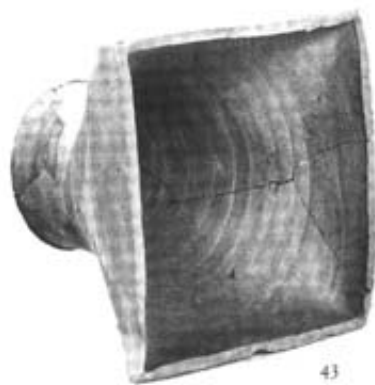
Vaslemezről négyszög alakúra vágott, alsó két sarka lekerekített. A felső két saroknál és az alsó ívnél egy-egy rögzítő lyuk található. Középen kulcslyukat vágtak a lemezre.

M.: 6,8 cm. Sz.: 6,8 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2002.1.6.

(V. L.)

43

43–45. KÁLYHASZEMEK

Mindhárom mázatlan kerámia. Homokos soványításúak, vörösesbarna színűek, a külső oldalon foltban égettek. Tál alakúak, szájnyílásuk négyzetes.

43. A perem egyenes, a sarkok kissé kihúzottak. Csaknem ép.

Ph.: 15,5 x 16,5 x 15,3 x 15,8 cm.

Fá.: 6,4 cm. M.: 12 cm.

Lh.: 49. objektum (1996).

Ltsz.: 97.51.31.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 220, Fig. 16. középső.

44. A perem egyenes, a sarkok kissé kihúzottak. Az oldalfal ívelt. Csaknem ép.

Ph.: 16,3 x 16,5 x 15,5 x 16,6 cm.

M.: 12-12,3 cm.

Lh.: 31. objektum (1995).

Ltsz.: 97.3.82.

45. A perem belső élei eldolgózatlanok, sarkai csőrösre kihúzottak. Az oldalfal egyenes. Ép.

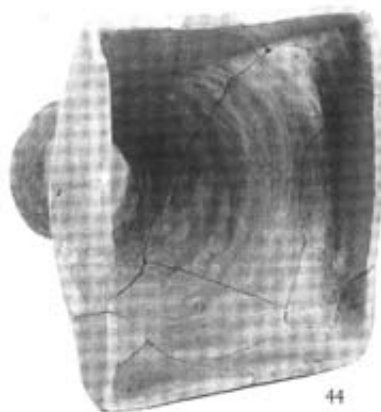
Ph.: 16,5 x 16,1 x 16,5 x 16,5 cm.

M.: 11,5 cm.

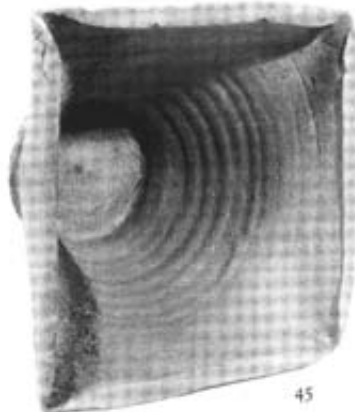
Lh.: 195. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

44

45

46

47

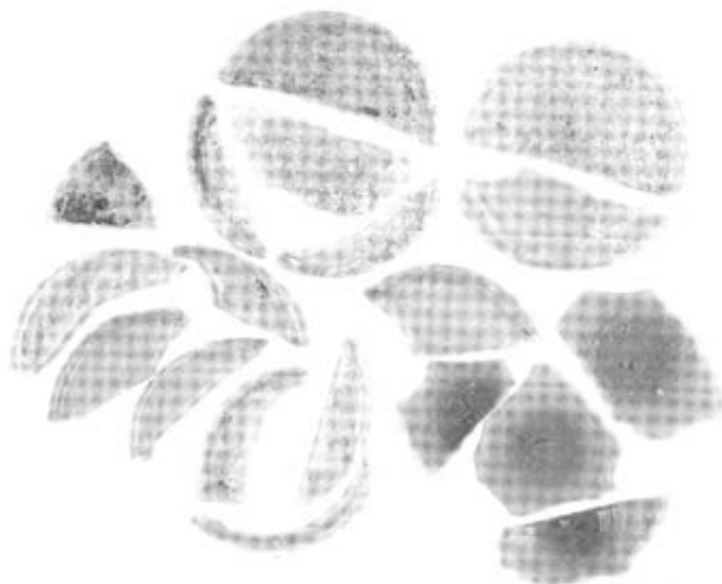
46-47. KÁLYHACSEMPE TÖREDÉKEK

Két ugyanarról a mintáról készített, mázatlan kályhacsempe darabjai. Mindkét kályhacsempe homokos soványítású agyagból formált, barna színű. A minta páncélos lovas alak pajzssal, lándzsával, a széleken zegzug motívum. A háttérben az egyik – kiegészíthető – darabon olvasható a teljes évszám: 1558.

Ph.: 18,8 cm. M.: nem mérhető.

Lh.: 333. objektum, kályhaomladék (2000).
Leltározatlan.

Első közlés: VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–
PÁLFFY G., ArchÉrt 125 (1998/2000)
[2002] 10. kép 3.
(K. GY.)

48

48. ABLAKÜVEGEK

Kerek üvegszemek, többnyire szegélytöredékek. Peremükön – az ólomkeret felfekvéséhez szükséges – vékony gyűrű. Egy részüknek anyaga áttetsző, szürkésfehér, másik részüknek zöldes árnyalatú üveg. Ez utóbbiak vastagabbak, közepük köldökszerűen kidomborodik.

Átm.: 9-10 cm. V.: 1-2 mm

Lh.: 304. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

49. DÍSZTŰ

Réz. Hosszú, vékony szárához illesztették a két részből álló, gömb alakú fejet. A tű feje a gömbös tagon kívül, négy szemből álló, fűrt formájú gombban végződik.

H.: 11,2 cm. Szár átm.: 0,1 cm.

Gömb átm.: 1,6 cm.

Lh.: 25. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.13.1.

(V. L.)

50. GOMB

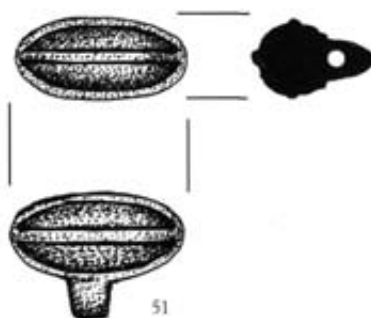
Színtelen áttetsző üveg. Lapított gömb formájú, soklapúra csiszolt. A közepén keskeny furat van, amely az egyik végén tölcészerű vájatba torkollik.

Átm.: 1,8 cm. M.: 1,3 cm.

Lh.: Szórvány a vár É-i részén (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.2.26.

(V. L.)

51. GOMB

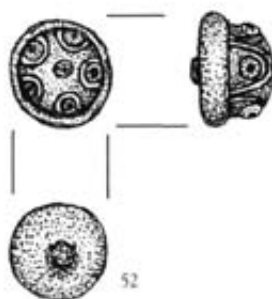
Csontból faragott, tojás alakú, bordákkal díszített füles gomb.

Átm.: 1,1 cm. Sz.: 2,3 cm. M.: 1,8 cm.

Lh.: 333. objektum melletti feltöltés (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.10.1.

(V. L.)

52. GOMB

Szaruból faragott. Tagolt formájú. A felső tag félgömb alakú, oldalán díszített, a „szemeket” vésett koncentrikus körök övezik. Az alsó tag lapos henger, melyet kör alakban kivájtak, ide illeszkedik be a gomb díszített, felső része. A két tagot szegecs fogja össze, ami valószínűleg fülben végződött.

Legnagyobb átm.: 1,4 cm. M.: 1,7 cm.

Lh.: 306. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.7.1.

(V. L.)

53. GOMB

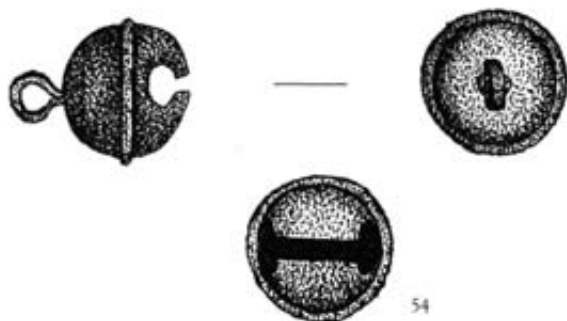
Faragott csont. Körvonalá hétszögletű, az oldallapokat domború „szemek” díszítik. A gomb középrésze bemélyített, közepe átfúrt.

Átm.: 1,7 cm. M.: 0,5 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.8.13.

(V. L.)

54. CSÖRGŐ

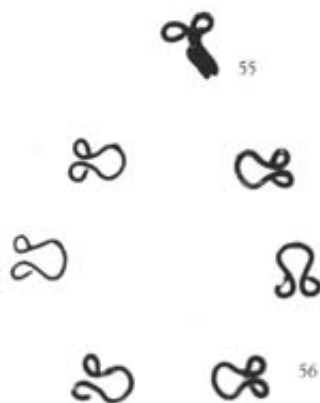
Bronz. Vékony lemezből készült, két félgömbből forrasztották össze, melyeknek széleit kihajtották, így a forrasztás mentén kis perem van. Felül fület fűztek a csörgőbe.

Átm.: 2 cm. M.: 2,5 cm.

Lh.: 80. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.8.2.

(V. L.)

55-56. FRANCIAKAPCSOK

Hat darab vékony rézdrótból omega alakúra hajlított. Az egy darab hím-tagnak két ovális alakú rögzítő füle és visszahajló kapocsszára van.

55. H.: 1,1 cm. Sz.: 0,9 cm. M.: 0,4 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrrétegből (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.19.

56. H.: 0,9 cm. Sz.: 0,7 cm.
Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.1.7.
(V. L.)

57-58. ÖVMEREVÍTŐK

Mindkettő csont, hengeresre faragott, simára csiszolt. Középen a legvastagabbak, a végeiket peremesre alakították, mélyen bevágták, majd a középső résszel azonos vastagságú lekerekített félgömbbel zárták. A második töredékes.

57. H.: 9,2 cm. Legnagyobb átm.: 0,9 cm.
Lh.: 32. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.15.1.

58. H.: 7,9 cm. Legnagyobb átm.: 0,7 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.1.18.
(V. L.)

59

60

61

62

63

59–63. ÖVCSATOK

59. Kovácsoltvas. A csattest lekerekített négyszög átmetszetű. Négyzetes vázon tompa végű pecek.

H.: 2,7 cm. Sz.: 2,5 cm. V.: 0,7 cm.

Lh.: 291. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.5.1.

60. Bronz. Négyzetes, bújtatós típus.

H.: 2,6 cm. Sz.: 2,5 cm. V.: 0,3 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.55.

61. Vas. Lekerekített négyszög átmetszetű pálcából D alakúra hajtott csattest, pecekkel.

H.: 4,8 cm. Sz.: 3,7 cm. Pecek h.: 3,7 cm.

Lh.: Szórvány a vár É-i részén (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.32.10.

62. Kovácsoltvas. Ovális keretű, a pecek hegyes végű. A bőr felerősítésére szolgáló tag szépen megmunkált, végében szegecs.

H.: 4,7 cm. Sz.: 2,8 cm. Pecek h.: 2,8 cm.

Szár sz.: 1,8 cm.

Lh.: 72. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.17.1.

63. Vas. Lekerekített négyszög átmetszetű, ovális alakú. A csattesten a pecek helyének bevágást készítettek.

H.: 7,3 cm. Sz.: 3 cm. Pecek h.: 3,8 cm.

Lh.: Épület (műhely) omladékának bontása, kultúrréteg a padló felett (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.6.5.

(V. L.)

64-65. LÁNCOK

Anyaguk vörösréz.

64. A lánc hosszában bevagdosott díszítésű drótból ovális alakúra hajlított kis szemekből áll, 14 tagú.

H.: 10,3 cm. Szem h.: 1,1 cm, sz.: 0,8 cm.
Lh.: 333. objektum és a déli palánkfal belső cölöpárka közötti feltöltés (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.3.7.

65. A láncszem ovális átmetszetű, S alakban meghajlított, felső felülete bevagdosott díszítésű. A lánc 16 tagú, minden második szem a tőle távolabb eső hajlatba van bekapcsolva.

H.: 16,9 cm. Szem h.: 2,2 cm, sz.: 0,8 cm.
Lh.: 262. objektum (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.4.2.
(V. L.)

66. LÁNC

Négyszög átmetszetű vörösréz drótból S alakban meghajlított szemekből áll, melyeknek külső felülete enyhén domború, és közepén pikkelyszerűen díszített. A lánc 28 tagból áll.

H.: 46 cm. Szem h.: 2 cm, sz.: 0,3 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrrétegből, a metszerfaltól D-re (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.7.44.
(V. L.)

67. TARSOLYZÁR

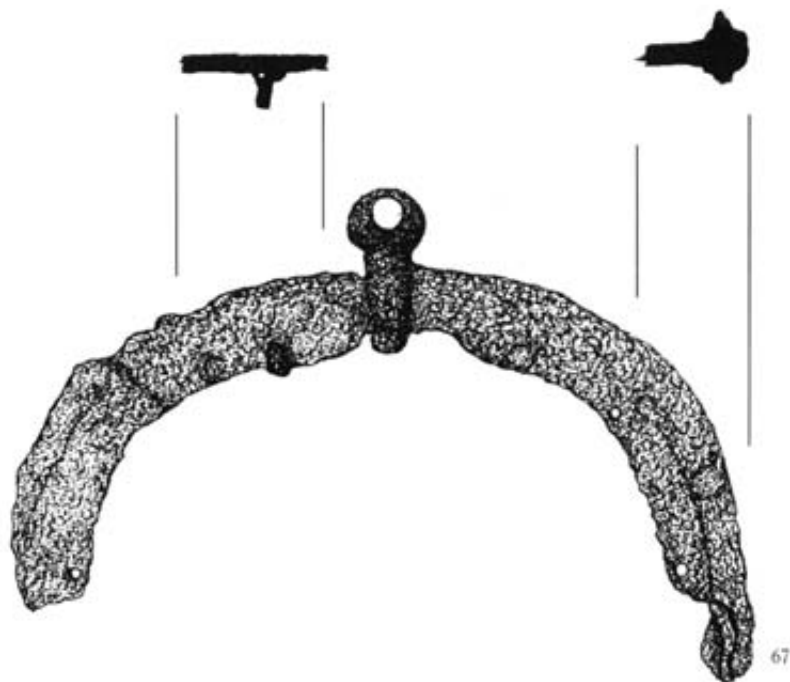
Kovácsoltvas. A szárai felé táguló U alakú pánton 4 finom szegecslyuk van, az egyikben benne van a rögzítő szegecs is. Az ív legmagasabb pontjára felszerelt kapocs hurkos.

M. (kapocs nélkül): 6 cm. Pánt legnagyobb szél.: 1,5 cm. Szár táv.: 10,8 cm.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.10.13.

(V. L.)

68. TARSOLYZÁR

Kovácsoltvas. A szélesedő U alakú pántban benne vannak a rögzítésre szolgáló szegecsek. Az ív legmagasabb pontján kapocstartó fület alakítottak ki, a kapocs áttört, háromkaréjú. A pánt egyik vége töredékes.

M. (kapocs nélkül): 5,7 cm.

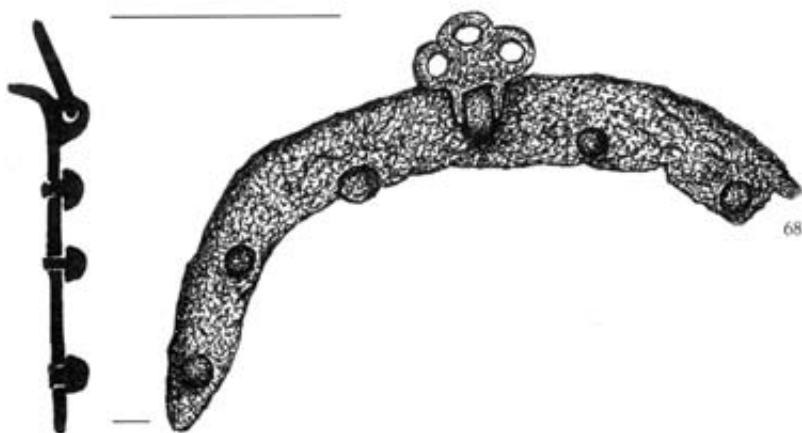
Pánt legnagyobb sz.: 1,5 cm.

Szár táv.: 10,7 cm.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: NK.

(V. L.)

69

70

69-70. SARKANTYÚK

Mindegyik kovácsoltvas.
Töredékesek.

69. A szögletes szárok külső felülete domború, végeiken a felkötő fülek szintén domborúak. A belső, kiszélesedő felkötő fülekben megfigyelhetők a kötőkapcsok.

Nyak h.: 6,9 cm. Szár h.: 6,5 cm, sz.: 1,2 cm, táv.: 7,9 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.7.

70. Viszonylag hosszú taréjszárú, végéről a taréj hiányzik. A sarkantyú egyik ágának végén kiemelkedő fül van, kis lyukkal.

Szár h.: 6,1 cm, sz.: 1,2 cm, táv.: 6,3 cm.

Lh.: 359. objektum (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.9.1.

(V. L.)

71-72. LAPOS LÁBBELI VASALÁSOK

Mindkettő kovácsoltvas, hosszú szárú, lapos négyszög átmetszetű.

71. A szárok végén, a sarokvas hátulján és az egyik fvnél szegecslyuk található.

H.: 7,7 cm. Sz.: 1,2 cm. Szár táv.: 5,1 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.23.

72. Eredetileg 4 db tuskével ellátott.

H.: 7,3 cm. Sz.: 1,2 cm. Szár táv.: 6,4 cm.

Lh.: 72. objektum (1996).

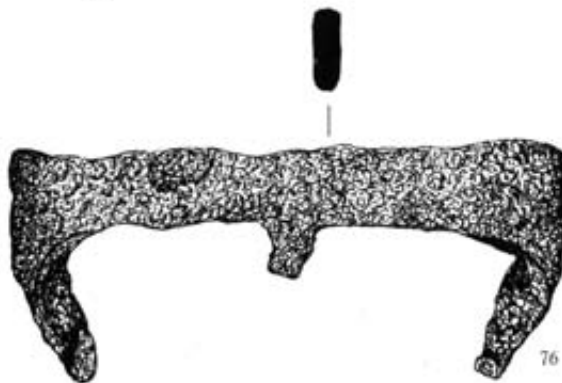
Ideiglenes ltsz.: 96.17.2.

(V. L.)

71

72

73–76. LÁBBELI SAROKVASAK

Mindegyik kovácsoltvas, C alakú, a két szár végén és a sarokvas hátulján visszahajtott tűske van. Átmet-szetük négyyszög.

73. H.: 6,4 cm. Sz.: 3,9 cm. Átm.: 7,4 cm.
V.: 1 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.9.25.

74. H.: 6,7 cm. Sz.: 4,4 cm. Átm.: 7,6 cm.
V.: 1 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.9.26.

75. H.: 9 cm. V.: 1 cm.
Lh.: 44. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.23.4.

76. H.: 9 cm. V.: 1,4 cm.
Lh.: 21. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.24.2.
(V. L.)

77–79. BOROTVÁK

Mindegyik kovácsoltvas.

77. A nyélre rézlemez hajtottak, melynek közepén átfúrt lyuk van, itt kapcsolódott hozzá a tok. A nyél törött, az él nagy része kiegészített.

H.: 11,3 cm. Nyél h.: 4,1 cm.
Penge h.: 7,2 cm, sz.: 1,5 cm.
Lh.: 80. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.8.1.

78. Nyéltüskés típus. A penge foka vastag, egyenes vonalú, éle töredékes.

H.: 10,2 cm. Penge h.: 7,8 cm, sz.: 1,7 cm.
Lh.: 32. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.15.5.

79. A penge hegyes vége letörött. A fok egyenes vonalú, az él a felső harmadban megtörik és egyenes vonalban megy a hegybe. A penge alsó részén levő vasszegecs a tokkal kapcsolta össze a borotvát. A nyél négyzetűg átmetszetű.

H.: 12,8 cm. Penge h.: 9,4 cm, sz.: 1,6 cm.
Lh.: 229. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98.8.15.
(V. L.)

80. TŰZCSIHOLO

Kovácsoltvas. Kéttalpú, lándzsa alakú. Az egyik vége hegyes, átfúrt, a másik letörött. Belső kivágata lándzsa alakú.

H.: 10,4 cm. Sz.: 2,5 cm.
Lh.: 72. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.18.3.
(V. L.)

81

81. FÉSŰ

Csont. A lapos fésű mindkét oldalára fogakat fűrészelték, a fogak az egyik oldalon sűrűbbek. Töredékes.

H.: 5 cm. Sz.: 4,8 cm.

Lh.: 197. objektum melletti téglafal bontásából (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.12.1.

(V. L.)

82

83

82-83. CSERÉPPIPÁK

Mindkettő mázatlan. Anyaguk finoman iszapolt.

82. Halványbarna színű. Testén plasztikus fenyőminta. Csaknem ép.

Száj átm.: 2,4-2,6 cm. M.: 3,5 cm.

H.: 4,6 cm.

Lh.: 149. objektum.

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 11. 3.

(K. GY.)

83. Téglavörös színű. A nyakon turbánszerű díszítés. Ép.

H.: 6 cm. Átm.: 1,8 cm. M.: 3,9 cm.

Lh.: Szórvány a vár É-i részén (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.32.3.

(V. L.)

84

84. MADÁR ALAKÚ SÍP

Mázatlan kerámia. Anyaga finoman iszapolt, halványbarna színű. A madár testén vörös és fehér festés, két kisebb és egy nagyobb lyuk. Ép.

M.: 5 cm. Tá.: 2,5 cm.

Lh.: 274. objektum, épület omladéka (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

85-86. BRONZGYŰRŰK

85. Bronzhuzalból hajlított, négyzetes átmetszetű karikagyűrű. Egyes részein bekarcolással díszített.

Átm.: 1,8 cm. Fej sz.: 0,7 cm. Szár sz.: 0,3 cm.
Lh.: 360. objektum (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.2.6.

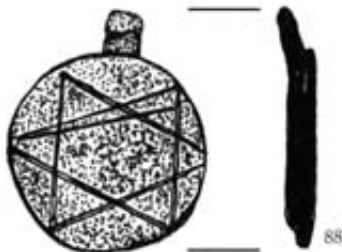
86. Bronzhuzalból hajlított, kör átmetszetű karikagyűrű.

Átm.: 2,4 cm. Szár sz.: 0,3-0,6 cm.
Lh.: 274/2. objektum, épületomladék elbontásából (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.8.1.
(V. L.)

87. EZÜSTGYŰRŰ

Aranyozott ezüst. Kör átmetszetű. Kiszélesedő fejrészére két oldalra nyúló stilizált levél formát forrasztottak, melynek közepéből, mintegy virágcsészéből emelkedik ki a követ fogó rész. A kő kiesett a foglalatból.

Átm.: 2 cm. Fej sz.: 2 cm.
Lh.: DNY-i bástya, feltöltés (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.16.2.
(V. L.)

88. RÉZMEDÁL

A rézkorong felső lapjára szabálytalan hatágú csillagot karcoltak, a hátlapra kis nyúlványt forrasztottak, mely töredékes.

Átm.: 2,3 cm.
Lh.: Épület (műhely) omladékától É-ra, feltöltés (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.6.6.
(V. L.)

89

89. PECSÉTTYŰRŰ

Ezüst. Nagyméretű, ovális alakú fején pecsét negatívja látható. A reneszánsz jellegű címerpajzsban egy jobbra nyúló páncélos kar három virágból álló csokrot tart, a címerpajzs felett balra fogyó hold, jobbra nyolcgú csillag van.

Átm.: 2,1 cm. Fej sz.: 1,4 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.16.
(P. G.)

90

90. ZSEBNAPÓRA

Fa. Két téglalap alakú lapból áll, melyeket két ponton bronzszegecs fogott össze. Elöl a két részt kis bronzkapocs zárta. Az alsó lapra koncentrikus köröket karcoltak, az egyik sávban 6–12–6-ig tartó számozást ütöttek, közepében besüllyesztve vékony mágneses iránytű van, melyet üveglappal fedtek, ez korrodálódott. Az árnyékvető fonal hiányzik, a felső lapon a számozás alatt kettős vonalkeretben 1573-as évszám olvasható. A számok eredetileg festve voltak.

Származási hely: Németország.

H.: 6,7 cm. Sz.: 5,7 cm. M.: 2,2 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2002.1.2.

Első közlése: VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., ArchÉrt 125 (1998/2000) [2002], 100, 13. kép 2.

(V. L.)

91

91. TOLLTARTÓ

Sárgaréz. Lemezekből forrasztott, téglatest alakú, csuklós, zárható fedelű. Belül tinta- és tolltartó, ill. csepegtető tálcát alakítottak ki. A csepegtető tálca fedelére tüskével lyukakat ütöttek, középre kis fület képeztek. A tintatartó fedele szintén sárgaréz, ám a dugó ón, valószínűleg menetes záródású. A fedéllemeznek ide eső részét a dugóhoz alakították. A tolltartóhoz tartozott két toll, ezek szára fából volt.

H.: 14 cm. Sz.: 3,5 cm. M.: 2,2 cm.
Lh.: Műhely (392. objektum) bontása (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.13.1.
(V. L.)

92

93

92-93. TOLLAK

Mindkettőt sárgaréz lemezből formálták, alakjuk kúpos.

92. H.: 13,5 cm. Legnagyobb átm.: 0,7 cm.
Lh.: 44. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.24.8.

93. H.: 12,2 cm. Legnagyobb átm.: 0,5 cm.
Lh.: 21. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.23.10.
(V. L.)

94

94. ARANYMEDÁL

Michael von Kuenburg salzburgi érsek (1554–1560) aranydukátjából (M. 925) kialakított függő medál.

Átm.: 20 mm. Átm. füllel: 25 mm.
Súly: 3,65 gramm.
Lh.: Szórvány a vár déli sávjában (2001).
Leltározatlan.
(GY. M.)

95

95. I. FERDINÁND MAGYAR KIRÁLY (1526–1564) DENÁRJA

H. 935.var.

1538

K - B (= Körmöcbánya)

E/ FERDINAND·D·G·R·VNG 1538

H/ PATRONA·✠·VNGARIE

Átm.: 16 mm. Súly: 0,48 gramm.

Lh.: 333. objektum, omladék alatti
kultúrréteg (2000).

(GY. M.)

96

96. MIKSA MAGYAR KIRÁLY (1564–1576) DENÁRJA

H. 992.

1566

K - B (= Körmöcbánya)

E/ MAX·II·D·G·E·R·O·I·S·A·V·G·H·V·B·R

H/ PATRONA·✠·VNGARIE

Átm.: 16 mm. Súly: 0,43 gramm.

Lh.: Felületnyesésből (1998).

(GY. M.)

97

97. MIKSA MAGYAR KIRÁLY (1564–1576) OBOLUSA

H. 995.

1576

K - B (= Körmöcbánya)

Átm.: 12 mm. Súly: 0,25 gramm.

Lh.: DK-i bástya, nyesésből (1999).

(GY. M.)

98

**98. KÁROLY FŐHERCEG
(1564–1590) STÁJERORSZÁGI
HÁROMKRAJCÁROSA**

1586

Graz

E/ CAROLVS D – G ARCHIDVX

H/ AVSTRI DVX BVR STYRI...1586

Átm.: 23 mm. Súly: 1,40 gramm.

Lh.: 187. objektum? (1998).

(GY. M.)

99

**99. II. RUDOLF (1576–1612)
ALSÓ-AUSZTRIAI HÁROM-
KRAJCÁROSA**

1594

E/ RVDL D G R IMS AVG H B REX O

H/ ARCHI D AVS D BVR MA MO 94

Átm.: 23 mm. Súly: 1,15 gramm.

Lh.: 333. objektum (2000).

(GY. M.)

100

**100. KÁROLY FŐHERCEG
(1564–1590) STÁJERORSZÁGI
ZSETONJA**

1569

E/ CAROLVS D G ARCHIDVX AVSTRIAE

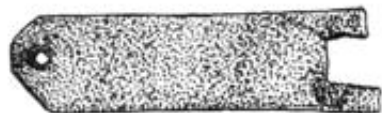
H/ FORTVNA AWDA – ...ES-IVVAT

Átm.: 27 mm. Súly: 2,95 gramm.

Lh.: 168. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.9.1.

(GY. M.)

101. VERETEK

Öntött bronzpántok, öt rövidebb, két hosszabb, végükön kapcsoló taggal ill. szegecslyukkal. Három rövid és a két hosszabb pánt emberfej- (maszk) és stilizált növényi motívumokkal díszített. Négy rövidebb pánt egy-egy párt alkot, ezek egykor szíjat fogtak közre. A fennmaradó rövid darabhoz bevagdosott díszítésű, patkó alakú tag kapcsolódik. A két hosszú tag egymásba kapcsolható.

Rövid tagok h.: H.: 4,5-5 cm,
sz.: 1,2-1,3 cm.

Hosszú tagok h.: 10-10,3 cm, sz.: 1,5 cm.

Lh.: 173. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 97.13.4.1-7.

Első közlése: VÁNDOR, L.-KOVÁCS, GY.,
RégFüz Ser. I. No. 51 (1998)

Archaeological Reports 1997. Budapest
2001, Fig. 4.

(V. L.)

102. KAPOCSPÁNT ELŐ ÉS HÁT LAPJA

Bronz, öntött. Két részből áll.
A felső tag növényi motívumokkal díszített, végén áttört lyuk található. A másik tag az előzőhöz kapcsolódik, díszítetlen, enyhén deformálódott, vége töredékes.

H.: 12,2 cm. Sz.: 1,3 cm.
Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.2.5.
(V. L.)

103. KÖNYV KAPOCSPÁNT

Bronz, öntött. Téglalap alakú, stilizált növényi motívumokkal díszített. Egyik végén hengerszerűen visszahajtott, itt T alakban átütött lyuk található. A másik végéhez két erősítő lapocskát forrasztottak, itt hengerszerű fül zárja le a lemezt.

H.: 7,3 cm. Sz.: 1,4 cm.
Lh.: 96. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.4.1.
(V. L.)

104. KÖNYV KAPOCSPÁNT

Bronz, öntött. Téglalap alakú. Az egyik végén visszahajtották és hengeres fület forrasztottak hozzá. A másik végét bronzszegecsekkel rögzített kis lapocskával hosszabbították meg, melynek T alakú végét hengeresen visszahajtották.

H.: 7,3 cm. Sz.: 1,6 cm.
Lh.: 15 objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.9.31.
(V. L.)

105. KÖNYV SAROKVERET

Préselt rézlemez. Rombusz alakú, egyik sarka derékszögű. A rövidebb oldalait felhajtották, a hosszabbakat hullámosra fűrészelték. A derékszögű sarok közelében félgömbszerű kiemelkedés, a felső sarokban kis szegecslyuk van. Felülete áttört, növényi motívumokkal díszített, a háromkarójú leveleket részben körbefűrészelték.

H.: 6,2 cm. Sz.: 5,1 cm.

Lh.: 173. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 98.13.5.

(V. L.)

106. KÖNYVVERET

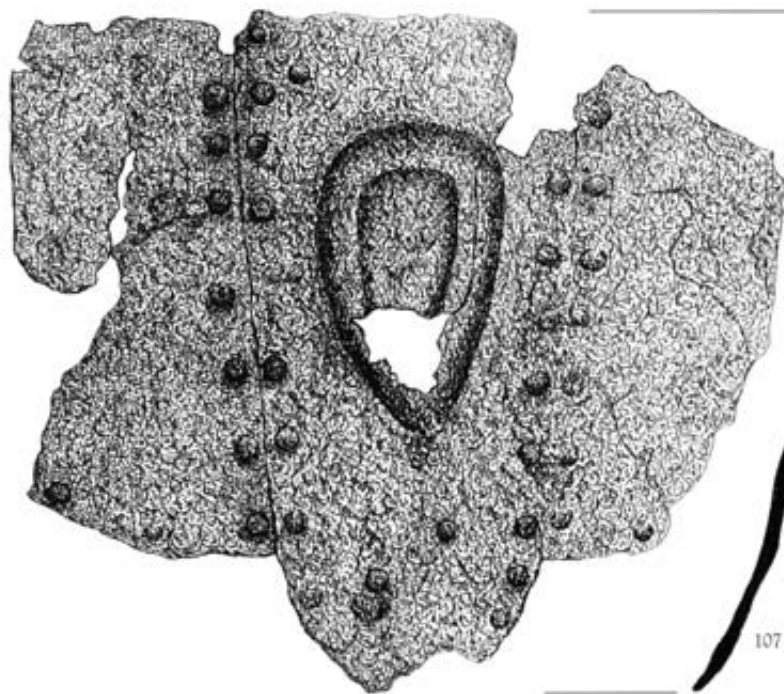
Préselt rézlemez. Négyzet alakú, közepén domború. Szélei fűrészelték, felülete négy levéllel ill. növényi motívumokkal díszített. Áttört.

Oldal h.: 3,8 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.8.6.

(V. L.)

107. SISAKFŰL

Vékony vaslemezekből kalapált sisakfűl, amelyet három darabból szegecseltek össze. A középső nyújtott pajzs alakú részhez, melynek vége hiányzik, két téglalap alakú, alul ívelt lemezt erősítettek. A középső rész a fűlnél kidomborodik. Az erősítő szegecsek közül az egyik bent maradt, a másik kitört.

H.: 15,5 cm. Sz.: 18 cm. M.: 1,5 cm.

Lh.: 21. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.23.8.

(V. L.)

108. SODRONYING TÖREDÉKE

Összefűzött lapos acélkarikákból áll.

H.: 15,4 cm. Sz.: 2,6 cm.

Karika átm.: 0,4 cm.

Lh.: 245. objektum, téglás épületomladék (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.2.

(V. L.)

109

109. KARVÉRT

Vékony vaslemez félkör alakban meghajlítottak, az egyik végét háromszög alakúra kalapálták. Széleit peremet képezve visszahajtották, amit párhuzamos rovátkákkal díszítettek. A másik vége erősen töredékes.

H.: 20 cm. Sz.: 12,2 cm. M.: 9,5 cm.
Lh.: DNY-i bástya, palánk vonalának nyesése (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.8.2.1.
(V. L.)

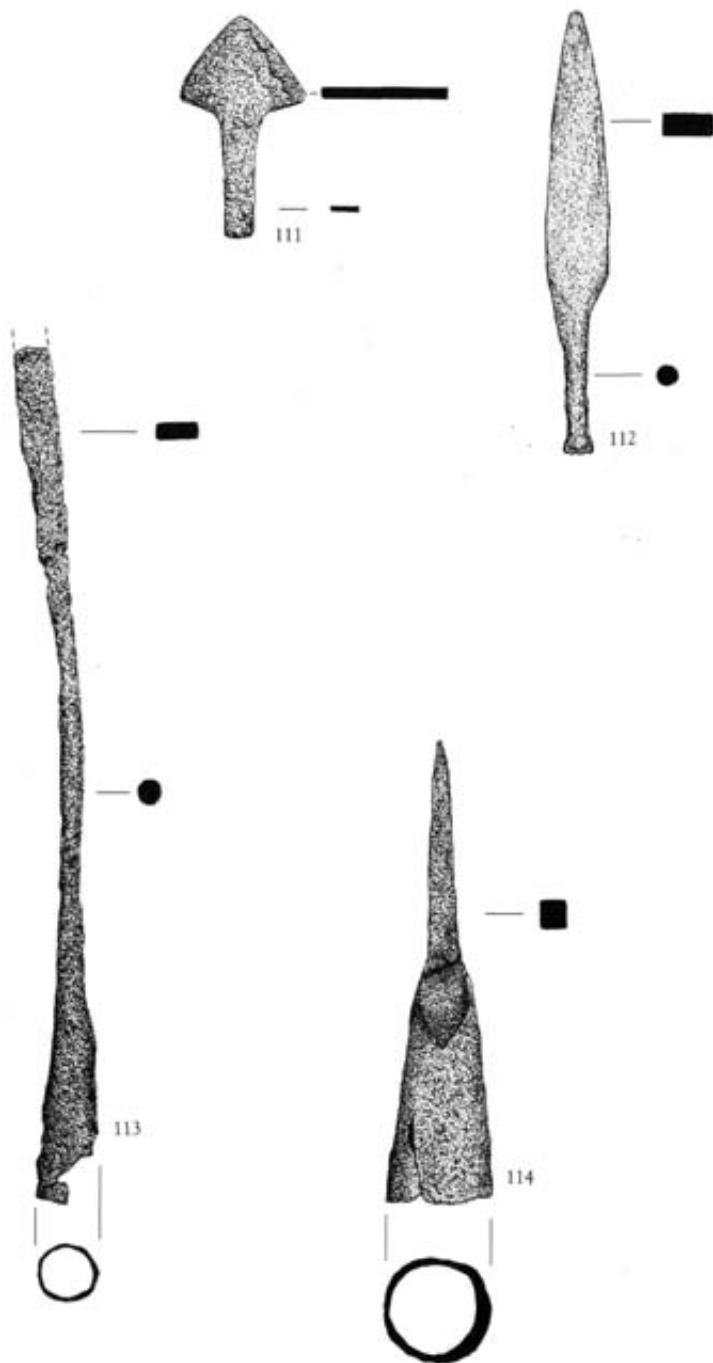

110

110. SÜLYOM

Kovácsoltvas. Két, mindkét vége felé elkeskenyedő, négyszög átmetsetű vaspálcát derékszögben meghajtottak, és a hajtásnál összekalapálták. Így a tárgy négy tuskéből áll, melyből három a földre támaszkodik, egy pedig függőlegesen felfelé áll; tömegével a terepen elszórva az ostromlók előrehaladását gátolta.

M.: 6 cm. Tüske h.: 3,7 cm.
Lh.: 333. objektum bontásából, felső épület-omladékos réteg (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.4.5.
(V. L.)

111-112. NYÍLHEGYEK

Mindkettő kovácsoltvas, nyeles, négyszög átmetszetű.

111. A hegye háromszög alakú.

H.: 5,8 cm. Legnagyobb sz.: 3,4 cm.
Lh.: Árokátvágás (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.3.4.

112. A hegye hosszú, háromszög alakú. Viszonylag nehéz, páncélyukasztó.

H.: 11,5 cm. Legnagyobb sz.: 1,6 cm.
Lh.: 99. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.13.2.
(V. L.)

113. KOPJACSÚCS

Kovácsoltvas. Köpűs vége erősen töredékes, eredetileg zárt volt. A szár kör keresztmetszetű.

H.: 23 cm. Köpű h.: 4,5 cm, átm.: 1,5 cm.
Szár sz.: 1 cm.
Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.9.11.
(V. L.)

114. DÁRDAVÉG

Kovácsoltvas. Köpűs szúrőfegyver. A köpű zárt, rövid nyakban folytatódik, ehhez csatlakozik a hegyes szúrórész, melynek vége letörött.

H.: 12,7 cm. Köpű átm.: 0,6 cm.
Lh.: A vár É-i részén, szórvány (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.2.24.
(V. L.)

115

115. HARCISZEKERCE

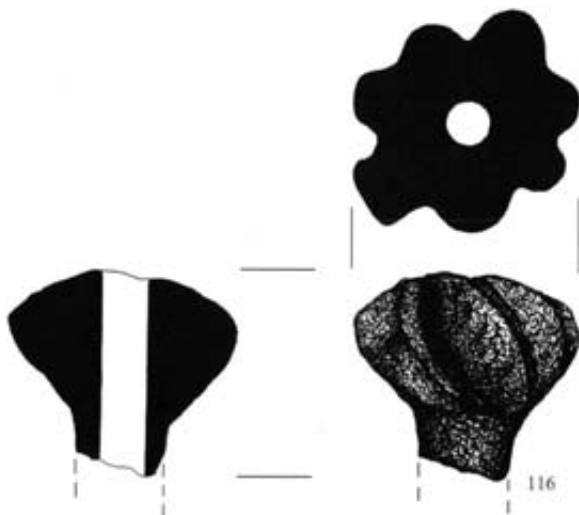
Kovácsoltvas. Az ovális köpű négy-szögletes fokban végződik. A nyak fokozatosan szélesedik, vége töredékes vagy tompított.

H.: 16,1 cm. Köpű m.: 3,2 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 2002.1.9.

(V. L.)

116

116. KARD MARKOLATGOMB

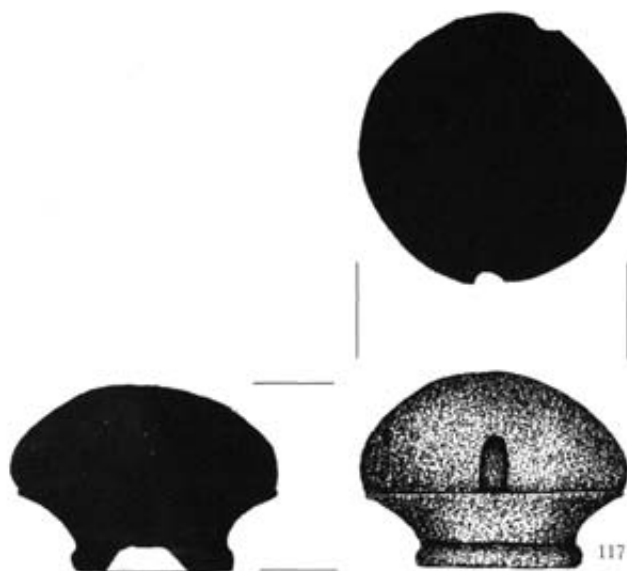
Vas, öntött. Körte alakú, spirális bordával osztott, közepén átfúrt.

M.: 1,4 cm. Legnagyobb átm.: 5,3 cm.

Lh.: 114/B-C. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 2002.1.3.

(V. L.)

117. KARD MARKOLATGOMB

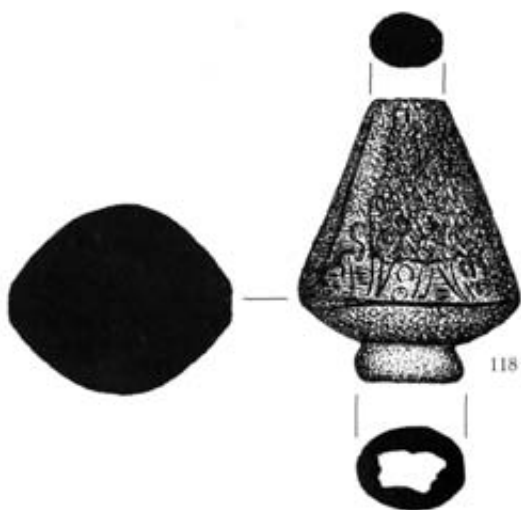
Vas, öntött. Felső része félgömb alakú, alsó része majdnem a felére szűkül. Kör átmetszetű, közepén furat helye.

Átm.: 5,3 cm. M.: 3,8 cm.

Lh.: Épületomladék a vár Ny-i felében (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.20.1.

(V. L.)

118. KARD MARKOLATGOMB

Vas, öntött. Átmetszetében ovális alakú, kúpos, hegyes vége letörött. Felületén vésett díszítés van. Középe üreges.

H.: 6 cm. Legnagyobb átm.: 4,1 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszetfaltól D-re (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.18.

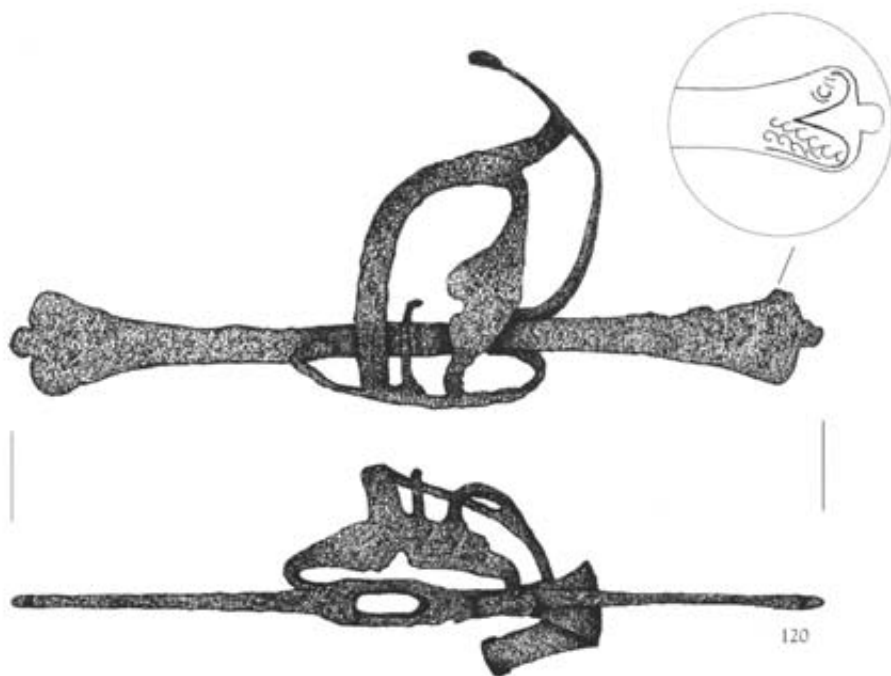
(V. L.)

119. SZABLYA KERESZTVAS

Kovácsoltvas. Lekerekített négyszög átmetszetű, végei felé szűkülő, közepén két alá és fölé nyúló tuskével, melyek töredékesek.

H.: 18,5 cm. Sz.: 0,9 cm. Tüske h.: 12,1 cm.
Lh.: A vár DNy-i részén, a paticsos, épülettörmelék rétegből (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.1.8.
(V. L.)

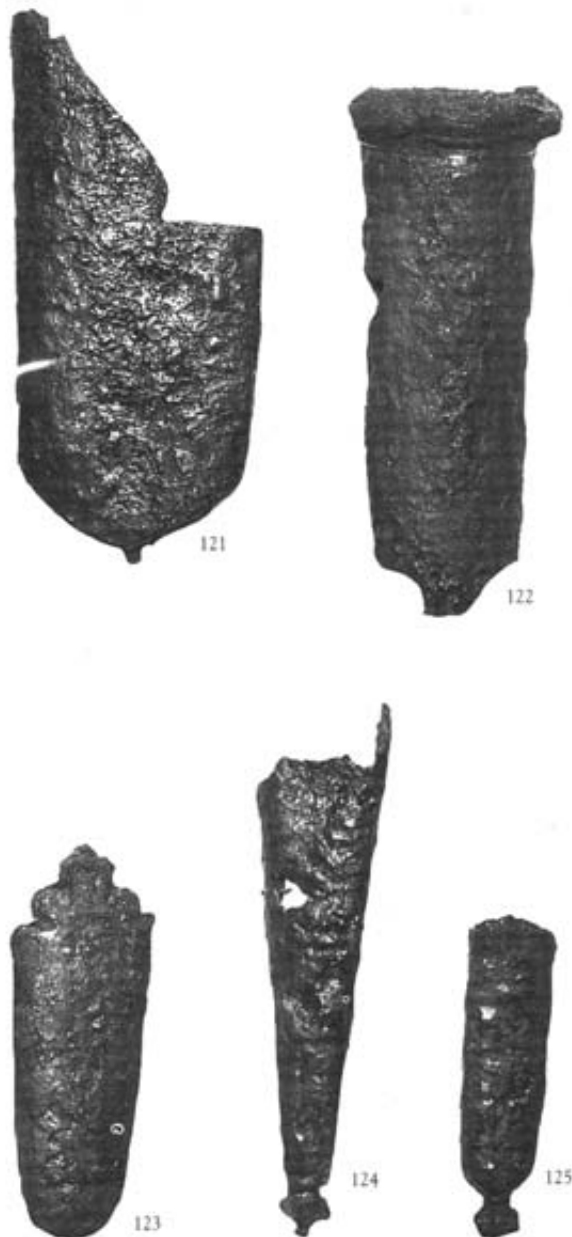

120. KARD KERESZTVAS

Kovácsoltvas. Balkezes kard kosaras (markolatszerelések) keresztvasa.

A kosár a keresztvas fölé és alá nyúlik, felül kézvédő pánttá alakul, melyből három darab pánt indul lefelé. A keresztvas szélei szív alakban kiszélesednek, végein lapos hosszúkás gombbal. A kosárral ellentétes oldalán indaszerű vésett díszítés van.

H.: 28,3 cm. Sz.: 12,5 cm.
Lh.: A vár DNy-i részén, kultúrréteg (1999).
Ideiglenes ltsz.: 95.32.2.
(V. L.)

121–125. KARD- ÉS TÓRHÜVELY KOPTATÓK

Valamennyi kovácsoltvas.

121. Sarupánt. Téglalap átmetszetű. Alsó vége ívelt, közepén kiszélesedő. Felső része az egyik oldalon hosszában megnyúlik.

H.: 11,5 cm. Sz.: 5,2 cm. M.: 1,6 cm.
Lh.: 333. objektum, kályha elbontásából (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.13.2.

122. Félkör átmetszetű. Alsó része törött, felső, ívelt részén peremes.

H.: 13,7 cm. Sz.: 5,2 cm. M.: 1,6 cm.
Lh.: 333. objektum, épület (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.4.6.

123. Sarupánt. Lefelé szűkül, vége lekerekített. A két lapos oldal felső széle háromkaréjú levél alakú.

H.: 8,4 cm. Sz.: 3,1 cm. M.: 1,3 cm.
Lh.: DNY-i bástya torka, felületnyesés (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.7.6.

124. Keskeny, hegyes végű, átmetszetében lapított kör alakú. Alul gomb zárja, felül rögzítő nyúlvány indítása töredékes.

H.: 10,3 cm. Átm.: 2,8 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrreteg (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.1.25.

125. Átmetszete ovális. Vége legömbölyített, kis gomb zárja. Töredékes.

H.: 7 cm. Sz.: 2 cm.
Lh.: 333. objektum, épület (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.4.1.
(V. L.)

126. PUSKACSŐ TÖREDÉK

Vasból öntött, külső felületén nyolcszögletű cső. Az egyik végén ferdén levágott. A másik végétől a cső egyik külső lapján, kb. a harmadáig vékony vonalban bevágott.

H.: 3,6 cm. Átm.: 2,4 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2000.2.15.

(V. L.)

127. LÓPOROS SZARU KIÖNTŐ CSAPJA

Vas. Laposra kalapált lemezekből összeállított, téglatest alakú. Egyik oldala nyitott, itt csatlakozott hozzá a palack. A másik oldal lemezének közepét kilyukasztották, ehhez egy lefelé szűkülő, üreges csövet forrasztottak, melynek vége töredékes. A téglatest lemeze több helyen kiegészített.

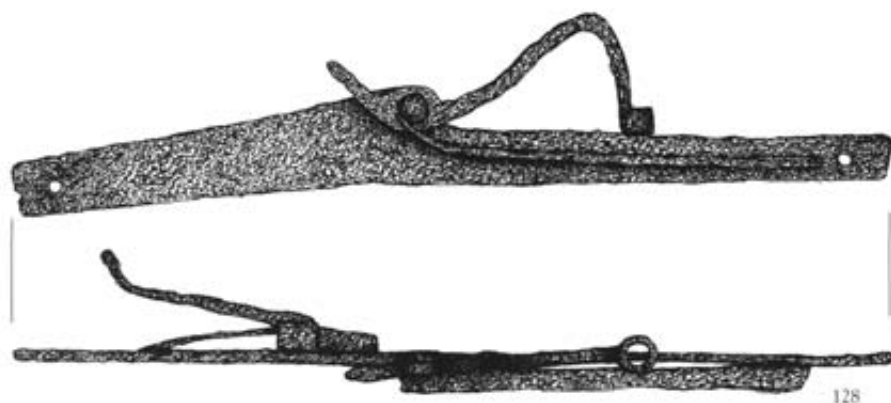
M.: 9 cm. Test sz.: 4,3 cm, h.: 5,5 cm.

Cső legnagyobb átm.: 2,1 cm.

Lh.: 214. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.20.1.

(V. L.)

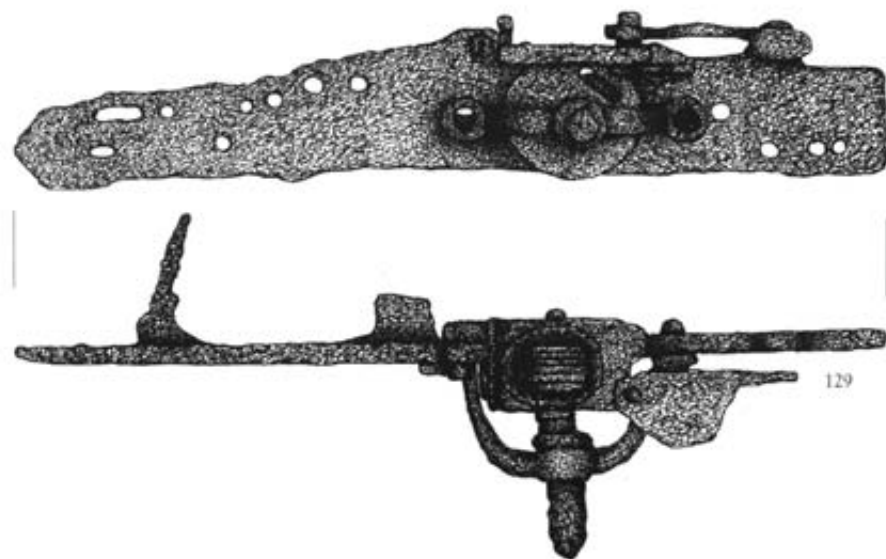

128

128. PUSKA ELSÜTŐ-SZERKEZETE

Vékonyra kalapált vaslemezre felszerelt zárszerkezet. A lemez az egyik végétől a közepéig szélesedik, majd derékszögben levágva azonos szélességű marad a végéig. A levágásnál egy kanócot tartó részt szegeccsel rögzítettek, ez alatt egy vékony pánt fut. A másik lapjára egy rugós szerkezetet forrasztottak. A lemez mindkét vége kör alakban átütött.

H.: 21,6 cm. Legnagyobb sz.: 2,2 cm.
Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 2002.1.8.
(V. L.)

129

129. DÖRZSKEREKES PUSKA ELSÜTŐSZERKEZETE

Vékonyra kalapált vaslemezre felszerelt szerkezet, melynek egyik szélő harmadára rögzítették a kerek felhúzó szerkezetet és a töredékes kakast. Itt a legszélesebb a lemez. A felső szélén kis rögzítő fül emelkedik ki. A lemez lapja több helyen kör alakban átütött. A hátsó lapjából egy töredékes túske indul.

H.: 21,7 cm. Legnagyobb sz.: 4 cm.
Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 2002.1.7.
(V. L.)

130. KANÓCOS PUSKA ELSÜTŐSZERKEZETE

Laposra kalapált vékony vaspánt. Egyik végéhez rögzítették az S alakban hajlított nyakú, stilizált állatfej alakú kakast, melyet trapéz fejű csavarral szorítottak meg.

H.: 17,4 cm. M.: 6,5 cm.
Lh.: 68. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.16.5.
(V. L.)

131. DÖRZSKEREKES PUSKA KAKASÁNAK TÖREDÉKE

Kovácsoltvas. A kakas befogó részének átfúrt felső fele, a felhúzó résszel és a nyaktag-töredékekkel.

H.: 5,9 cm. Sz.: 1,7 cm. M.: 3,8 cm.
Lh.: 16. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.10.21.
(V. L.)

132. ELSÜTŐBILLENTYŰ-VÉDŐ KENGYEL

Vékony vaslemezből kalapált. A lemez külső felülete enyhén domború. A kengyel eleje ívesen hajlik S alakba, és háromszög alakúra formált rögzítő rész zárja. A kengyel vége tompaszögben röviden felhajlik, majd hegyesszöget alkotva folytatódik lefelé, ahol kerek rögzítő lyukban végződik.

H.: 11,1 cm. Sz.: 0,9 cm. M.: 4,8 cm.
Lh.: 22. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.12.1.
(V. L.)

133-134

133-134. PUSKAGOLYÓK

133. Ólomból öntötték. Több félkész, rajtuk az öntőcsap, azaz az öntőcsatorna nyílásának megfelelő méretű nyúlvány. Egy rontott.

Átm.: 1,3-1,5 ill. 2,4 cm.

Lh.: a vár különböző pontjain (1995–2001).
Ideiglenes ltsz.: 95.27.2, 99.8.4, 99.23.1,
2000.1.49, 2000.3.9, 2000.15.1, 2001.2.17,
2001.6.2.

134. Vasból öntötték. Szakállas ill. kettős szakállas puskához valók.

Átm.: 1,3-2,3 cm között.

Lh.: 114, 169, 180. objektumok (1998).
Ideiglenes ltsz.: 97.3.5, 97.17.1-3, 97.18.1,
97.19.1.
(V. L.)

135-137

135-137. ÁGYÚGOLYÓK

Mindhárom öntöttvas. Viszonylag épek.

Átm.: 6,2-6,7 cm.

135. Lh.: 245. objektum, leégett épület bontásából (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.2.14.

136-137. Lh.: 274. objektum, leégett épület omladékából (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.8.5. ill. 99.13.5.
(V. L.)

138. LÓCSVASALÁS

Kovácsoltvas. A tengelyre kerülő enyhén ovális karikát lyukasztással és tágtással készítették. A rövid nyakrészhez csatlakozik a köpű, mely zárt és az alsó széle töredékes.

H.: 22,1 cm. Karika átm.: 7,4 cm,
sz.: 1,4 cm. Köpű átm.: 3,8 cm.
Lh.: A/1. góc, égett folt (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.1.1.
(V. L.)

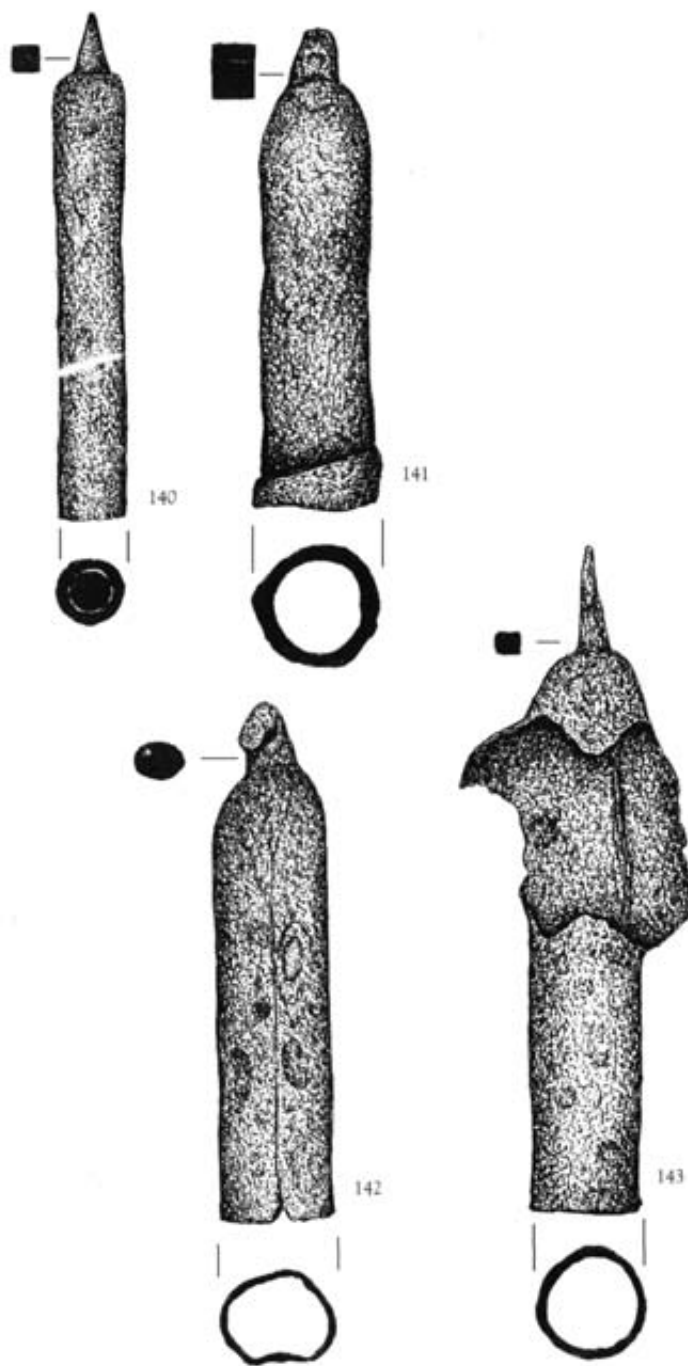

139. ÁGYÚVONTATÓ LÁNC

Kovácsoltvas. A lánc S alakúra hajtott karikákkal négy részre tagolt. A két végét szintén S alakú szemek zárják, az egyikbe karika kapcsolódik. A szemek egységesen lekerekített négyszög átmetszetűek, ovális alakúak, enyhén csavartak, de különböző nagyságúak, a láncnak a karikához közvetlenül kapcsolódó szakaszán nagyobbak.

H.: 860 cm. Szem h.: 8,7 ill. 7,2 cm.
S alakú szem h.: 9,3 ill. 11,7 cm.
Karika átm.: 14,5 cm.

Lh.: A vár középső részén szórvány (1997).
Ideiglenes ltsz.: 2002.1.4.
(V. L.)

140-143. APRÓPUSKÁK

Valamennyi kovácsoltvas. Testük hengeres, hátsó végük beforrasztott, hegyes, a hegyezett végénél gyűjtőnyílást fűrtak. Az egyik darab a gyűjtőnyílásnál szétrobbant. Három darab eleje nyitott, a negyediknél lefojtott, benn maradt a lőpor.

140. H.: 8,5 cm. Átm.: 1,2 cm.

Lh.: 333. objektum mellett és a déli palánkfal belső cölöpárka között (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.3.8.

141. H.: 7,8 cm. Átm.: 1,8 cm.

Lh.: 230. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.17.1.

142. H.: 8,5 cm. Átm.: 1,8 cm.

Lh.: 230. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.17.2.

143. H.: 10,9 cm. Átm.: 1,8 cm.

Lh.: Szórvány a vár K-i részén (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.16.1.

(V. L.)

144–146. TÜZES CSUPROK

Mindegyik mázatlan kerámia. Anyaguk finom homokos soványítású, barna színű. Testük erősen kiöblösödő, nyakuk szűk, peremük kihajló. Oldalukon négy függőlegesen átfúrt apró fül van. A vállon alig bemélyített körbefutó vonal ill. vonalköteg. Az egyik ép, a másik kettő is csupán a peremnél töredékes.

Származási hely: *Stájerország (Graz)?*

144

144. Fá.: 6 cm. M.: 11 cm.

Lh.: 239. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 11, 7.

145. Fá.: 6,5 cm. M.: 11,2 cm.

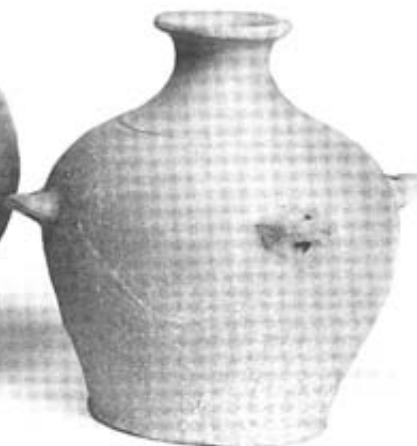
Lh.: 304. objektum (1999).

Leltározatlan.

Első közlés: VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., *ArchÉrt* 125 (1998/2000) [2002] 10. kép I.

145

146

146. Fá.: 6 cm. M.: 11,7 cm.

Mérhető űrt.: 425 ml.

Lh.: 304. objektum (1999).

Leltározatlan.

Első közlés: VÁNDOR L.–KOVÁCS GY.–PÁLFFY G., *ArchÉrt* 125 (1998/2000) [2002] 10. kép I.

(K. GY.)

147-148. PATKÓK

Vékony vaslemezről kovácsolt, keskenyedő szárú sarkos patkók. Felső ívük kissé lecsapott. Hat szeglyukkal, szegárkuk nincs. Az egyik darab töredékes.

147. H.: 10,3 cm. Legnagyobb sz.: 4 cm.
Patkó belső átm.: 2,7 cm, külső átm.: 9 cm.
Lh.: 31. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.11.8.

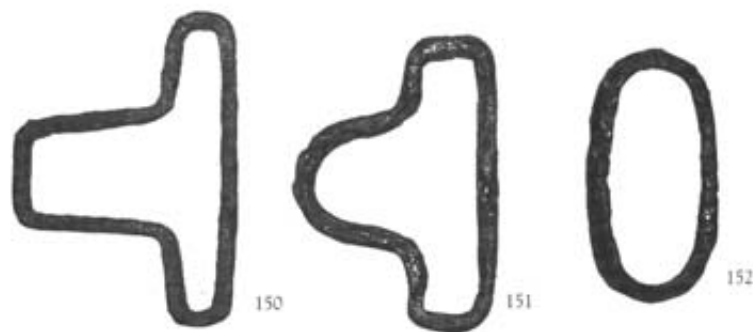
148. H.: 10,4 cm. Legnagyobb sz.: 4,4 cm.
Patkó belső átm.: 3,4 cm,
külső átm.: 10,5 cm.
Lh.: 1. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 59.4.1.
(V. L.)

149. KENGYEL

Kovácsoltvas. A függesztő pálca előtt szíjvédő pánt van. A szárak és a talpalók kiszélesítettek. A talpaló függönyszerűen alányúló csúcsban végződik.

H.: 22 cm. Legnagyobb sz.: 15 cm.
Lh.: A/1. góc, égett folt (1995).
Ideiglenes ltsz.: 2001.2.57.
(V. L.)

150–152. HEVEDERCSATOK

Mindegyik kovácsoltvas. Kettő négyszög átmetszetű vasszalagból T alakúra formált, egy ovális alakú.

150. M.: 6,7 cm. Sz.: 9,4 cm. V.: 0,7 cm.
Lh.: 10. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.7.3.

151. M.: 6,1 cm. Sz.: 8,7 cm.
Lh.: 245. objektum (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.2.26.

152. H.: 7,7 cm. Sz.: 3,9 cm. M.: 0,5 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).
Ideiglenes Ltsz.: 2000.7.40.
(V. L.)

153. KENGYEL SZÍJVÉDŐ PÁNTJA

Bronzból öntött. Trapéz alakú, fonákján üreges. Két rögzítésre szolgáló fülében egy-egy lyuk. A tárgy lyukakkal áttört felületét bordák tagolják. A lyukak stilizált virágszirmokat imitálnak.

H.: 6,4 cm. Sz.: 6,8 cm.
Lh.: Épület (műhely) nyugati részén a padló bontásából (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.4.4.
(V. L.)

154. LÓSZERSZÁM DARABJA

Kovácsoltvas. Két végén egy-egy kerek, domború, közepén átfúrt lemez van. A kerek lemezt két négyszög átmetszetű pánt köti össze, a felső hurkos szíjbújtatónak van kialakítva.

H.: 14,8 cm. Átm.: 6 cm. M.: 7,3 cm.
Lh.: Épület (műhely) omladékának bontásából, a padló feletti rétegből (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.6.4.
(V. L.)

155. CSUKLÓZABLA

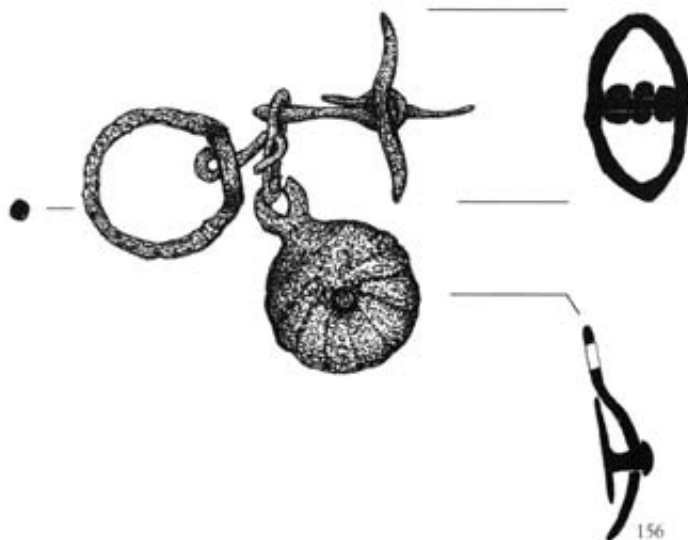
Kovácsoltvasból készült csuklós zabra. Tíz tagból áll. A szíj egy-egy hurkos tag alsó, háromszög alakú részéhez csatlakozott. A felső, kisebb hurokhoz négyszög átmetszetű, téglalap alakú szemek, majd azokhoz további, hurkos végű kisebb szemek kapcsolódnak. Ez utóbbiak egy-egy négyszög átmetszetű karika laposra kalapált, középen átlyukasztott részén áthaladva csatlakoznak a feszítő részhez, kúpos gombban végződnek.

H.: 42,5 cm.

Lh.: A vár Ny-i részén, nyéséből (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.1.1.

(V. L.)

156. ZABLATAG

Kovácsoltvas. A csat része ovális keretű, hegyes pecekkel. Ehhez csatlakozik egy kör átmetszetű ovális szem, mely egy négyszög átmetszetű karikával, ill. egy kampóval kapcsolódik a kerek zablataghoz és a domború, rovátkolt díszű, közepén szegeccsel ellátott kerek lemezhez.

H.: 9,3 cm. Csát sz.: 3,6 cm.

Lh.: DNY-i bástya torka, nyésés (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.7.7.

(V. L.)

157. ZABLATAG

Kovácsoltvas. Csuklós zablata tagja. A két karikát kör átmetszetű kis tag köti össze, amelynek egyik vége átmegy az egyik karika laposra kalapált, közepén átfúrt lyukán, majd kúpos fejű szög zárja. Másik végét egyszerűen visszahajtották a másik karikára.

H.: 12,5 cm. Karika átm.: 3,6 cm ill. 4,1 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.45.

(V. L.)

158

159

158. FESZÍTŐZABLA

Kovácsoltvas. Feszítő típusú zabla két egybetartozó, de különálló oldalpálcája. A lapos széleken részben ívelten, részben lapos törésekkel megmunkált. Alul a szárra merőleges karikában végződnek. Az egyik oldalpálcá karikájában egy felül kúpos végű, alul hurkos szem van, ez fogja az oldalpálcához a lekerekített négyszög átmetszetű, középen lapos kör alakban kiszélesedő pántot. A szem hurkos végébe egy karika kapcsolódik. A szájvas helye kiöblösödő, szélei ék alakúak. Az alsó karika és a szájvas helye között, mindkét pálcán kis kör alakú fül emelkedik ki. Az egyik oldalpálcához egy U alakú szem kapcsolódik, melyhez egy felső részében csepp-, alsó részében kör átmetszetű kampó illeszkedik.

H.: 19,2 cm. Legnagyobb sz.: 2,6 cm.

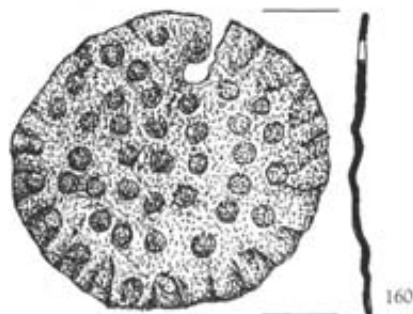
Lh.: feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.2.56.1-2.
(V. L.)

159. FESZÍTŐZABLA SZÁRA

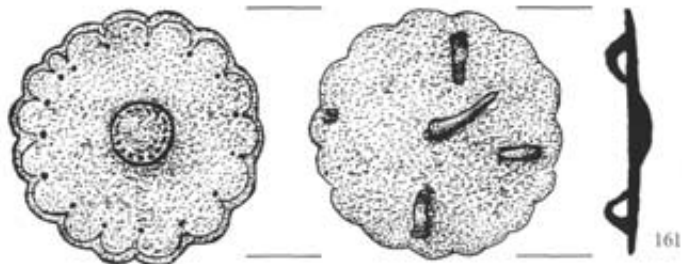
Kovácsoltvas. Lapos, szélein megmunkált. Alul a szárra merőleges, felül a szárral párhuzamos karikában végződik. Két kis lyuk található rajta, felső harmadát szíjvezető karika tagolja.

H.: 22 cm. Sz.: 1,3 cm. V.: 0,8 cm.

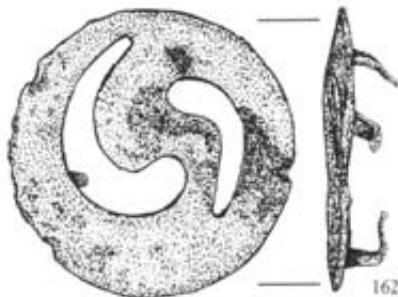
Lh.: 10. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.7.1.
(V. L.)

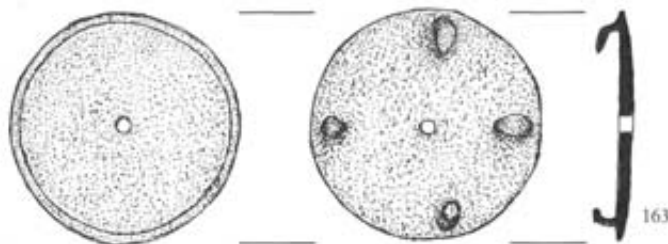
160

161

162

163

160–163. PHALERÁK

Mindegyik réz, préselt.

160. Szélén körbefutó négyszög alakú, középső részén kerek, gomb-szerű domborítással díszített. Fonákján üreges.

Átm.: 4,9 cm.

Lh.: 333. objektum és a déli palánkfal belső cölöpárka közötti feltöltés (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.3.6.

161. Hullámos szélű, felülete enyhén domború. A szélét bekarcolt vonal kíséri, a csúcsoknál pontokkal díszített. Középen bronzgomb, melyet tüskés kapoccsal rögzítettek.

Átm.: 4,1 cm. M.: 0,4 cm.

Lh.: 360. objektum (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.2.3.

162. Felülete enyhén domború, a kerek lemezt két különböző nagyságú, ívelt átvágás töri át. Alsó felén eredetileg négy darab rögzítő kapocs volt.

Átm.: 3,8 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.51.

163. Felületén enyhén domború. A szélét bekarcolt kör vonala kíséri, közepén kör alakú lyuk, ahol eredetileg kapocsban végződő gomb lehetett.

Átm.: 4,7 cm. V.: 0,2 cm.

Lh.: 44. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.24.7.

(V. L.)

164. LÓVAKARÓ NYELE

Kovácsoltvas. A nyél négyszög átmetszetű, lefelé keskenyedő vége L alakban visszahajló. Másik végétől V alakban kétfelé ágazó pánt indul, ennek végződéseit széles pánttal kötötték össze. A nyélen kis, töredékes karika van.

H.: 12,4 cm. Legnagyobb sz.: 6 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.18.

(V. L.)

165-166. LÓVAKARÓK

Mindkettő kovácsoltvas.

165. Négyszögletű, négy csipkézett éllel ellátott. Végei töredékesek. A hátlapon, a nyél rögzítéséhez egy nagyobb és két kisebb átfúrt, kengyel alakú fület képeztek.

H.: 18,5 cm. Sz.: 5,7 cm. M.: 3,8 cm.

Lh.: 333. objektum és a déli palánkfal belső cölöpárka közötti feltöltésből (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.3.15.

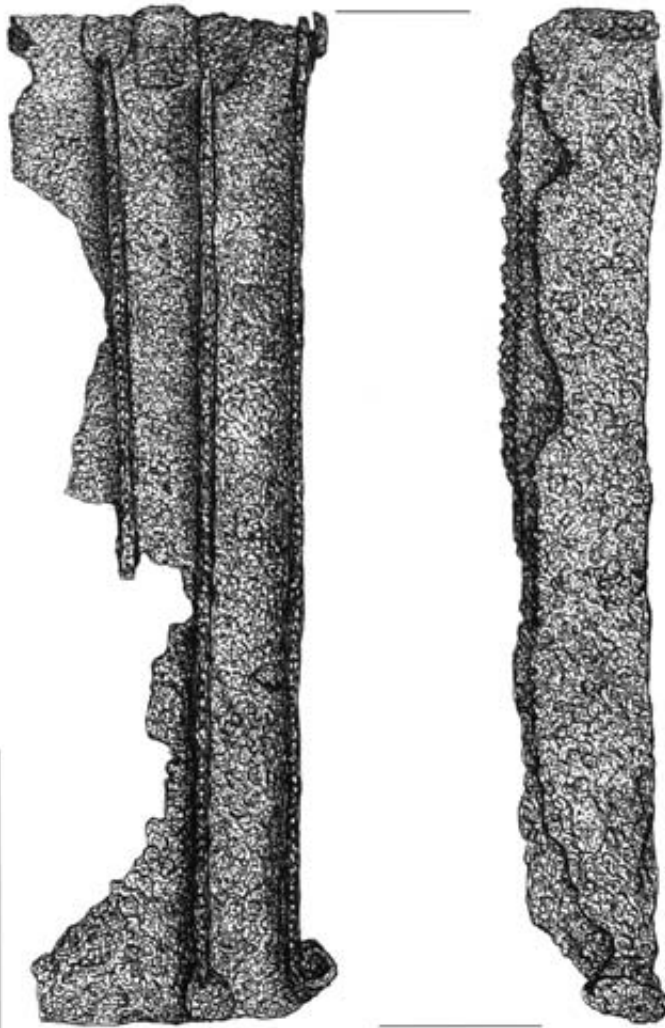
166. Téglalap alakú lemezből vályú alakúra hajlított. Szélein a fogazat alig látszik. Erősen töredékes. A külső felület közepén legyezőszerűen kiszélesedő végű nyéltüskét rögzítettek.

H.: 23,2 cm. Átm.: 6 cm. Nyél h.: 4,5 cm.

Lh.: DK-i bástya, nyesés (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.10.2.

(V. L.)

167. LÓVAKARÓ

Kovácsoltvas. Négyszögletű, eredetileg négy, sűrűn csipkézett éllel ellátott. A tárgy erősen töredékes, a negyedik él letörött, a két középső közül az egyiknek csak a fele maradt meg.

H.: 17,8 cm. Sz.: 5,2 cm. M.: 2,4 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.8.

(V. L.)

167

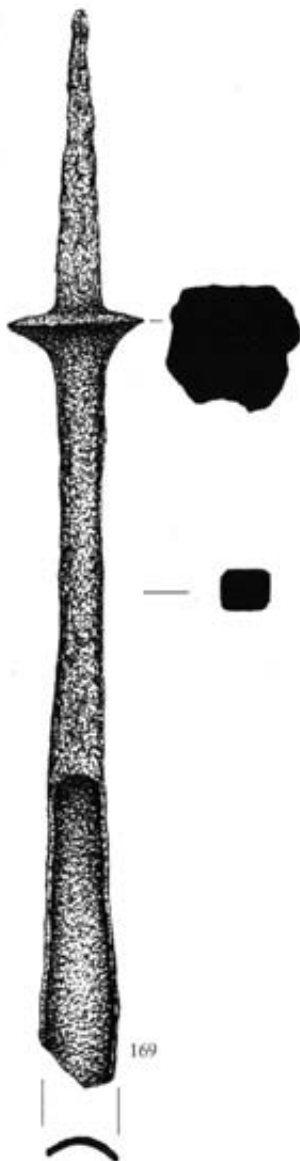

168. VÉSŐ

Kovácsoltvas. A négyszög átmetszetű nyél vége ovális, a használat során a szélek lefelé gyűrődtek. A nyél a penge felé szélesedik, a penge lapos, ívelt vonalú.

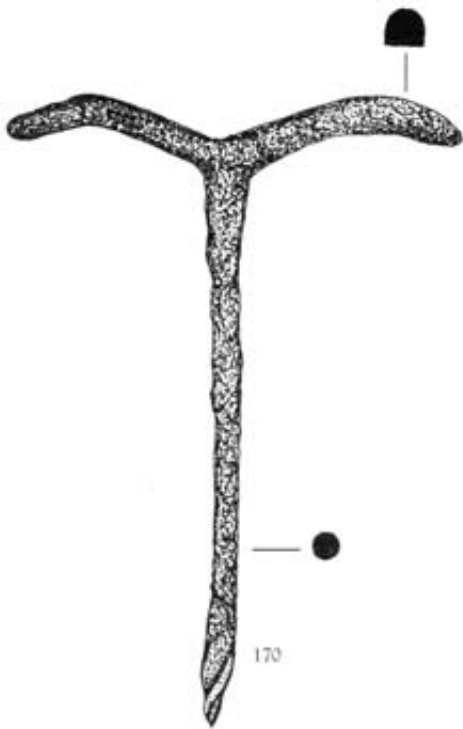
H.: 20 cm. Szár sz.: 1,3 cm.
Penge sz.: 3,1 cm.
Lh.: 263. objektum (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.26.2.
(V. L.)

169. VÉSŐ

Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus. A nyak kör alakú peremet alkot. A szár lekerekített négyszög átmetszetű, a penge előtt ellaposodik. A penge kanalas kiképzésű, ívelt vonalú, vége felé kiszélesedő. Töredékes.

H.: 19,3 cm. Szár átm.: 0,8 cm.
Penge sz.: 1,3 cm.
Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.2.34.
(V. L.)

170

170. FÚRÓ

Kovácsoltvas. A szár kör átmetszetű, a felső végétől két átellenes irányba indul a szintén kör átmetszetű, vége felé hegyesedő, ívelt vonalú nyél. A toll rövid, egy hajtású, törött végű.

H.: 10 cm. Toll h.: 1,8 cm. Fogó sz.: 7,5 cm.
Lh.: DK-i sarokbástya, kultúrréteg (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.25.1.
(V. L.)

171

171. FÚRÓ

Kovácsoltvas. Felső vége lapos, hegyes. Szára hengeres, tolla egyszer csavart, vége letörött.

H.: 11,7 cm. Toll h.: 1,4 cm.
Szár átm.: 0,8 cm.
Lh.: 105. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.24.2.
(V. L.)

172

172. FÚRÓ

Kovácsoltvas. Vastag, hengeres szárú. Tolla hosszú, egyszer spirálisan megcsavart, hegye letörött. Felső vége lapos négyszög átmetszetűre kalapált, enyhén ívelt.

H.: 12,4 cm. Toll h.: 1,9 cm.
Szár átm.: 1 cm.
Lh.: 229. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98.8.10.
(V. L.)

173

174

173. RESZELŐ

Kovácsoltvas. Nyéltüskés, törzse háromszög átmetszetű, vége hegyes. Két oldala egymást keresztező rovátkákkal vágott, a harmadik lap pedig párhuzamosan rovátkolt.

H.: 19,5 cm. Sz.: 0,9 cm. M.: 0,9 cm.
Lh.: A vár DNy-i felében, patiosos, épülettörmelékes réteg (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.1.9.
(V. L.)

174. RESZELŐ

Kovácsoltvas. Törzse háromszög alakú, melynek vége letörött. A reszelő felső lapja domború, az alsó lapos. Mindkettőn párhuzamos rovátkák vannak. A nyél lapos négyszög átmetszetű, vége derékszögben hajlik, legyező alakban kiszélesedik, enyhén töredékes.

H.: 16,6 cm. Törzs h.: 6,8 cm, sz.: 1,5 cm.
Nyél sz.: 0,7 cm.
Lh.: 261. objektum (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.19.3.
(V. L.)

175

175. ÁR

Kovácsoltvas. Hosszú, hegyes végű.
A nyél nyaktaggal kapcsolódik,
átmetszete nyolcszögletű, végén
kicsúcsosodik.

H.: 13,5 cm. Legnagyobb sz.: 1 cm.
Lh.: 274/2. objektum, paticsos épület-
omladék bontása (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.8.6.
(V. L.)

176

176. HIDEGVÁGÓ

Kovácsoltvas. Félkész szerszám.
A szára négyszög átmetszetű,
az egyik vége laposra kalapált.
Hegye tompa, az él kialakítása nem
fejeződött be.

H.: 12,2 cm. Sz.: 1,8 cm. V.: 1,1 cm.
Lh.: 45. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.26.11.
(V. L.)

177. KALAPÁCS

Kovácsoltvas. A nyél és a fej is négyszög átmetszetű. Az utóbbi egyik végén kör alakú ütőrészt alakítottak ki, melynek szélei a használat során visszagyűrődtek. A másik végét laposra kalapálták, kettévágták és V alakban szétnyitották. Ez a rész szeghúzásra volt alkalmas.

H.: 16,8 cm. Nyél sz.: 1,6 cm.

Fej h.: 8,6 cm, sz.: 2,5 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.12.

(V. L.)

178. VASTÁRGY

Kovácsoltvas. A szár négyszög átmetszetű, a végét kis gömb zárja. Pengéje háromszög alakú, hegyes végű, ívelt.

H.: 9,9 cm. Fej átm.: 1,3 cm.

Legnagyobb sz.: 0,9 cm.

Lh.: 333. objektum, épületomladék alatti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.12.8.

(V. L.)

179. KAPARÓ

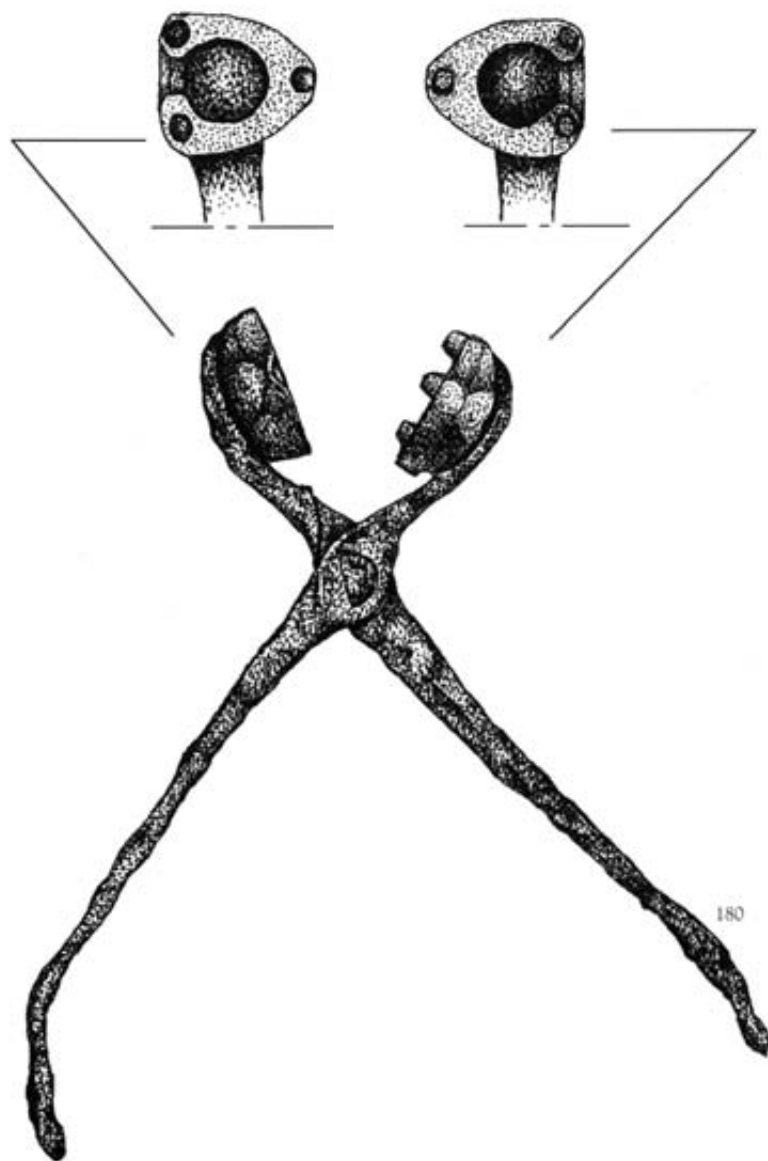
Kovácsoltvas. Téglalap alakú pengéje a szárral derékszöget zár be, oldalsó szélei a szár irányába enyhe ívben hajlanak. A négyszög átmetszetű, spirálisan megcsavart szár végéhez csatlakozik egy kis karika.

H.: 11,3 cm. Penge sz.: 6,4 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.21.

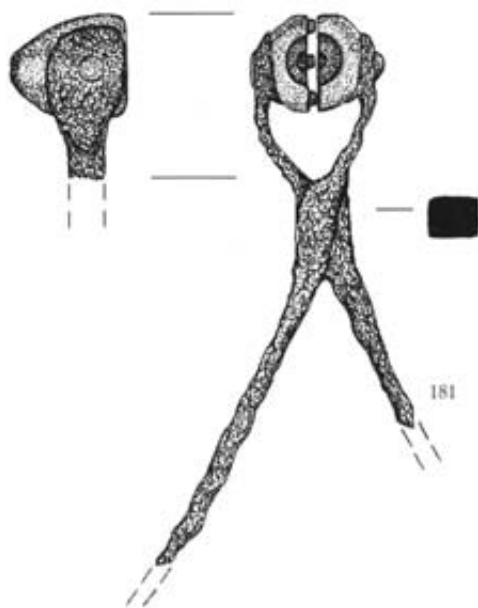
(V. L.)

180. GOLYÓÖNTŐ FOGÓ

Kovácsoltvas szárhoz kapcsolódik az öntött bronz öntőforma, melyet bronzszegeccsel rögzítettek. Az öntőforma mindkét fele háromszög alakú, az egyikén három rögzítő kiemelkedés, a másikon három rögzítő lyuk van. Mindkét fejben félgömb alakú mélyedés és öntőcsatorna. A fogó nyitott állapotú.

H.: 12,2 cm. Szár sz.: 0,8 cm.
 Öntőforma sz.: 2,1 cm.
 Golyóöntő mélyedés: 1,2 cm.
 Lh.: 176. objektum (1997).
 Ideiglenes ltsz.: 97.27.1.
 (V. L.)

181. GOLYÓÖNTŐ FOGÓ

Kovácsoltvas szárhoz kapcsolódik az öntött bronz öntőforma, melyet bronzszegeccsel rögzítettek. Az öntőforma mindkét fele háromszög alakú, bennük egy-egy félgömb alakú mélyedés és öntőcsatorna. A fogó zárt állapotú, szárai töredékesek.

H.: 10,2 cm. Szár sz.: 0,8 cm.

Öntőforma sz.: 2,1 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.30.

(V. L.)

182. GOLYÓÖNTŐ FOGÓ

Kovácsoltvas. A fogó nyitott állapotú. A nyél lapos négyszög átmetszetű, az öntőforma lapos, ovális alakú.

H.: 11,3 cm. Szár sz.: 0,8 cm.

Öntőforma átm.: 1,3 cm.

Golyóöntő mélyedés: 0,9 cm.

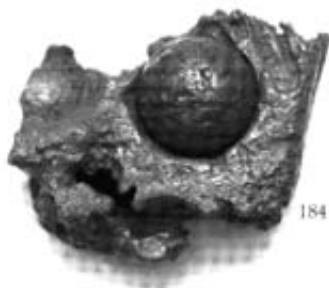
Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.30.

(V. L.)

183

184

183. EDÉNY

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, szürkésfeketére égett, pohár alakú, belső oldalán erős korongolás nyomok. Vastag falú, pereme megvastagított. Feltehetően valamilyen ipari tevékenységhez szolgált. Ép.

Pá.: 12 cm. Fá.: 8,5 cm. M.: 14,2 cm.
Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).
Ltsz.: 97.50.162.
(K. GY.)

184. ÁGYÚGOLYÓ ÖNTŐTÉGELY

Öntöttvas. Eredetileg szögletes tárgy, melyben több öntőmélyedést képeztek ki. Erősen töredékes.

H.: 5,9 cm. Sz.: 4,2 cm. M.: 2,8 cm.
Lh.: 120. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.29.3.
(V. L.)

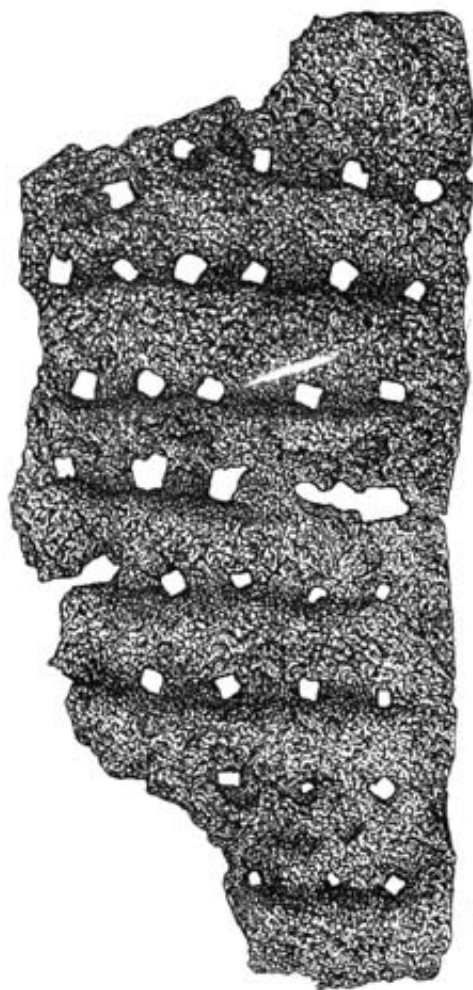

185

185. RÚDVASALÁSOK

Mindegyik kovácsoltvas. A hosszúkás, erős vaslemezeket félhenger alakúra kalapálták. Mindkét végen két-két négyzetes lyuk van a szegeknek. Együtt, összeragadva kerültek elő a kovácsműhely közelében. Nyolc darab.

H.: 22-25,9 cm. Sz.: 5,6-6,1 cm.
Lh.: 234. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98. 9.2.1-8.
(V. L.)

186. ROSTÉLY

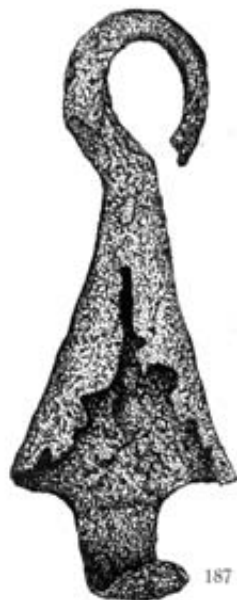
Kovácsoltvas. A lemez szabályos sorokban, egyenlőtlen távközökben négyyszög alakú lyukakkal áttört.

H.: 17,5 cm. Sz.: 8 cm. V.: 0,2 cm.

Lh.: 15 objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.4.

(V. L.)

187. KAMPÓS RÚDVASALÁS

Kovácsoltvas. A kampó ovális, majdnem zárt. Köpűje nyitott, végéből indul egy nyúlvány, amely szegeccsel rögzíthette a tárgyat a rúdhoz. A nyúlvány deformálódott.

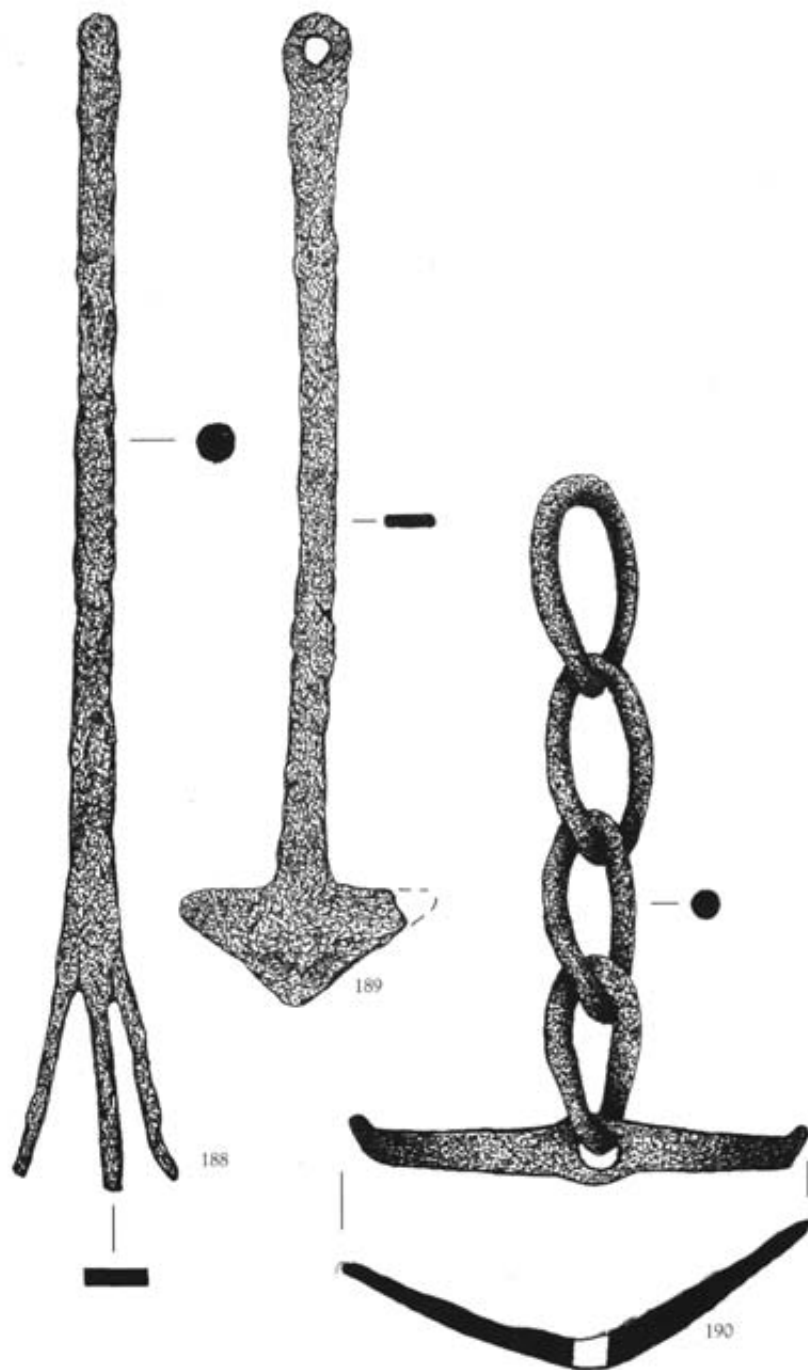
Kampó átm.: 2,9 cm. Köpű átm.: 3,8 cm.

M.: 10,3 cm.

Lh.: A vár É-i részén, szórvány (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.2.19.

(V. L.)

188. VASPÁLCA

Kovácsoltvas. Átmetszetében lekerekített négyszög alakú. Az egyik vége letörött, a másik vége három, téglalap átmetszetű lapocs-kára ágazik.

H.: 19,4 cm. Sz.: 1,1 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszetfaltól É-ra (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2000.7.36.
(V. L.)

189. VASTÁRGY

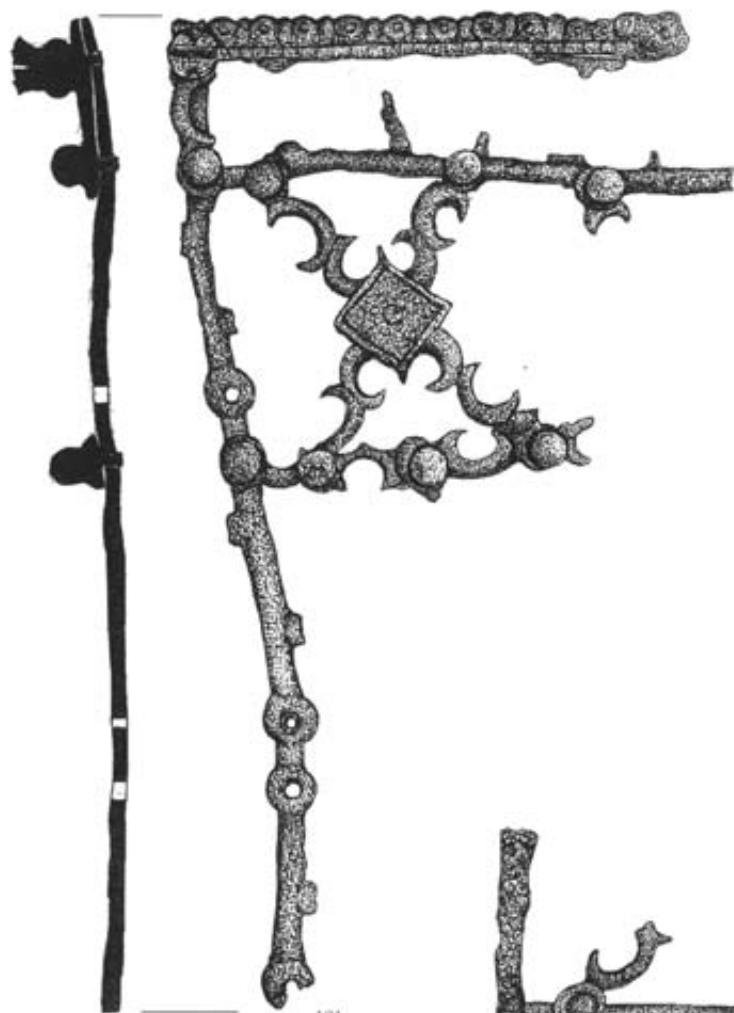
Kovácsoltvas. A szár négyszög átmetszetű, egyik vége kör alakban kiszélesedik, átfűrt. A másik vége egyenlőszárú háromszög alakúra képzett, melynek egyik sarka töredékes.

H.: 16,5 cm. Legnagyobb sz.: 3,7 cm.
Lh.: 333. objektum, épület (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.4.10.
(V. L.)

190. LÁNC LAPOS TAGGAL

Kovácsoltvas. A láncszemek ovális alakúak, félig meg vannak csavarva. A lánc öt tagból áll, négy láncszemből és egy laposra kalapált, V alakban meghajlított, közepén átfűrt tagból.

H.: 11,7 cm. Szem h.: 3,9 cm, sz.: 1,9 cm.
Lapos tag h.: 7,6 cm.
Lh.: Épület (műhely) omladékának bontása, kultúrréteg a padló felett (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.6.3.
(V. L.)

191

192

191-192. DÍSZÍTŐ RÁCS TÖREDÉKEI

Kovácsoltvas. Finom mestermunka. A díszített szélű pántokat gömb fejű szegecsekkel fogták össze. A teljes rács egy nagyobb tárgyra applikálva díszként szolgálhatott, a nagyobbik töredék a sarokrészt díszíthette. Származási hely: *Stájerország*.

191. Nagyobbik h.: 18,9 cm, sz.: 10,7 cm.
Lh.: 229. objektum (1998).
Ideiglenes ltsz.: 98.8.4.

192. Kisebbik h.: 7,9 cm. sz.: 5,5 cm.
Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.1.26.
(V. L.)

193. VASTÁRGY

Kovácsoltvas. Egyik tagja ovális átmetszetű, ívelt, melynek két kampos vége között két lemezkarika van. Ez a tag egy patkó alakúhoz kapcsolódik, a patkó ívelt részéhez tagolt formájú kovácsoltvas dísz szereltek.

H.: 10,1 cm. Sz.: 8 cm.

Lh.: DNY-i bástya torka, nyesés (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.7.3.

(V. L.)

194. VASNYÉL

Kovácsoltvas. Hosszú, kúpszerű, legvastagabb részén átmetszete kör, ami fokozatosan négyszög alakú lesz. A tárgy egyik végén rövid menetes rész van, másik végén hosszában kettéválk, ami valaminek a befogására szolgált. A kettévált rész mindkét lapját vastag perem tagolja.

H.: 7,8 cm. Nyél átm.: 1,1 cm.

Menet átm.: 0,6 cm.

Lh.: 99. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.13.1.

(V. L.)

195. DOROMB

Kovácsoltvas. Négyszög átmetszetű pálcából hajlított, felső részén ívelt, két vége összefutó, hegyes. A hajlított résznél letört fémlapocska indításának maradványa látható.

H.: 6,3 cm. Sz.: 2,7 cm.

Lh.: 82. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.9.2.

(V. L.)

196

196. KALAPÁCS

Vas. A köpű kör alakú, a fej egyik felén négyzetes kiképzésű, másik felén gúla idomú.

H.: 7,4 cm. Fej sz.: 1 cm.
Köpű átm.: 1,5 cm, m.: 0,9 cm.
Lh.: DK-i sarokbástya (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.25.5.
(V. L.)

197

198

197. ÖTVÖS FÚRÓSZÁL

Kovácsoltvas. Átmetszete négyszög, hegye felé kör. Hegyébe spirális menetet vágtak.

H.: 5,6 cm. Menet h.: 1,5 cm. Átm.: 0,4 cm.
Lh.: 55. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.5.1.
(V. L.)

198. ÖTVÖS PONCOLÓ

Kovácsoltvas. Négyszög átmetszetű. Az alsó harmadtól a szál elvékonyodik, majd a vége felé kiszélesedik.

H.: 8,8 cm. Sz.: 0,4 cm.
Lh.: 55. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.5.2.
(V. L.)

199. KIS RESZELŐ

Kovácsoltvas. Nyéltüskéje négyszög átmetszetű, vége töredékes. A törzs felső felülete domború, az alsó lapos. Mindkét lap párhuzamosan rovátkolt.

H.: 17,6 cm. Sz.: 0,9 cm.
Lh.: 356. objektum, É-i fele (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.11.3.
(V. L.)

199

200-201. KIS ÜLLŐK

Mindkettő kovácsoltvas. Mindegyik feje vastag, négyszög alakú, domború felületű, mely az ütések miatt lefelé gyűrődött. Száruk lefelé elkeskenyedik, töredékes.

200. H.: 8,4 cm. Fej sz.: 2,8 cm.

Lh.: DK-i sarokbástya, kultúrréteg (1999).

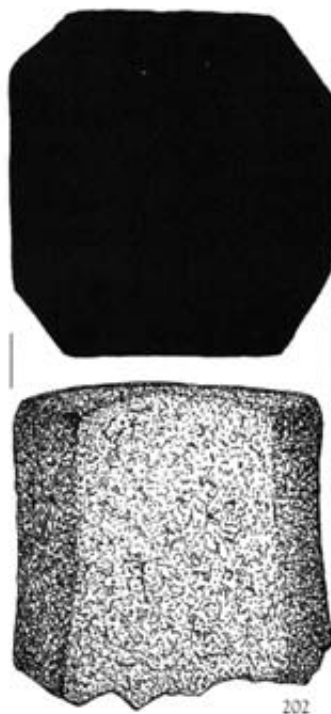
Ideiglenes ltsz.: 99.25.3.

201. H.: 5 cm. Fej sz.: 2,6 cm, v.: 2,2 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.8.9.

(V. L.)

202. ÜLLŐ

Vasból öntött, tömör. Alsó része letörött, a megmaradt rész szabálytalan nyolcszög alapú hasáb.

M.: 6,5 cm. Sz.: 6,9 x 6,2 cm.

Lh.: 209/A. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.5.2.

(V. L.)

203

203. ÖNTŐMINTA

Kerámia, szürkésfekete színű, vékony lap. Finom geometrikus és növényi mintával díszített, 3 cm széles bronzlemez öntésére szolgáló negatív. Töredék.

Sz.: 3,8 cm. Mérfető h.: 5 cm. V.: 0,5 cm.
Lh.: 392. objektum (műhely) (2001).
Leltározatlan.
(K. GY.)

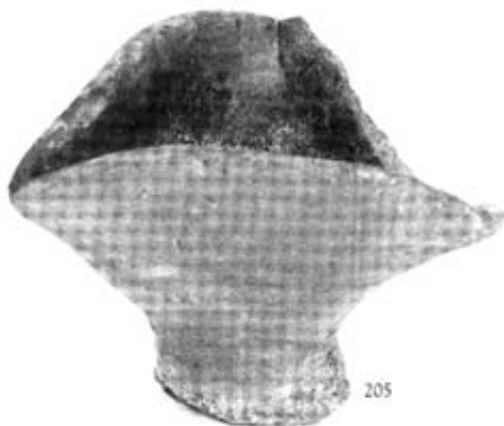

204

204. ÖNTŐMINTA

Kerámia, belül szürkésfekete, kívül barna színű. Körszelet átmetszetű vékony lap. Két koncentrikus bordával ill. plasztikusan kiemelkedő pöttyökkel díszített bronzlap öntésére szolgáló negatív. Töredék.

Átm.: kb. 4 cm. V.: 0,5 cm.
Lh.: 380. objektum (2001).
Leltározatlan.
(K. GY.)

205

205. ÖNTŐTÉGELY

Kerámia. Homokos soványítású, szürke színű, vastag falú, háromszög szájnylású. Belsejében bronzöntvény maradvány. Ép, pereménél töredékes.

Ph.: 7,5 cm. M.: 5,5-6,5 cm.
Lh.: 380. objektum (2001).
Leltározatlan.
(K. GY.)

206

206. PLOMBA

Ólom. Egyik oldalán Nürnberg város 1349-től használatos *kiscímere*, a másikon a város nevének kezdő N betűje. Származási hely: Németország, Nürnberg.

Átm.: 3,2 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.28.

(K. A.)

207

207-208. PLOMBÁK

Mindegyik ólom.

Származási helyük: Anglia.

207. Egyik oldalán a Tudor-rózsa, szélen felirat. Másik oldala sima, üres.

Átm.: 3,2 cm.

Lh.: 262. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.4.1.

Ezzel teljesen egyezik egy további darab:

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.22.

208

208. Egyik oldalán Anglia 1400 körülől 1603-ig használt koronás *címere*, másik oldala sima, üres.

Átlyukasztott.

Átm.: 3 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.21.

Ezzel teljesen egyezik két további darab:

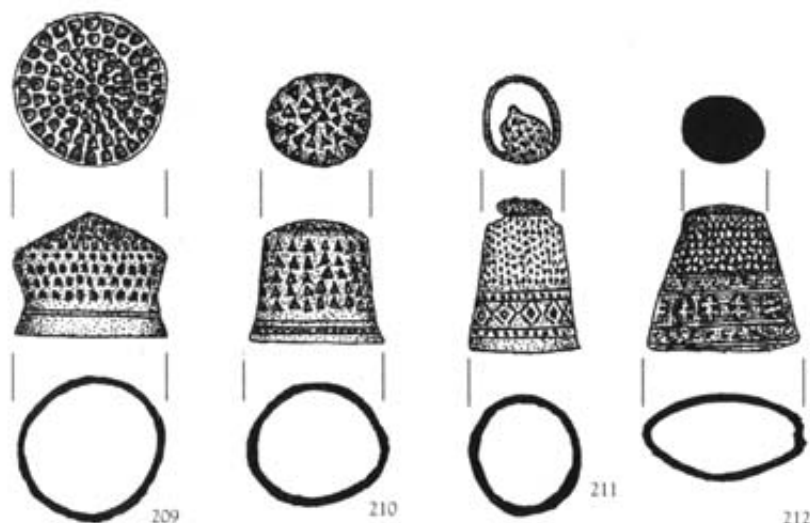
1. Lh.: 44. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.24.4.

2. Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszerfaltól É-ra (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.23.

(K. A.)

209–212. GYŰSZŰK

Mindegyik réz, préselt. Peremük és faluk egyforma vastagságú. Tetejük és oldaluk részben poncolással díszített.

209. A díszített rész alatt borda fut körbe. Hengeres oldalfala homorú.

M.: 1,5 cm. Szél átm.: 1,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszetfaltól É-ra (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.14.

210. A peremet két bordaszerű vonallal határolt, finom rombuszokkal kitöltött díszítő sáv kíséri.

M.: 1,6 cm. Szél átm.: 1,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszetfaltól É-ra (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.13.

211. Az alsó részen két pontkörökkel díszített sáv között rombuszok futnak körbe. Töredékes, deformálódott.

M.: 2 cm. Legnagyobb átm.: 1,5 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszetfaltól D-re (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.12.

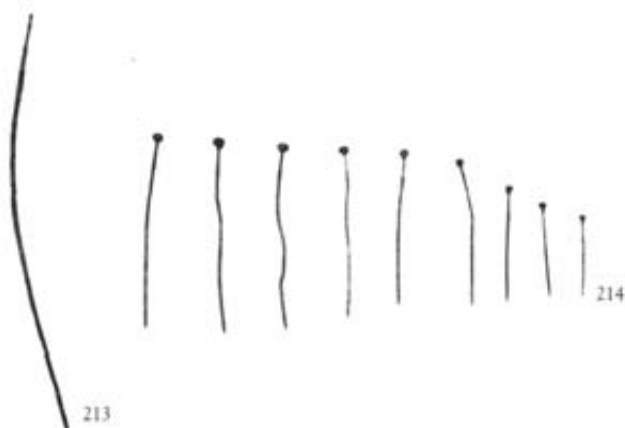
212. Az oldal közepén, a pontok alatt és a perem közelében rombuszokkal kitöltött két sáv fut körbe. A kettő közötti széles mezőt ovális medalionban elhelyezkedő kettős kereszt díszíti. Deformálódott, néhol repedt.

M.: 2 cm. Legnagyobb átm.: 2,1 cm.

Lh.: Szórvány (1996).

Ideiglenes ltsz.: 95.29.15.

(V. L.)

213. VARRÓTŰ

Bronzhuzalból készült nagy tű.
Enyhén ívesen hajlott.

H.: 14,4 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.28.

(V. L.)

214. GOMBOSTŰK

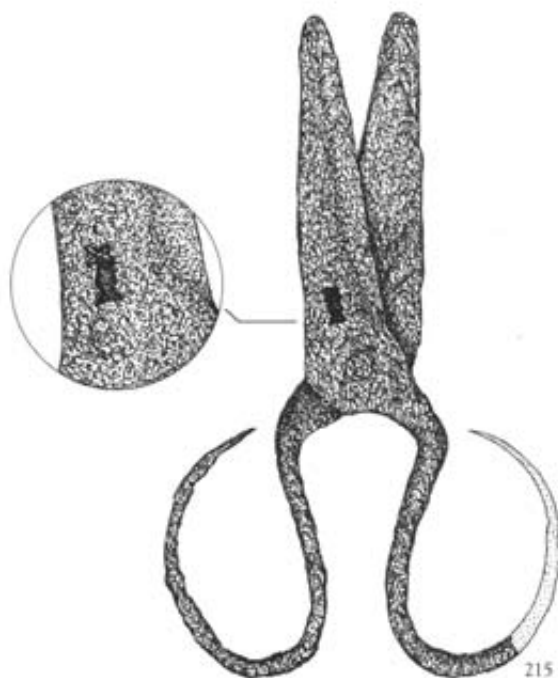
Valamennyi vékony réz vagy bronz-
huzalból készült, hosszúkás szárral.
Fejüket felcsavarva alakították ki.

H.: 1,7-6,8 cm között.

Lh.: A vár minden pontján, minden évben.

Ideiglenes ltsz.: pl. 97.2.4.

(V. L.)

215. OLLÓ

Kovácsoltvas, a két részt vasszegecs
fogja össze. Az ovális alakúra haj-
lított fogók nyitottak, a pengék
szélesek, külső felületük domború.
Mindkét pengelap felső felületén,
a vastagabb végüknél egy-egy
mesterjegy található. Az olló nagyon
jó megtartású. Kiegészített.

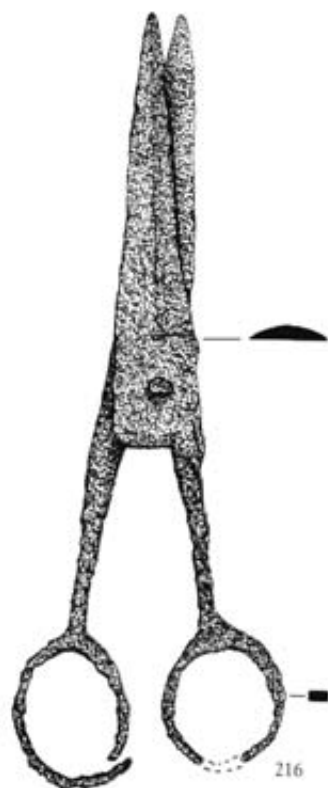
H.: 13,9 cm. Penge h.: 8,2 cm, sz.: 1,8 cm.

Fogó átm.: 3,3 cm.

Lh.: 359. objektum (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.9.3.

(V. L.)

216

216. OLLÓ

Kovácsoltvas, két tagból áll, zárt karikafogójú, lépcsős kialakítású. A két penge külső felülete enyhén domború, vasszegecs fogja össze őket. Az egyik karikafogó töredékes.

H.: 15,9 cm. Penge h.: 9 cm, sz.: 1,7 cm.

Fogó átm.: 2,4 cm.

Lh.: 263. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.26.4.

(V. L.)

217

217. OLLÓ

Kovácsoltvas, a két részt vasszegecs fogja össze. Az ovális alakúra hajlított fogók nyitottak, a pengék szélesek, külső felületük domború. Kiegészített.

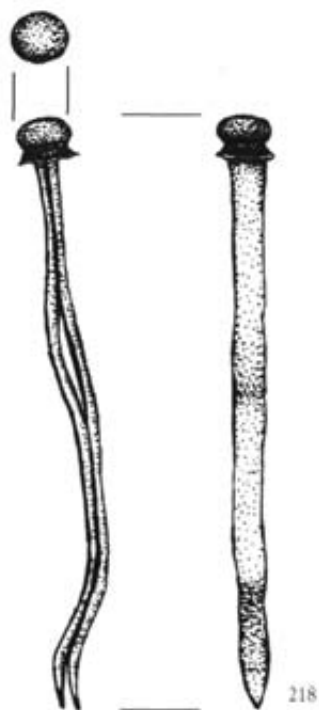
H.: 16,6 cm. Penge h.: 9 cm, sz.: 1,8 cm.

Fogó h.: 7,6 cm, átm.: 4,3 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.2.

(V. L.)

218. KAPOCS

Réz. Végén kalapszerű fej van, amihez két hosszú, hegyes végű lapocska csatlakozik.

H.: 7,7 cm. Fej átm.: 0,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrrétegből (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.9.

(V. L.)

219. FÜGGŐ DÍSZ

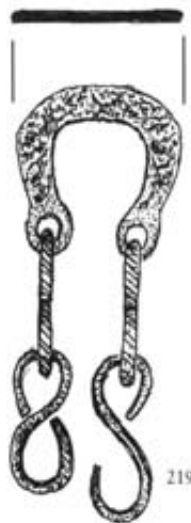
Bronz. Lemezből patkó alakúra vágott, mindkét végét átfúrták, a lyukakba két-két S alakú lánctag kapcsolódik.

H.: 5,8 cm. Sz.: 2,2 cm.

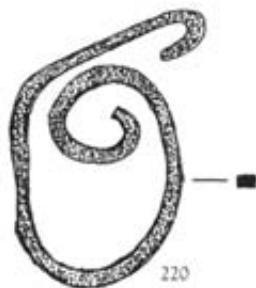
Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.15.

(V. L.)

219

220

220. DRÓT

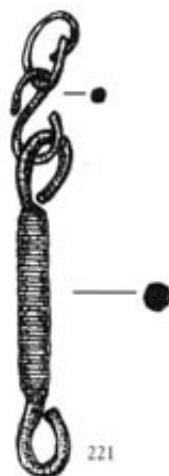
Réz. Négyzet átmetszetű, vastagabb drótból hajlított, az egyik vége kampós. Valószínű, hogy a tárgy rúgószerűen felcsavart volt.

Legnagyobb átm.: 3,3 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.8.7.

(V. L.)

221. RÉZTÁRGY

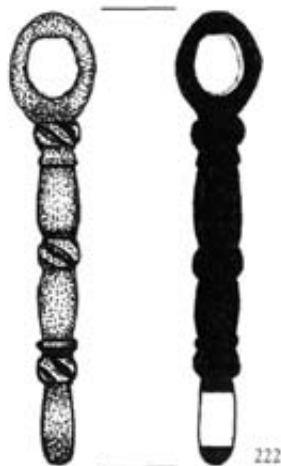
Rézdrótból hajlított. Két végére fület alakítottak ki, az egyikben két láncszem van. A fülek között a vékony drótot spirálisan felcsavarták.

H.: 6,1 cm. Átm.: 0,4 cm.

Lh.: 360. objektum, metszettel bontása (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.2.13.

(V. L.)

222. BRONZTÁRGY

Kör átmetszetű. Két végén kerek fül van, melyek egymásra merőleges állásúak. Középen a tárgy három, bevagdossott díszítésű, gyűrűszerű taggal két részre osztott.

H.: 6 cm. Átm.: 0,7 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.26.

(V. L.)

223. CSIPESZ

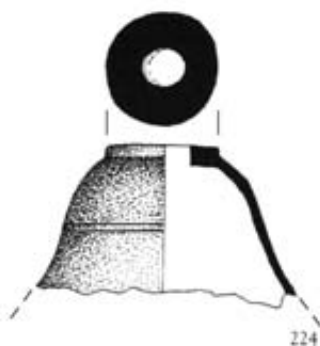
Bronz. Vékony lapocskát közepén visszahajtottak, a hajítás után X alakban összeszorították a szárait és dróttal fogták össze. A szárok végei letörtek.

H.: 6,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.42.

(V. L.)

224. KIS CSENGŐ

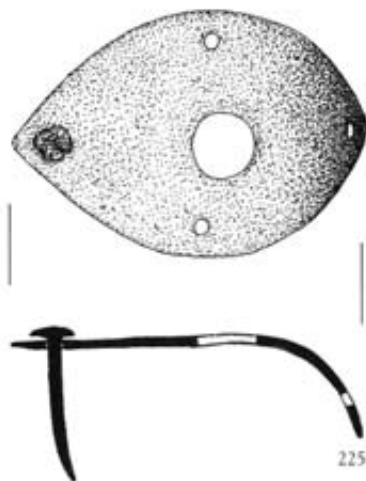
Bronz, öntött. Alja hiányzik, a felső rész két egymással párhuzamosan körbefutó vonallal díszített. A tetejét gyűrű formájú, kiemelkedő tag zárja.

M.: 2,5 cm. Átm.: 4,5 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.19.

(V. L.)

225. PISZTOLYMARKOLAT ZÁRÓLEMEZE

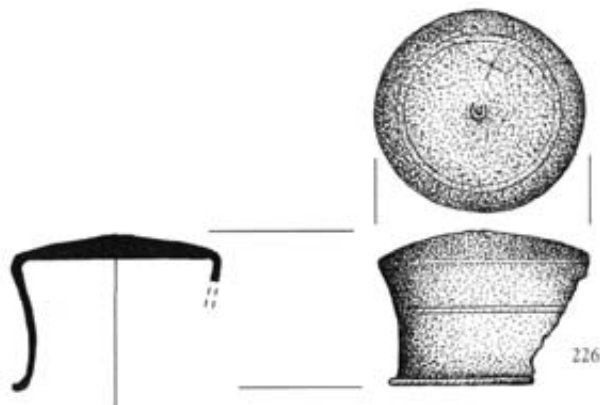
Bronz. Lemezből sarkos ovális alakúra vágott. Szélein négy rögzítő lyuk, egyikben megmaradt a bronzszeg. Közepén kör alakú átütés van.

H.: 6,6 cm. Sz.: 4,6 cm.

Lh.: 274. objektum, K-Ny-i metszet kialakítása során (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.12.6.

(V. L.)

226. KUPAK

Bronz, öntött. A kupak teteje domború, hengeres oldala homorú. Fedelén és oldalán kettős, koncentrikusan körbefutó vonallal díszített. A kupak alsó része peremes, kifelé hajló. Töredékes.

M.: 3 cm. Átm.: 3,9 cm.

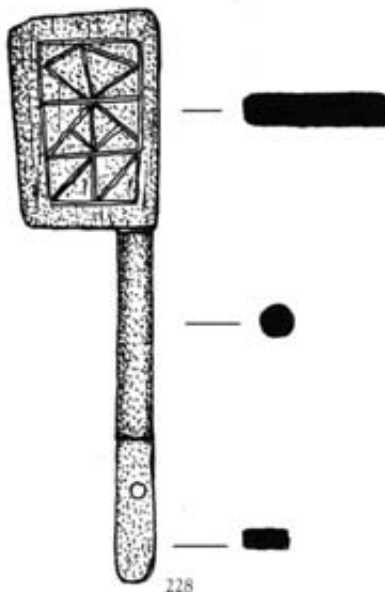
Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.4.

(V. L.)

227

228

227. GOLYÓ

Csont. Felülete simára csiszolt.

Átm.: 1,9 cm.

Lh.: 356. objektum (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.11.2.

(V. L.)

228. NYELES TÁRGY

Megmunkált csont. A nyél átmet-
szete az alsó harmadban négyszög, a
felső kétharmadban kör. A nyélhez
téglatest kialakítású tag csatlakozik,
melynek mindkét lapja vésett vona-
lakkal díszített.

H.: 7,5 cm. Lap sz.: 2 cm. Szár h.: 4,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti feltöltés (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.10.2.

(V. L.)

229

230

229-230. LŐPORTARTÓ SZARUK

229. Szarvasagancs. A vastag törzs
lefűrészelt részét és az egyik ágát belül
lőpor számára üregesre képezték.
A másik ág fogóként működött.

H.: 18 cm. Legnagyobb átm.: 4,2 cm.

Szarvak közötti táv.: 7,6 cm.

Lh.: 174. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.24.1.

230. Rontott vagy félig kész állapo-
tú, megmunkált szarvasagancs. Való-
színűleg puskaportartónak készült.

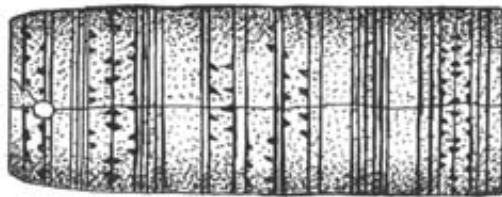
H.: 13,5 cm. Legnagyobb átm.: 5,5 cm.

Ágak közötti táv.: 11,5 cm.

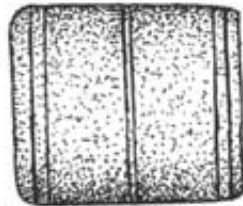
Lh.: 105. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.25.1.

(V. L.)

231

232

231-232. NYÉLBORÍTÓK

Mindkettő megmunkált csont. Henger alakúak, külsejüket simára csiszolták, felületükön vonalas vésett díszítés.

231. H.: 6,5 cm. Átm.: 2,5 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).

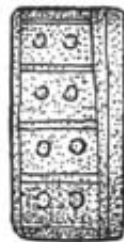
Ideiglenes ltsz.: 2001.2.70.

232. H.: 3,1 cm. Legnagyobb átm.: 2,6 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Ideiglenes ltsz.: 99.2.15.

(V. L.)

233

233. NYÉLBORÍTÓ

Csontból vagy agancsból faragott. A belsejét kör alakban kivágták, külsejét szögletesre csiszolták, melynek két hosszabbik oldala domború. A külső felületén vésett díszítés.

Átm.: 2,6 cm. M.: 1,4 cm.

Lh.: 109. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.26.1.

(V. L.)

234

234. KÉSNYÉL BORÍTÓ

Megmunkált csont. Alakja fél henger. Az egyik széle törött. Felszínét sekély vájat két mezőre osztja, a téglalap alakú mezők vésett motívumokkal díszítettek.

Ív átm.: 2,2 cm. Sz.: 2,4 cm. V.: 0,3 cm.

Lh.: 218. objektum (1998).

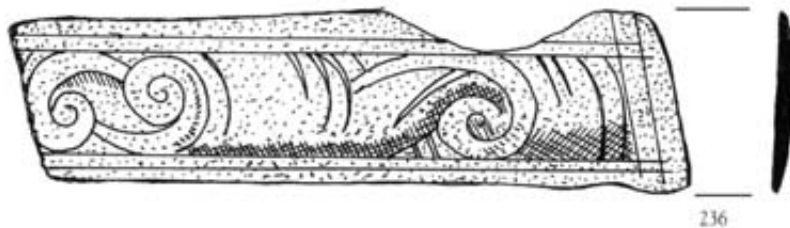
Ideiglenes ltsz.: 98.7.1.

(V. L.)

235. FARAGOTT CSONTLAP

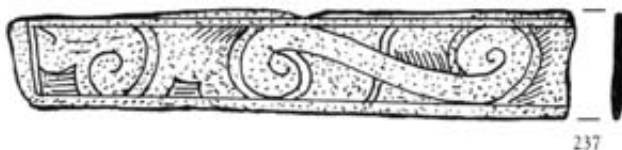
Rombusz alakú. Felsője virágszirom alakú vésett motívummal díszített. A rombusz egyik sarkában kör alakú átfúrt lyuk van.

H.: 2,7 cm. Sz.: 4 cm.
Lh.: 31. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.11.11.
(V. L.)

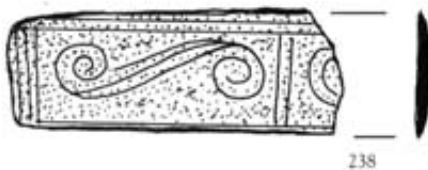
236–239. PUSKATUST DÍSZÍTŐ CSONTLAPOK

Valamennyi vékony lap, három téglalap, egy pedig háromszög alakú. Egyik felületük vésett, stilizált növényi motívumokkal díszített. Töredékesek.

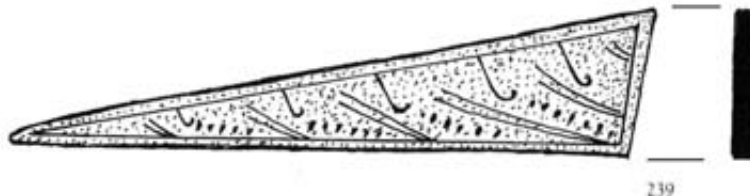
236. H.: 8,6 cm. Sz.: 2,5 cm.
Lh.: 333. objektum és a déli palánkfal belső cölöpárka közti feltöltés (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.3.12.

237. H.: 7,3 cm. Sz.: 1,4 cm.
Lh.: 139. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.16.1.

238. H.: 4,4 cm. Sz.: 1,5 cm.
Lh.: A vár DNY-i felében, a patiosos épülettörmelékéből (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.1.7.

239. H.: 8,7 cm. Sz.: 1,9 cm.
Lh.: 173. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 98.13.3.
(V. L.)

240

241

240-241. ORVOSI KANALAK

Mindkettő megmunkált csont. Száruk hengeres, a nyelük végét megfaragott bordákkal díszítették.

240. Ép kanálrésze alig kiszélesedő, keskeny sávban kivájt.

H.: 12 cm. Nyél átm.: 0,6 cm.

Lh.: 217. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.6.1.

241. A nyél végét kúp zárja. Kanálrésze letörött.

Mérhető h.: 8,1 cm. Nyél átm.: 0,9 cm.

Lh.: 82. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.9.12.

(V. L.)

242. SZIKE

A penge vas, vékony lándzsa alakú, mindkét oldala domború. A nyél csont, hatszög átmetszetű, végén három V alakú karcolás.

Penge h.: 2,5 cm. Nyél h.: 9 cm, sz.: 1,2 cm.

Lh.: 209/A. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.5.1.

(V. L.)

242

243

243. CSIPESZ

Bronz. A végét oktaéder gomb zárja, mely háromszög alakú, bevagdostott díszítésű tagban folytatódik. A csipeszszárak lekerekített négy-szög átmetszetűek, végük hegyes.

H.: 7,7 cm. Szár sz.: 0,7 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg, a metszefaltól északra (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.7.10.

(V. L.)

244–246. SPATULÁK

Mindegyik kovácsoltvas. A nyelük hosszú, végük felé elkeskenyedő, kör átmetszetű. Az elsőnél a nyél alsó része tüskeszerű, felső része négyszög átmetszetű bordákkal díszített, a másodiknál a nyél végén kis gomb van, a harmadiknál a nyél vége letörött. Mindháromnál rövid nyakhoz csatlakozik a háromszög alakú, részben ívelt vonalú, végén lekerekített fej, melynek egyik lapja domború.

244. H.: 16,7 cm. Legnagyobb sz.: 2,1 cm.
Lh.: 333. objektum melletti kultúrrétegből (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.27.

245. H.: 17,2 cm. Legnagyobb sz.: 1,9 cm.
Lh.: Feltöltésből a déli palánkfaltól É-ra (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.2.20.

246. H.: 15,2 cm. Legnagyobb sz.: 1,7 cm.
Lh.: 274/1. objektum, ÉK-i gödör (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.13.7.

(V. L.)

247. KERETES ORVOSI FŰRÉSZ

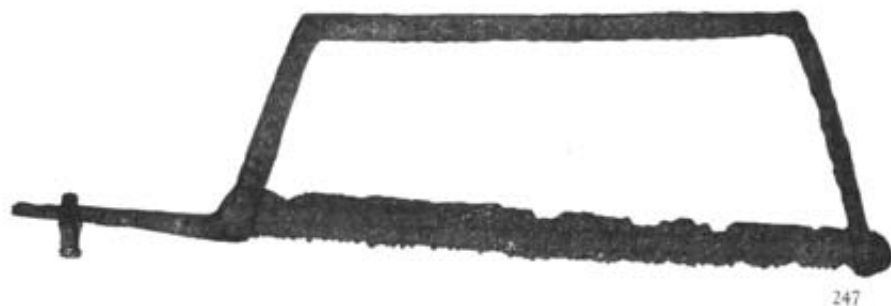
Kovácsoltvas. Nyéltüskés. A keret trapéz alakú, elülső vége magasabb. Végéből indul a nyéltüske, melyen megmaradt a faborítót szorító vas-karika, a nyélvasalás. A fűrészlap fogazata egyenes állású, sűrű. Kopott, hiányos.

H.: 34,8 cm. Lap h.: 22 cm. Legnagyobb sz.: 10,7 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.47.

(V. L.)

248

248. PATIKAEDÉNY

Ónmázás fajansz. Hengeres testű, albarello típus. Anyaga sárgásfehér színű, külsejét csillogó fehér alapon kék spirálok, ill. stilizált növényi ornamentika díszíti. Vállán kettős vonal fut körbe, e fölött ferde vonalakkal kitöltött sáv részlete látható, oldalán keretben töredékes felirat: VT^{to} DARTA[...].

Kiegészített, pereménél hiányos. Származási hely: Észak-Itália, Faenza vagy Velence.

Fá: 7-7,2 cm. M.: 11,5 cm.

Lh.: 120. objektum (1997).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 220, Fig. 14, 1.

(K. GY.)

249

249. FAZÉK

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, barna színű, a külső oldal szinte a teljes felületen kormos, feketére égett. Tojásdad alakú, a nyak kissé hosszított, a perem megvastagított. Csaknem ép.

Pá.: 12 cm. Fá.: 8 cm. M.: 20 cm.

Űrt.: 1900/2200 ml.

Lh.: 198. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

250. FAZÉK

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, nyílt tűzön szürkére ill. sűrűkékfeketére égett. Helyenként kormos. Tojásdad formájú, peremének vége ferdén levágott, a perem alatt kis borda fut körbe. Kiegészített.

Pá.: 14 cm. Fá.: 9,2 cm. M.: 21,7 cm.

Űrt.: 2700/3100 ml.

Lh.: 111. objektum (1997).

Leltározatlan.

(K. GY.)

251. FAZÉK

Mázatlan kerámia. Finom homokos soványítású, külsején feketére égett. Tojásdad forma, erősen kihajló, fedőhöz alakított pereme bordával tagolt. Vállán bemélyített egyenes vonal fut körbe. Kiegészített.

Pá.: 15,5-15,8 cm. Fá.: 8-8,7 cm.

M.: 16,8-17,2 cm. Űrt.: 1750/2150 ml.

Lh.: 199/C. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

250

251

252

253

252. CSUPOR

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, anyaga feketére égett, külső felülete polírozott. Kiegészített.

Pá.: 9,6-9,8 cm. Fá.: 6,6-6,7 cm.

M.: 10 cm. Űrt.: 300/430 ml.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ltsz.: 97.32.106.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 212, Fig. 2, 3.

(K. GY.)

253. FÜLES BÖGRE

Mázás kerámia. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, sárgásbarna színű. Belül sárga mázas, külső oldalon vízszintes rovátkolás. Szalagfüles, peremén kiöntőcsőr. Csaknem ép.

Pá.: 10 cm. Fá.: 5,5 cm. M.: 10 cm.

Űrt.: 300/400 ml.

Lh.: 189. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 5, 2.

(P. G.)

254

254. FÜLES FAZÉK

Mázás kerámia. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, világosbarna színű, belső oldalát barna máz fedi. Kis szalagfüle van, íveltlen kihajló peremén kiöntőcsőr. Csaknem ép.

Pá.: 20 cm. Fá.: 12-12,2 cm. M.: 23 cm.

Űrt.: 3700/4400 ml.

Lh.: 84. objektum (1996).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 5, 4.

(K. GY.)

255

255. FEDŐ

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, szürkés-fekete színű. Kúp alakú, korongos fogórésze átlukasztott. Erősen kiegészített.

Pá.: 17,5 cm. M.: 7,6 cm.

Lh.: 44. objektum (1995).

Ltsz.: 97.5.119.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 7, 2.

(K. GY.)

256

256. FEDŐ

Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, finom szemcsés anyagú, kívül barna színű, belül feketére égett. Lapos kúp alakú, fogórésze korongos. Pereme enyhén tagolt. Palástján kívül bekarcolt **AF** betűjel látható. Kiegészített.

Pá.: 17,5 cm. M.: 6,5 cm.

Lh.: 171. objektum (1997).

Leltározatlan.

(K. GY.)

257

257. NAGYOBB FEDŐ

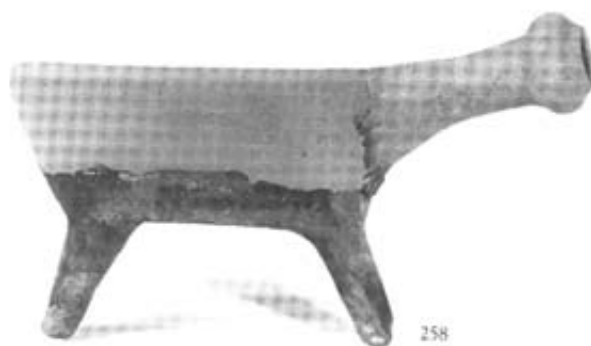
Mázatlan kerámia. Homokos soványítású, barna színű. Kúp alakú, peremének széle belül bevágott. Korongos fogójának széle legömbölyített, alávágott. Erősen kiegészített.

Pá.: 30-31 cm. M.: 9,5 cm.

Lh.: Épületomladék a vár Ny-i felében (1997).

Leltározatlan.

(K. GY.)

258

258. NYELES LÁBAS TÖREDÉKE

Mázás kerámia. Finom homokos soványítású, barna színű. Belső oldalán zöld mázas, külseje mázatlan, enyhén kormos. Nyele üreges. Töredék.

Pá.: 13 cm. M.: 8 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 6.

(K. GY.)

259

259. HALSÜTŐ TÁL

Mázás kerámia. Homokos soványítású, barna színű, belső oldalát zöld máz fedi. Alapja ovális, alacsony oldalfala bordákkal tagolt. Behúzott peremét kiöntőcsőr és többszörösen tagolt, tölcséres formájú, üreges fogó tagolja. Kiegészített.

Származási hely: Stájerország.

Pá.: 28 x 13,5 cm. M.: 4 cm. Fogó h.: 6 cm, legnagyobb átm.: 5,5 cm.

Lh.: 216+217. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

260-261. ÓNDUGÓK

Az alsó rész menetes kiképzésű, éles borda választja el a kiöntő résztől. A kiöntő alsó részét finom borda tagolja.

260. M.: 3,9 cm. Legnagyobb átm.: 2,1 cm.
Lh.: 61. objektum (1996).
Ideiglenes ltsz.: 96.20.2.

261. H.: 3,1 cm. Legnagyobb átm.: 2,7 cm.
Lh.: A vár DNy-i felében, paticosos épülettörmelékes réteg (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.1.2.
(V. L.)

262. FÉMEDÉNY

Vörösrézbe kalapált, csonka kúp alakú. Pereme hengeresen visszahajlított, a perem alatt a külső oldalon egymással szemben két-két rézgomb van.

Pá.: 16 cm. Fá.: 13 cm. M.: 13,5 cm.
Lh.: Felületnyesésből a vár É-i részén (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.2.5.
(V. L.)

263–265. SERPENYŐNYELEK

Mindegyik kovácsoltvas. A hosszú nyél kettőnél elkeskenyedik, töredékes. A serpenyő (kanál?) rész két szegeccsel csatlakozik a tompaszögben meghajlított nyakhoz.

263. H.: 25 cm. Nyél sz.: 1,9 cm.

Lh.: Épület a vár Ny-i felében, felső vöröstre átégett, téglás omladék (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.30.3.

264. H.: 24,7 cm. Nyél sz.: 2,3 cm.

Lh.: Épület a vár Ny-i felében, felső vöröstre átégett, téglás omladék (1997).

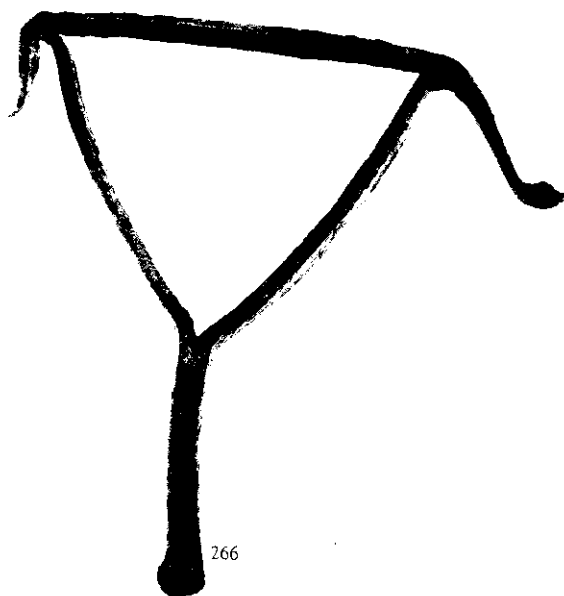
Ideiglenes ltsz.: 97.30.2.

265. H.: 21,2 cm. Kanál sz.: 5,3 cm.

Lh.: 333. objektum mellett, kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.30.

(V. L.)

266. VAS HÁROMLÁB

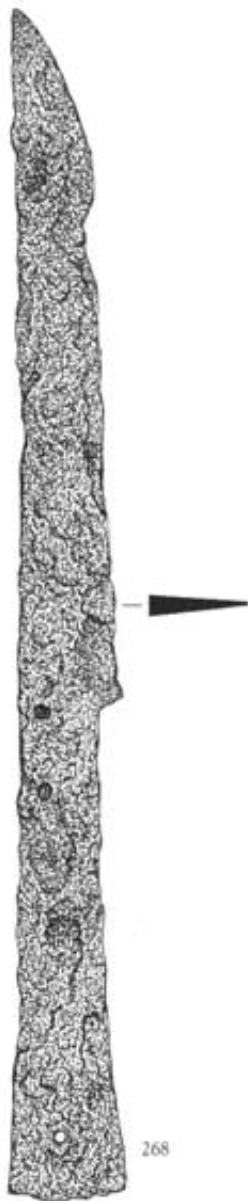
Kovácsoltvas. Három négyszög átmetszetű vaspántból alakították ki, melyet a lábaknál összekalapáltak. A felső része szabályos háromszög, háromszög csúcaiból ívesen induló lábak végeit visszahajlították. Az egyik láb töredékes.

M.: 12 cm. Sz.: 23 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.42.

(V. L.)

267. BÁRD

Vékony vaslemezről kalapált, nyéltüskés. A penge éle enyhén ívelt, foka három helyen megtörik. Alig töredékes, viszonylag jó megtartású.

H.: 27,6 cm. Penge h.: 20,5 cm,
legnagyobb sz.: 8,2 cm.
Lh.: 37. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.17.1.
(V. L.)

268. NAGY KÉS

Kovácsoltvas. Nyéllapos típus. A penge foka egyenes vonalú, éle szintén, de felső vége enyhén ívelt. A lefelé szélesedő nyéllap végén eredetileg nyélzáró gomb volt. A szegecslyukakból a két alsó látható.

H.: 26,3 cm. Penge sz.: 2,3 cm.
Lh.: 173. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 98.13.1.
(V. L.)

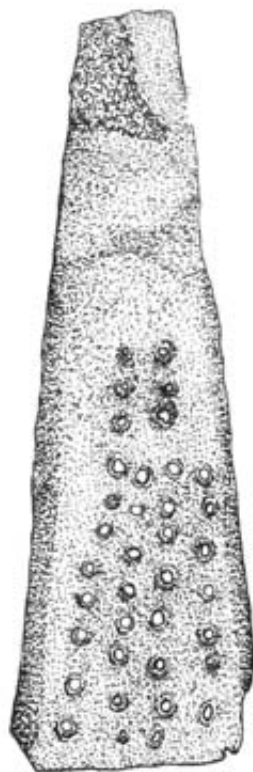

269

269. FENŐKŐ

Homokkő. Világosszürke színű, formája valószínűleg négyoldalú gúla volt. Erősen kopott.

H.: 18,7 cm. Sz.: 2,3 cm. V.: 2,2 cm.
Lh.: Feltöltés a 333. objektum (épület) közelében (2001).
Ideiglenes ltsz.: 2001.11.4.
(V. L.)

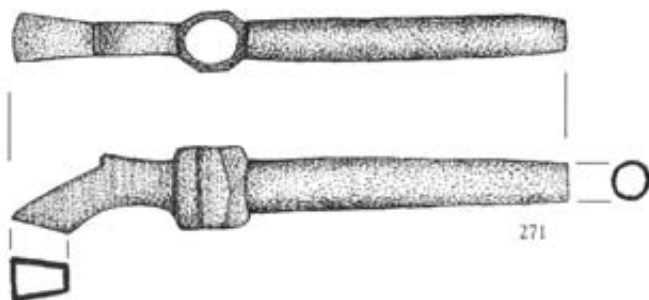

270

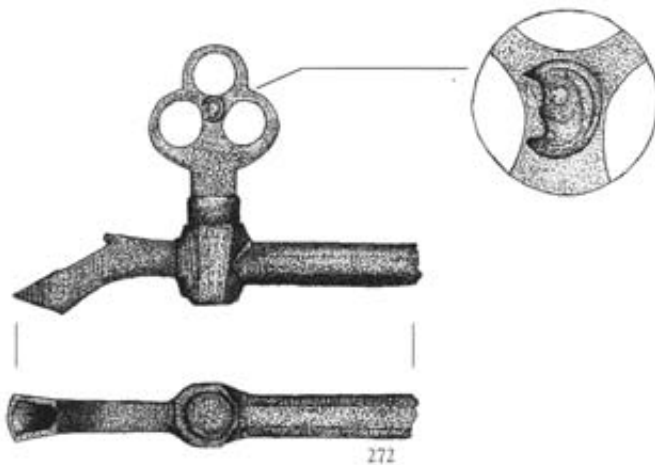
270. RESZELŐ

Rézlemezből háromszög alakúra vágott. Felső vége letörött. A tárgy kétharmad része többekévesbé szabályos sorokban, durva kör alakú lyukakkal áttört. Az átlukasztástól kezdődően a reszelő széleit tompaszögben lehajtották.

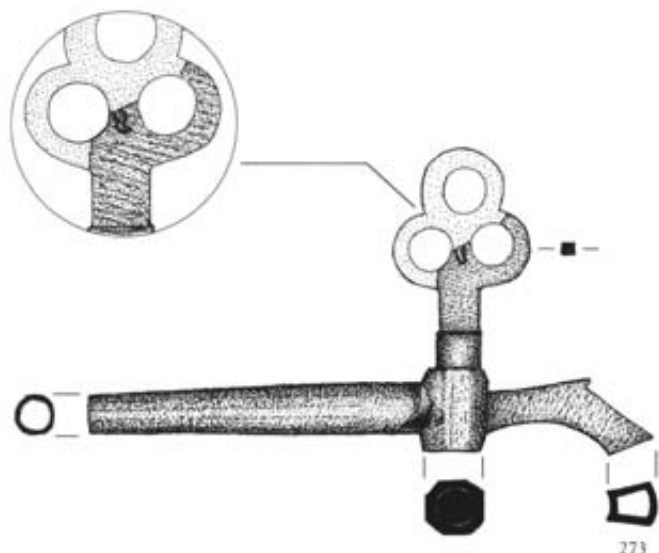
H.: 14,2 cm. Legnagyobb sz.: 4,4 cm.
Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2000).
(V. L.)

271

272

273

271–273. BRONZ HORDÓ- CSAPOK

Mindegyik öntött, majd megmunkált bronz. A kiöntőcső elől szögletesre, hátul hengeresre kiképzett. Nyolcszögletű gyűrű szolgál a csaprészfelfogására.

Származási hely: valószínűleg *Stajersország*.

271. A csap hiányzik.

H.: 12,1 cm. Átm.: 1,1 cm. M.: 1,7 cm.
Lh.: 15. objektum (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.9.46.

272. A csaprészháromkaréjúrafűrészelt fogantyúján félhold alakú mesterjegy van.

H.: 9,1 cm. Átm.: 1,1 cm. M.: 5,8 cm.
Lh.: 171. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.12.2.
Első közlése: VÁNDOR, L.–KOVÁCS, GY.,
RégFüz Ser. I. No. 51 (1998)
Archaeological Reports 1997. Budapest 2001, Fig. 3.

273. A csaprészeredetilegháromkaréjú fogantyúján mesterjegy volt. A fogantyúkiegészített.

H.: 12,7 cm. Cső átm.: 1,1 cm.
Fogantyú sz.: 3 cm, m.: 6,6 cm.
Lh.: 305. objektum (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99.16.1.
(V. L.)

274. FAZÉK

Mázatlan. Homokos soványítású, világos vörösesbarna színű. Oldalán erőteljesebb korongolásnyomok. Szalagpereme enyhén tagolt. Ép.

Pá.: 13,5 cm. M.: 19-19,3 cm.

Űrt.: 2250/2600 ml.

Lh.: 222. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

275. FESTETT FAZÉK

Mázatlan. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, világosbarna színű. Szalagperemű, vállán bordázott. Külsején korongolásnyomok. Oldala vörös festéssel díszített. Festett függőleges sávok díszítik a perem belső oldalát is. Kiegészített.

Pá.: 13,5 cm. M.: 16,3-16,5 cm.

Űrt.: 1700/2000 ml.

Lh.: 229. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

276. FESTETT FAZÉK

Mázatlan. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, halvány szürkésbarna színű, foltokban halványszürkésre égett. Külsején erőteljesebb korongolásnyomok. Nyaka hosszabb, pereme visszahajló. Oldalán vörös festett díszítés. Kiegészített.

Pá.: 15-15,5 cm. M.: 18,7-19 cm.

Űrt.: 2400/2800 ml.

Lh.: 198+225. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

277

277. CSONKA KÚP ALAKÚ EDÉNY

Mázatlan. Homokos soványítású, anyaga finom szemcsés, halványbarna színű. Szájnyílása kissé ovális, pereme benyomkodással díszített. Kiegészített.

Osztrák/stájer előképek után készült nyugat-magyarországi áru.

Pá.: 13,5-15 cm. Fá.: 12,6-13,3 cm.

M.: 10,2 cm. Űrt.: 750/1000 ml.

Lh.: 15. objektum (1995).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 8, 1.

(K. GY.)

278

278. BESZŰKÍTETT PEREMŰ EDÉNY

Mázatlan. Homokos soványítású, anyaga finom szemcsés, halványbarna színű. Külső oldalán bemélyített vonalakkal – két egyenes vonalköteg között hullámvonallal – díszített. Alja kiegészítés.

Származási hely: valószínűleg Stájerország.

Pá.: 13,5 cm. Fá.: 12,3 cm.

M.: 11,2 cm (a magasságméret bizonytalan).

Űrt.: 850/1130 ml.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ltsz.: 97.32.103.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 8, 2.

(K. GY.)

279

279. FEDŐTÖREDÉK

Finom homokos soványítású, téglavörös színű. Lapos kúp alakú, a perem vége behúzott. Külsején zöld mázas és a teljes felületen díszített. Származási hely: valószínűleg *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Rekonstruálható pá.: 16 cm.

Lh.: DNY-i bástya, nyeeséből (2001).

Leltározatlan.

(K. GY.)

280

280-281. FEDŐK

280. Tányér alakú. Máztatlan. Finom homokos soványítású, barna színű, kissé égett. Fogógombja többszörösen tagolt. A fedő felső oldala két bemélyített vonalköteg között körbefutó hullámvonallal díszített. Kiegészített. Származási hely: valószínűleg *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Fá.: 12 cm. M.: 4,2 cm.

Lh.: 261. objektum (1999).

Leltározatlan.

281

281. Szalagfüles. Finom homokos soványítású, barna színű. Hengereszerű oldala kívül és a fedő alsó felülete sárgásbarna mázzal fedett. Kiegészített.

Származási hely: *Ausztria*.

Pá.: 18 cm. M.: (fül nélkül) 3,5 cm.

Lh.: 44. objektum (1995).

Ltsz.: 97.5.138.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 218, Fig. 7, 4.

(K. GY.)

282. FÜLES FAZÉK

Anyaga finom homokos soványítású, halványbarna színű, külsején részben égett. Belső oldala és szalagfüle zöld mázas. Pereme kihajló, a füllel szemközt apró kiöntőcsőr. Csaknem ép.

Pá.: 11, 5 cm. Fá.: 7 cm. M.: 14 cm.
 Űrt.: 600/800 ml.
 Lh.: 120. objektum (1997).
 Leltározatlan.
 (K. GY.)

283. FÜLES BÖGRE

Homokos soványítású, halványbarna színű, mázatlan külsejének egyik fele égett. Belül zöldessárga színű máz borítja. Pereme ívelten kihajló, kiöntőcsőrrel tagolt. Szalagfüles. Kiegészített.

Pá.: 8,3-8,5 cm. Fá.: 4,7 cm. M.: 9,5 cm.
 Űrt.: 200/250 ml.
 Lh.: 274/2. objektum, az épület padlójáról, szénült gabonamagvakkal (1999).
 Leltározatlan.
 (K. GY.)

284. KIS PALACK

Máztatlan. Homokos soványítású, finom szemcsés anyagú, halványbarna színű, oldalán halvány, vörös festés. Ép, ill. alján lyukas.

Pá.: 3,3 cm. Fá.: 5,6-5,8 cm. M.: 13,8 cm.
 Űrt.: 200/210 ml.
 Lh.: 198. objektum (1998).
 Leltározatlan.
 Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 12, 6.
 (K. GY.)

285. KIS KORSÓ ALJTÖREDÉKE

Mázatlan. Homokos soványítású, vörösesbarna színű. Az edény gömbös formájú testét kívül fogaskerékkel mintázott sorok díszítik. Aljának szélét borda kíséri.

Fá.: 4 cm. Mérfhető m.: 6,5 cm.

Lh.: 245. objektum, épületomladék (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

286. KIS PALACK TÖREDÉKE

Mázatlan. Homokos soványítású, vörösesbarna színű. Nyaka hosszú, szája kiöntőcsőrösre alakított. A vállon vörös ill. fehér sávok festés. Származási hely: valószínűleg Stájerország.

Mérfhető m.: 7,5 cm.

Lh.: 263. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

287. KIS KORSÓ TÖREDÉKE

Mázatlan. Homokos soványítású, szemcsés anyagú, fekete színű. Pere-me kiöntőcsőrösre alakított, teste gömb formájú. Alja hiányzik, füle kiegészített.

Mérfhető m.: 11 cm.

Lh.: 245. objektum, épületomladék (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

288. FÜLES KANCSÓ

Mázatlan. Anyaga finoman iszapolt, halványbarna színű. Pereme bordázott, szája kiöntőcsőrösre alakított, füle többszörösen tagolt. Oldalán alig kivehető fehér festésű minta. Kiegészített.

Fá.: 8 cm. M.: 18 cm. Űrt.: 900/1030 ml.

Lh.: 9. objektum (1995).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 218, Fig. 9, 1. (K. GY.)

289. KIÖNTŐCSÖVES MÁZAS KORSÓ

Finom homokos soványítású, halványbarna színű. Kiöntőcsöves, tölcseres szájú, füles forma, az alj szélét borda kíséri. Belül teljesen, külsején részben zöld mázas. Vállán párhuzamos bekarcolt vonalakkal díszített. Ép.

Pá.: 5,8 cm. Fá.: 9 cm. M.: 21 cm.

Űrt.: 1680/1730 ml.

Lh.: 114. objektum (1997).

Ltsz.: 97.111.30.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 9, 2. (K. GY.)

290. FÜLES KORSÓ

Finom homokos soványítású, halvány vörösesbarna színű. Teste tojásdad alakú, nyaka tagolt, gömbös formájú, szája szűk. Belül mázatlan, külsején a nyakát és a fül egy részét barna máz borítja, mely egy helyen lecsurgott az oldalra is. Vállán két bemélyített, párhuzamos vonal fut körbe. A test alsó felén alig látható ferde hornyolás. Ép, pereme kiegészített.

Pá.: 2,3. cm. Fá.: 9,5 cm. M.: 26,8 cm.

Úrt.: 2270/2330 ml.

Lh.: 229. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 11, 8.

(K. GY.)

291. SZŪK NYAKÚ FESTETT KORSÓ

Mázatlan. Anyaga finoman iszapolt, vörösesbarna színű, oldalán kisebb foltban enyhén égett. Nyaka szűk, éles bordával tagolt, füle kerek átmetszetű. Nyakán és vállán vörös és fehér festésű sávok. Aljának szélét borda kíséri. Kiegészített.

Származási hely: valószínűleg Stájerország.

Fá.: 9,5 cm. M.: 26,3 cm.

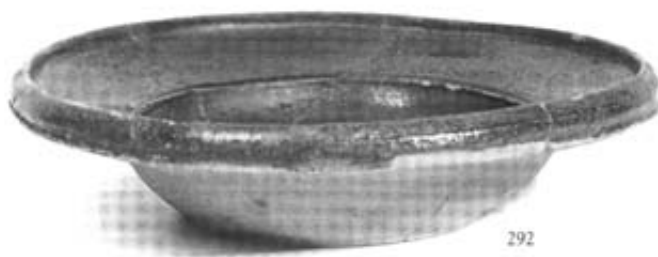
Úrt.: 2360/2410 ml.

Lh.: 144. objektum (1997).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 9, 3.

(K. GY.)

292. TÁNYÉR

Finom homokos soványítású, barna színű, belül zöld mázas. Széles peremű, melynek vége behúzott. Alig kiegészített.

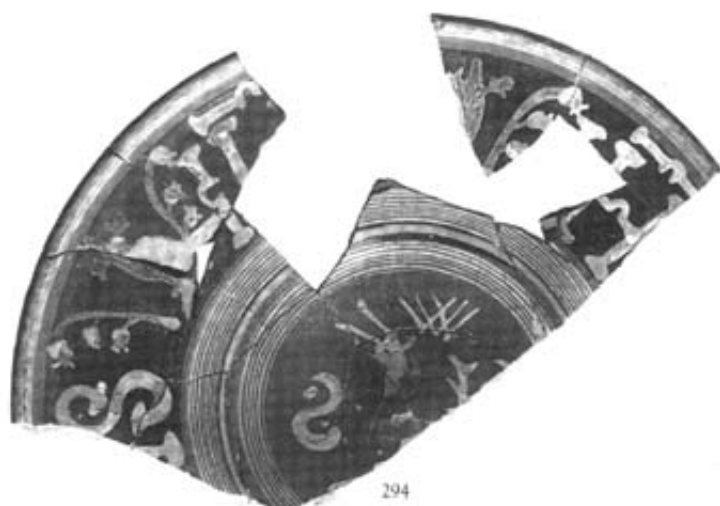
Pá.: 16-16,3 cm. Fá.: 8,3 cm. M.: 4 cm.
Lh.: 242. objektum (1999).
Leltározatlan.
(K. GY.)

293. TÁNYÉR TÖREDÉKE

Finoman iszapolt, barna színű. Aljának szélét körbevágták. Pereme hiányzik. A belső oldal mázas, barna alapon sárga színű vonalkötegek, S alakú motívumok, kisebb kettős pöttyök, ill. zöld színű nagyobb pöttyök díszítik. Származási hely: *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Fá.: 11,5 cm.
Lh.: DNY-i bástya (2001).
Leltározatlan.
(K. GY.)

294. TÁNYÉR TÖREDÉKE

Anyaga finoman iszapolt, barna színű. Pereme gyűrűszerű, megvastagított. Belső oldalán mázas, festett, a díszítést sötétbarna, ill. barna alapon sárga vonalkötegek, a tányér közepén szarvas-alak, a peremen váltakozva sárga színű Krisztus-monogramok (IHS), ill. zöld levelű sárga harangvirágok alkotják.

Származási hely: *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Pá.: 28 cm. Fá.: 10,5 cm. M.: 6 cm.
Lh.: 333. objektum (épület) melletti feltöltés (2000).
Leltározatlan.
(K. GY.)

295. TÁNYÉR

Finoman iszapolt, halvány sárgásbarna színű. Pereme megvastagított, vége kissé behúzott. Talpa gyűrűs. Belső oldala mázas, fehér engobe alapozáson mangánlila ill. barna, halványzöld és narancssárga színű geometrikus mintákkal festett. Kiegészített.

Származási hely: valószínűleg *Észak-Itália*.

Pá.: 23,5 cm. Fá.: 9,5 cm. M.: 4,8 cm.
Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).
Ltsz.: 97.50.160.
Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 13, 1.
(K. GY.)

296

296. TÁNYÉR

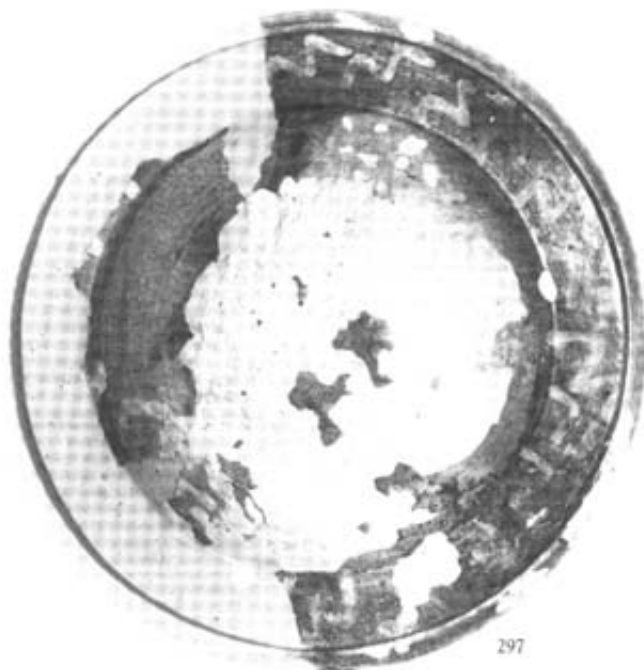
Anyaga finoman iszapolt, barna színű. Pereme gyűrűszerű, megvastagított. Belső oldalán többszín mázas, sötétbarna ill. barna alapon sárga és halványzöld színű geometrikus elemek – S motívumok ill. rácsminta – díszítik. Közepén egykor szarvas-alak volt. Kiegészített. Származási hely: valószínűleg *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Pá.: 21 cm. Fá.: 7 cm. M.: 5-5,5 cm.

Lh.: 142. objektum (1997).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 13. 4. (K. GY.)

297

297. TÁNYÉR

Finoman iszapolt, halványbarna színű. Peremének vége megvastagított, behúzott, talpa gyűrűs. Zöldesbarna ill. barna máza a tál öblében lepergett. Peremét sárga színű geometrikus motívumok díszítik. Kiegészített.

Pá.: 22,5 cm. Fá.: 9 cm. M.: 5,3 cm.

Lh.: 172. objektum (1997).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 13. 2. (K. GY.)

298

299

300

301

298–300. KŐCSERÉP POHARAK TÖREDÉKEI

Mindhárom fehér anyagú, balluszter formájú, tölcséres szájú pohár („Trichterhalsbecher”) töredéke. Származási helyük: Németország, feltehetően Siegburg.

298. Peremes töredék. Mázatlan. Az oldalán levő medalionokat egy-egy bibliai alak szakállas feje tölti ki, az egyiket EZEC felirat kíséri, a másik mellett A betű látható.

Pá.: 5 cm.

Lh.: 333. objektum és környéke (2000).
Leltározatlan.

299. Füles, peremes töredék, sárgásbarna sómáz fedí.

Pá.: 5 cm.

Lh.: 337. objektum (2000).
Leltározatlan.

300. Hullámos talpkarima, halvány sárgásbarna sómáz foltokkal.

Tá.: 4,5 cm.

Lh.: 122. objektum (1997).
Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 12. 4.
(K. GY.)

301. KŐCSERÉP EDÉNY

Mázatlan. Fehér anyagú. Töredékes. Származási hely: Németország.

Mérhető m.: 7,5-8 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Zalai Múzeum 10 (2001) 176, 2. kép 4, 4. kép 4.
(K. GY.)

302

302. HOMOKRÁSZÓRÁSOS MÁZÚ KIS KORSÓ TÖREDÉKE

Anyaga finoman iszapolt, vöröses-barna, homokrászórásos fedőmáza zöld. Alja is mázas. Gömbös testén a homokrászórás foltokban sűrűsödik, helyenként egészen sűrű.

Töredék, a nyak hiányzik.

Származási hely: *Ausztria*.

Fá.: 4,5 cm. Mérfhető m.: 7 cm. Mérfhető űrt.: 110 ml.

Lh.: 245. objektum, épületomladék (1999).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Zalai Múzeum 10 (2001) 177, Abb. 3, 3.

(K. GY.)

303

303. HOMOKRÁSZÓRÁSOS MÁZÚ KIS KORSÓ TÖREDÉKE

Anyaga finoman iszapolt, barna színű, homokrászórásos fedőmáza sötétebb árnyalatú sárgásbarna.

A homokrászórás a felületen ritka, viszonylag egyenletes. Közel hengeres nyakú, lapftott gömbtestű.

Részben kiegészített, alja hiányzik.

Származási hely: *Ausztria*.

Fá.: 5,5 cm. Mérfhető m.: 10 cm.

Lh.: 23. objektum (1995).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 220, Fig. 15, 2.

(K. GY.)

304

304. MÁZAS KANCSÓ ALAKOS DÍSZÍTÉSSEL

Finom fehér anyagú, belső oldala egyszínű, sárgásfehér mázzal fedett, külseje a sárgásfehér alapon zöld és mangánlila színű, összerosódó sávokkal festett. Nyaka széles, hengeres, beszűkülő peremét bordák kísérik. Oldalán plasztikus díszítés, korabeli viseletben lévő férfialakok. Peremét egykor éremszerű rátétek díszítették. Kiegészített.

Származási hely: *Ausztria*.

Pá.: 8 cm. Fái.: 8,1 cm. M.: 26,5 cm.

Úrt.: 2200/2630 ml.

Lh.: 300. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

305

305. MEDVE ALAKÚ EDÉNY

Fehér anyagú, vékony falú, kívül-belül barna ólomház fedí. A medve feje és a háta hiányzik, talpainak vége letörött, hasán lánc lóg.

A lompos mancs és a szőrzet plasztikusan és jellegzetesen kialakított. Töredék.

Származási hely: Németország vagy Ausztria.

Mérhető m.: 10,2 cm.

Lh.: 281. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

306. TÁL TÖREDÉKEI

Finom szemcsés anyagú, barna színű.

Kívül zöld mázas, a belső oldalon a máz csak a fül alsó vonaláig terjed.

A peremes oldalfal hosszú téglalap alakú kimetszésekkel áttört, a fülében zárt karikák vannak. „Rácsait” fenyőágszerű minta díszíti.

Származási hely: Ausztria.

Pá.: 19 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 220, Fig. 15.1-1a.

(K. GY.)

306

307. FOLYADÉKTARTÓ (KÉZMOSÓ) EDÉNY TÖREDÉKE

Anyaga finoman iszapolt, vörösesbarna színű, külsején zöld mázas. A préselt lapokból összeállított, hasáb alakú tárgy szemközti részét egykor két kis oszlop tagolta. Ezt az oldalt benyomott rozetták díszítik, közöttük oroszlánfej által övezett lyuk, ebbe hajdanán kis fémcsap illeszkedett.

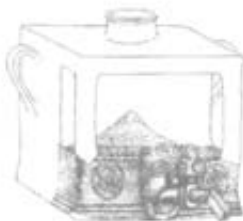
Származási hely: Németország vagy Ausztria.

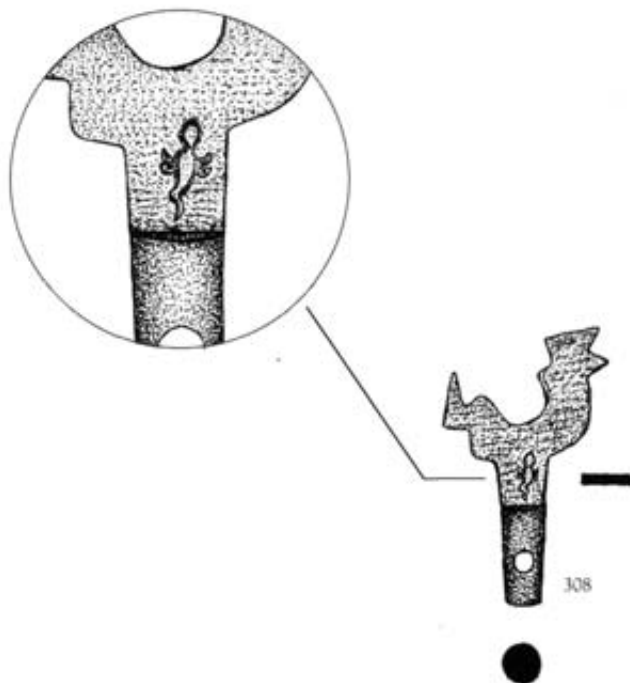
Kifolyóval tagolt ép részének h.: 15 cm, m.: 4,8-5 cm.

Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).

Ltsz.: 97.50.161.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 220, Fig. 15, 3. (K. GY.)

308. KIS BRONZCSAP FOGANTYÚJA

Öntött bronz. Kakasformára fűrészelték, az alsó részén (a kakas lábán), szalamandra alakú mesterjegy. Származási hely: *Stájerország*.

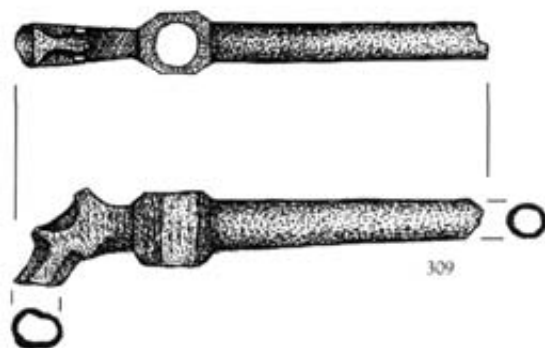
H.: 4,6 cm. Csap átm.: 1,8 cm.

Fogantyú sz.: 2,4 cm.

Lh.: Épület (műhely) omladékának bontása, a padló feletti kultúrrétegből (2001).

Ideiglenes ltsz.: 2001.6.1.

(V. L.)

309. KIS BRONZCSAP KIÖNTŐCSÖVE

Öntött bronz. Stilizált állatfej alakú, nyílása ovális. Hátul hengeres, a csapot befogadó gyűrű kívül hat-szögletű, belül kerek, a fogantyú hiányzik. Edényhez illeszkedett. Származási hely: *Stájerország*.

H.: 7,5 cm. Átm.: 0,8 cm. M.: 1,2 cm.

Lh.: 199/C. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.3.1.

(V. L.)

310

310. POHÁRTALP

Mázatlan. Finoman iszapolt anyagú, feketére égett, kúp alakú. Felületét fogaskerékkel felvitt csigavonal díszíti. Töredék.

Tá.: 5,5 cm. Mérfhető m.: 5 cm.

Lh.: 306. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

311

311. POHÁRTALP

Mázatlan. Finoman iszapolt anyagú, halványbarna színű, kúp alakú. Az alj törött. Felületét két fehér festésű sáv között bemélyített csigavonal díszíti. A talp szegélyét finom bordák kísérik. Töredék.

Származási hely: valószínűleg *Stájerország*.

Tá.: 6 cm. Mérfhető m.: 5 cm.

Lh.: 21. objektum (1995).

Ltsz.: 97.45.9.

(K. GY.)

312

312. POHÁRTALP

Mázatlan. Homokos soványítású, finom szemcsés anyagú, vörösesbarna színű. A kör alapú talp oldala homorú, felülete bepecsételt mintával – finom rácsmintával kitöltött körökkel – díszített. Töredék.

Tá.: 5,5 cm. Mérfhető m.: 5,5 cm.

Lh.: Feltöltés a déli palánkfal mellett, a 333. objektum térségében (2000).

Leltározatlan.

(K. GY.)

313

313. POHÁRTALP

Anyaga finoman iszapolt, halványbarna színű. Külsején sárgásbarna mázzal fedett. Gömbös testű, nyaka hiányzik. Korongos talpának széle felhúzott, benyomkodással díszített. Töredék.

Származási hely: valószínűleg *Stájerország* vagy *Ausztria*.

Tá.: 4,7 cm. Mérfető m.: 6 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 12, 5.

(K. GY.)

314

314. TALPAS POHÁR

Mázatlan. Egészen finoman iszapolt anyagú, barnászörös színű. Magas, belül üreges talprésze hatszög alapú, nyolc oldalú gúla alakúra vágott, kehelyrésze öblös. Kiegészített.

Pá.: 8 cm. M.: 11,6 cm. Űrt.: 170/210 ml.

Lh.: 111+113. objektum (1997).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 219, Fig. 12, 1.

(K. GY.)

315

315. POHÁRTALP

Anyaga finoman iszapolt, halványbarna. Külsőjét barna máz fedi, a plastikus rátétek mangánlila színűek. Korongos talpának szélét ferde rovátkolással tagolt gyűrű kíséri. Töredék.

Származási hely: *Stájerország*.

Tá.: 6,5 cm. Mérfető m.: 6,1 cm.

Lh.: Felületbontás a vár déli sávjában (2001).

Leltározatlan.

(K. GY.)

316

316. SGRAFFITO DÍSZES TÁNYÉR

Mázás. Finoman iszapolt, anyaga sárgásfehér színű, belső oldalát fehér engobe alapozás fedi. Karcolt díszé négylevelű palmettát ábrázol, ezek mangánlilával és narancssárgával pöttyözöttek, központi részüket zöld festéssel hangsúlyozott karcolt hálóminta tölti ki. A hagyma alakú kiegészítő elemek narancssárga ill. mangánlila, a peremet tagoló geometrikus motívumok zöld és mangánlila színűek. Kiegészített.

Származási hely: *Észak-Itália (Venezia?)*.

Pá.: 28 cm: Tá.: 14,2 cm. M.: 6,5 cm.

Lh.: 51. objektum (1996).

Ltsz.: 97.55.1.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 220, Fig. 14, 3.

(K. GY.)

317. FAJANSZKORSÓ MEDALION DÍSZÍTÉSSEL

Ónmázás fajansz. Finom, sárgásfehér anyagú. Tojásdad formájú, széles szája kiöntőcsőrösrre alakított. Szalagfüles. Külső felülete a fehér alapon kék, sárga és narancssárga színű motívumokkal díszített. Az edény hasán nagy medalion, benne hét kör alakú mező, azokban virágmotívum. A virágok közepe sárga ill. kék, a „szirmok” színe kék. A nagy medalliont keretező sávot késsel festett párhuzamosok töltik ki.

A test hátsó részén, ahol a fül csatlakozik, sárga és narancssárga színű függőleges sávok és késsel festett laza vonalas díszítés látható.

A perem alatti sávban kék hosszúka „levelek”, és narancssárgával festett térkitöltő elemek váltakoznak. A 4,5 cm széles szalagfülön kék festett sáv fut le. Kiegészített.

Származási hely: Észak-Itália, Faenza, esetleg Matteo d'Aluse műhelye.

Pá.: kb. 12 cm. Fá.: 10,5 cm. M.: 27 cm.

Űrt.: 3000/3500 ml.

Lh.: 392. objektum (műhely) körüli feltöltésből (2001).

Leltározatlan.

(K. GY.)

318

318. FAJANSZEDÉNY ALJTÖREDÉKE

Ónmázás fajansz. Öblös testű, alacsony csonka kúp alakú talpon álló díszedény aljtöredéke. Felülete likacsos. Anyaga és máza fehér színű, külsején egy apró részlet alapján többszínű díszítés volt. Alján AF.V. mesterjegy.

Származási hely: *Észak-Itália, Faenza, Virgiliotto Calamelli műhelye.*

Tá.: 9,8 cm.

Lh.: 9. objektum (1995).

Ltsz.: 97.1.154.

Első közlése: KOVÁCS, GY., *Acta ArchHung* 52 (2001) 220, Fig. 14, 2.

(K. GY.)

319

319. FÜLES KORSÓ TÖREDÉKE

Mázás. Anyaga finoman iszapolt, halvány barnásfehér színű. Teste tojásdad alakú, széles szalagfüle hornyolt. Külsejét fehér engobe alap fedi. A hasat díszítő nagy medalion elemei mangánlila, narancssárga, halvány és sötétzöld színekkel festettek. Máza erősen kopott. Származási hely: *Észak-Itália (?)*.

Tá.: 8,5 cm. Mérhető m. (füllel): 19 cm.

Lh.: 245. objektum (1999).

Leltározatlan.

(K. GY.)

320. HORDÓ ALAKÚ POHÁR

Anyaga áttetsző, szürkésfehér üveg. A formába fújt hordó alakú testen alig tapintható függőleges bordák futnak, melyek a peremtől indulnak. A kúpos fenékhez talpszegély illeszkedik, melynek körvonala sokszögletű. A szájperem a belső oldalon kör alakú, a külső oldalon sokszögletű. Kiegészített.

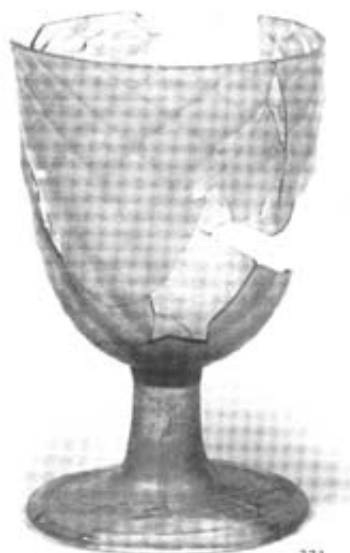
Származási hely: *Közép-Európa.*

Pá.: 5 cm.: Fá.: 5,5 cm. M.: 11 cm.

Lh.: 199. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

321. TALPAS POHÁR

Anyaga áttetsző, szürkésfehér üveg. Félgömb alakú kelyhe formába fújt, oldalát finom ún. sejt minta díszíti. Talpa egyszerű tölcéses szárú forma, a kehely és a talp találkozásánál kis gyűrű található. Törredékes.

Származási hely: *Közép-Európa.*

Kehely m.: 7 cm, pá.: 6,9 cm. Tá.: 6,5 cm.

Teljes m.: 10,5 cm.

Lh.: 239. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

322. POHÁR

Bordó achátüveg. Magas, hengeres testű, talpas forma. A test a szájnyílás felé enyhén tágul. Pereme sima, talpa kúp alakú, a talp szegélyén finom hornyolat fut körbe. Kiegészített.

Származási hely: *Közép-Európa*, esetleg *Németország*.

Pá.: 6 cm.: Tá.: 9 cm.: M.: 20 cm.
Lh.: 304. objektum (1999).
Leltározatlan.
(K. GY.)

323

323. SERLEG

Anyaga halványzöld káliüveg. A tölcser alakú kehely oldalát formába fújt lapos, hosszúkás, plasztikus cseppek díszítik. A talp harang formájú, szegélyén borda fut. Kiegészített.

Származási hely: *Közép-Európa.*

Pá.: 6,5 cm. Tá.: 6,7 cm, m.: 2,3 cm.

M.: 11,8 cm.

Lh.: 198. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

324

324. TALPAS POHÁR

Anyaga áttetsző, szürkésfehér üveg. Kelyhe közel hengeres formájú, amelynek oldalát középen vízszintesen körbefutó, fehérre színezett üvegszál-borda díszíti, alját tagolt gyűrű szegélyezi. Talpa kúpos, formába fújt üreges, balluszter alakú fogantyúján aranyozott oroszlánmaszk, girlandok található. Kiegészített. Származási hely: *Közép-Európa.*

Kehely m.: 9,6 cm, pá.: 6,5 cm. Tá.: 6,5 cm.

M.: 15,5 cm.

Lh.: 199. objektum (1998).

Leltározatlan.

(K. GY.)

325

326

325-326. SERLEGEK TÖREDÉKEI

325. Anyaga színtelen üveg. A tölcsérszerű kehely magas, díszítetlen. Származási hely: *Közép-Európa*.

Pá.: 8,7 cm. Mérfető m.: 13,7 cm.
Lh.: 239. objektum (1998).
Leltározatlan.

326. Anyaga átlátszó, színtelen üveg. A tölcsér alakú kehely vastag falú, fehérre színezett üvegszáldíszítésű. Két vízszintesen körbefutó borda alatt függőleges vékony bordák futnak lefelé, minden harmadik finom kereszt- és hullámosan csavarodó szákkal díszített.

Származási hely: *Közép-Európa*, esetleg *Németország*.

Kehely rekonstruálható pá.: 9 cm,
m.: 9,2 cm.

Lh.: 199. objektum (1998).
Leltározatlan.

(K. GY.)

327

327. TALPAS POHÁR

Anyaga szürkésfehér, áttetsző üveg. Kelyhe gömbölyű aljú, pereme sima. Oldalán fehér üvegszállakból kialakított borda fut körbe. Formába fűjt, ballusztér alakú fogantyúja belül üreges, felülete sima, díszítetlen. A talp kiegészítés.

Származási hely: *Közép-Európa*.

Kehely m.: 6,2 cm, pá.: 7 cm.
Rekonstruálható teljes m.: 12,5 cm.

Lh.: 199. objektum (1998).
Leltározatlan.

(K. GY.)

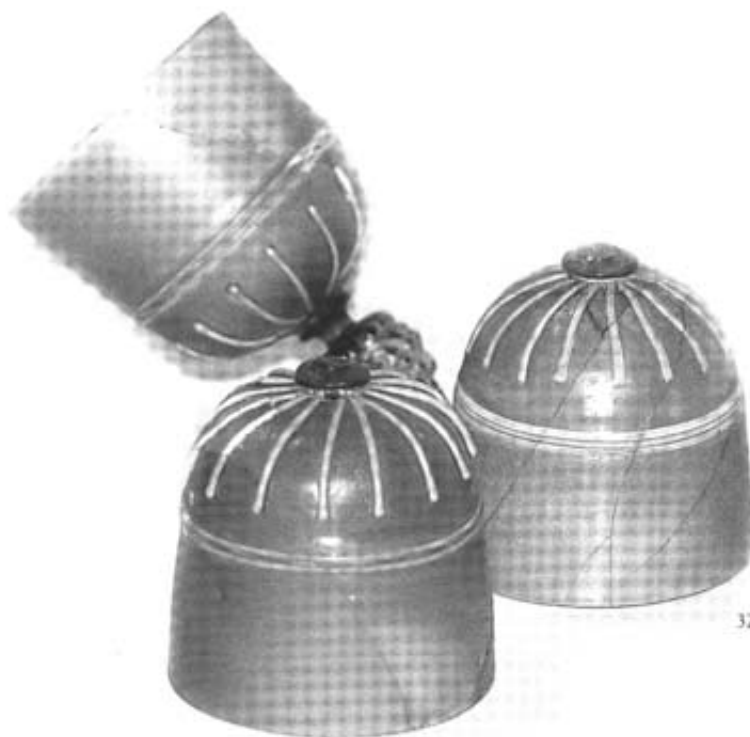

328

328. KIS EDÉNY TÖREDÉKEI

Az anyag zöldes, áttetsző üveg.
Az edény vékony falú, öblös testű.
A talp kúpos, a nyak rövid és szűk,
a perem derékszögben kihajló.
Szarmazási hely: *Közép-Európa*.

Fá.: 3,6 cm. Pá.: 2 cm.
Feltételezhető m.: 7 cm körül.
Lh.: 304. objektum (1999).
Leltározatlan.
(K. GY.)

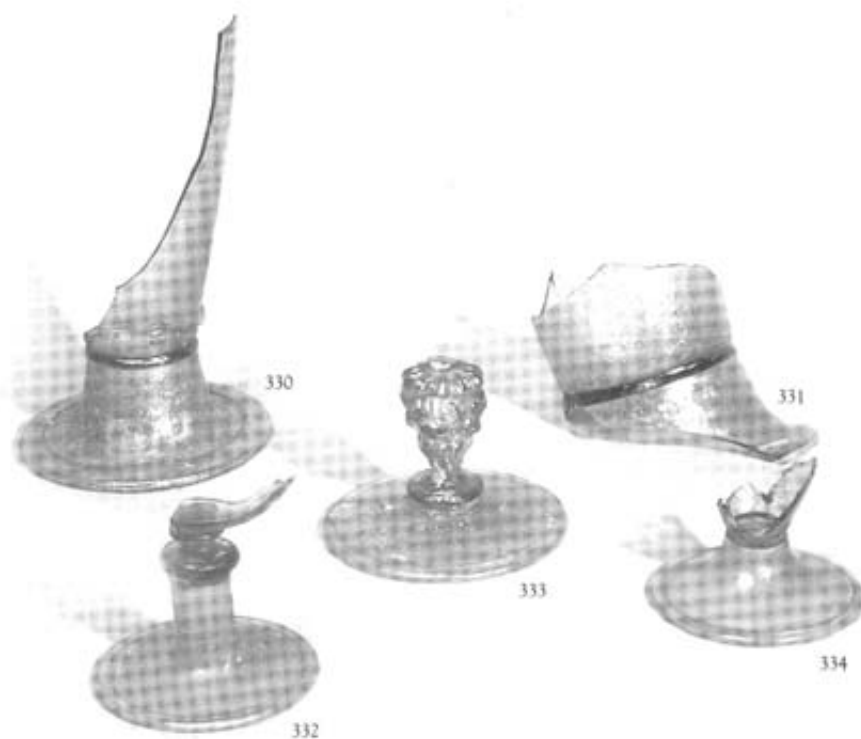
329

329. TALPAS POHARAK TÖREDÉKEI

Valamennyi anyaga áttetsző, szürkésfehér üveg. A kehely mindegyikénél félgömb alakú, az oldal közepén fehérre színezett üvegszál-borda fut körbe. A legömbölyített fenékrész is fehér üvegszál-bordák díszítik, melyek a borda alól indulnak és a fogantyúhoz futnak. A talp formába öntött ballusztér alakú, a díszítő oroslánmaszk, girlandok részben aranyozottak.

Szarmazási hely: *Közép-Európa*.

Pá.: 7,2 cm. Tá.: 6,5 cm.
Rekonstruálható m.: 13 cm.
Lh.: 199. objektum (1998).
Leltározatlan.
(K. GY.)

330–334. POHÁRTALPAK

Különböző poharak talptöredékei. Anyaguk általában áttetsző, szürkés-fehér üveg.

330. Magas, hengeres testű sörös-pohár kiegészíthető töredéke. A talp tölcséres formájú.

Tá.: 8,5 cm. M.: 14,2 cm.
Lh.: 239. objektum (1998).

331. Magas, hengeres testű sörös-pohár talpának erősen töredékes darabja.

Tá.: nem mérhető.
Átm. a pohár aljánál: 6 cm.
Lh.: DK-i bástya térsége, nyeeséből (1999).

332. Borospohár tölcsér formájú, gyűrűvel tagolt talpa.

Tá.: 6,2 cm. M.: 5,2 cm.
Lh.: 199. objektum (1998).

333. Borospohár formába öntött talpa, a fogantyú ballusztter alakú, oroslánmaszkkal díszített.

Tá.: 7,5 cm. M.: 5,5 cm.
Lh.: 304. objektum (1999).

334. Vékony falú, tölcséres kelyhű serleg kúpos aljtöredéke. Anyaga tiszta, átlátszó üveg.

Tá.: 6 cm.
Lh.: 261. objektum (1999).

Valamennyi leltározatlan.
(K. GY.)

335

336

335. KETTŐS KÓNIKUS PALACK NYAKTÖREDÉKE

Anyaga zöldes káliüveg. A nyak szűkülő, a peremet borda tagolja. Nagyobb edény darabja. Származási hely: *Közép-Európa*.

Mérhető h.: 12,8 cm.
Lh.: 304. objektum (1999).
Leltározatlan.
(K. GY.)

336. KOTYOGÓS PALACK NYAKTÖREDÉKE

Anyaga színtelen üveg. Nagyobb palack csavart nyaktöredéke, kétsőves változat. Származási hely: *Közép-Európa*.

Mérhető h.: 7 cm.
Lh.: Feltöltés a déli palánkfaltól É-ra (2001).
Leltározatlan.
(K. GY.)

337

337. KETTŐS KÓNIKUS KIS PALACK TÖREDÉKEI

Anyaga tiszta, átlátszó üveg. A feneék kúpos, a nyak ívelt, a perem kidomborodó. A töredékek vékony falú, finom kis edény darabjai. Származási hely: esetleg *Észak-Itália*.

Fá.: 5 cm. Rekonstruálható m.: 13,7 cm.
Lh.: 199/G. objektum (1998).
Leltározatlan.
(K. GY.)

338

339

338. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus, nyaktaggal. A penge erősen töredékes, kiegészített. A nyél esztergált csontkorongokkal van felszerelve, melyek között finom kis rézlemez-kék vannak. A fából készült részeket borító, hasáb alakban hajlított rézlemezeken vésett díszítés látható. A nyélzáró lemez hiányzik. Származási hely: Ausztria, Steyr.

H. (a kiegészítéssel): 19 cm.
Nyél h.: 9,5 cm. Penge sz.: 1,7 cm.
Lh.: ÉK-i bástya mellett (1995).
Ideiglenes ltsz.: 95.3.2.
(V. L.)

339. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus. A hosszúkás nyaktag átmetszete a fok felé szögletes, az él felé lekerekített. A penge foka és éle egyenes vonalú, eredetileg hegyes vége letört. A nyéltüske részben ovális alakú rézlemez-kékkel és csontkorongokkal felszerelt, részben pedig faragott, csiszolt csonthengerrel borított. A nyél végét csizma alakúra csiszolt csont zárja, melyet alul négy, csillag alakú rézszegecs díszít. Származási hely: Ausztria, Steyr.

H.: 20,7 cm. Nyél h.: 10,2 cm.
Penge h.: 10,5 cm, sz.: 1,6 cm.
Lh.: 142. objektum (1997).
Ideiglenes ltsz.: 97.7.2.
(V. L.)

340

341

340. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus, nyaktaggal. A nyak hosszúkás, domború. A penge – éle és foka egyenes vonalú – erősen kiegészített. A nyéltüskét rézlemezkekkel és ovális alakú esztergált csontkorongokkal szerelték fel, a fából készült részt vésett indaszerű motívumokkal díszített rézlemez fedi, amelynek vége csizma alakúra van kiképezve. A kés nyélzáró gombja hiányzik. Származási hely: *Ausztria, Steyr*.

H.: 18 cm. Nyél h.: 8,7 cm.

Penge sz.: 1,4 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.1.4.

(V. L.)

341. KÉSNYÉL TÖREDÉKE

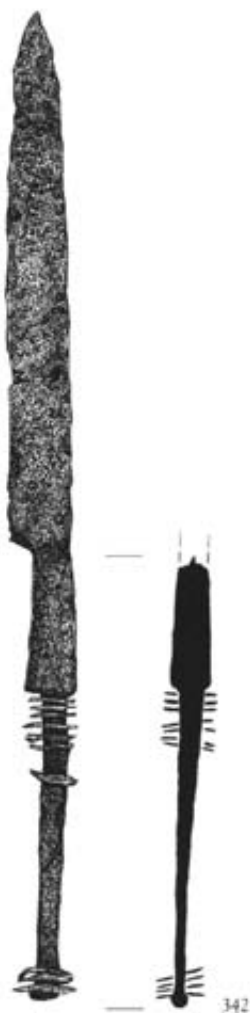
Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus. A tüske rézlemezkekkel és esztergált csontkorongokkal van felszerelve, a nyél végén a faborítás köré vésett stilizált növényi motívumokkal díszített rézlemez hajtottak. Származási hely: *Ausztria, Steyr*.

Mérhető h.: 4,5 cm. Nyél sz.: 1,8 cm.

Lh.: A vár É-i felében, szórvány (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.32.5.

(V. L.)

342. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéltüskés típus, a nyaktag átmetszete hatszögletű. A penge éle egyenes vonalú, a fok vége enyhén ívelt. A nyéltüskén kör alakú finom rézlemezkek és ugyanilyen alakú falemezek váltakoztak eredetileg. 10 db rézlemez megmaradt, az utolsó után a nyéltüskét elkalapálták.

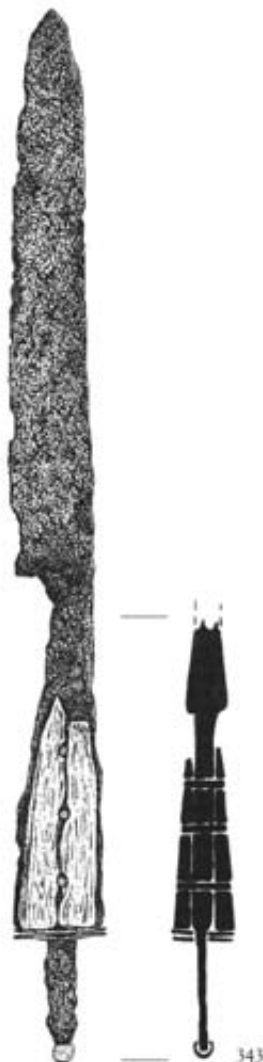
Származási hely: *Ausztria, Steyr.*

H.: 20,3 cm. Penge h.: 11,1 cm, sz.: 1,3 cm.

Lh.: Szórvány a vár É-i részén (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.2.2.

(V. L.)

343. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéllapos változat, viszonylag hosszú nyaktaggal. A nyaktag ovális átmetszetű. A penge éle egyenes vonalú, a fok szintén egyenes vonalú, a vége megtörve hajlik a hegy felé. A nyéllapot rézszegeccsel felerősített csontlemezek borítják. A nyél tüskében végződik, amely eredetileg finom rézlemezkekkel és esztergált fa- vagy csontkorongokkal volt felszerelve. A tüske végén kis rézgomb található.

Származási hely: *Ausztria, Steyr.*

H.: 21,6 cm. Penge h.: 11,6 cm, sz.: 1,6 cm.

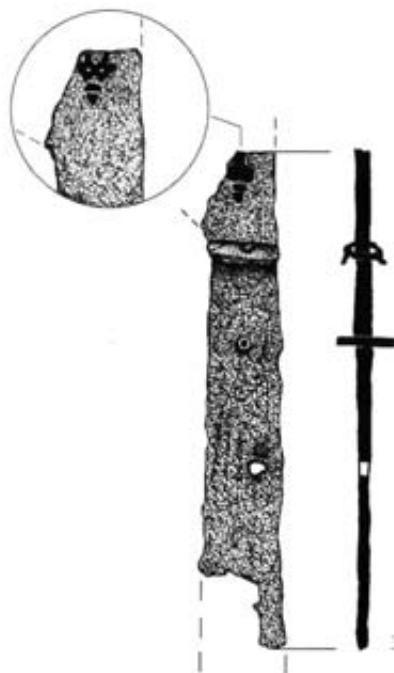
Lh.: 13. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.33.2.

(V. L.)

344

345

344. KÉS

Kovácsoltvas. Nyéllapos típus, nyaktaggal. A nyél és a penge találkozásánál vékony rézlemezről kialakított veret van, amelyet rézszegeccsel rögzítettek. A rézveret felső harmada bevagdosott díszítésű, az alsót a nyélborítóhoz hajlították. A penge éle és foka egyenes vonalú, hegyben végződik. A nyéllap faborítása, melyet cső alakú rézszegecsekkel rögzítettek, hiányzik. A nyél végét ovális rézlemez zárja.

Származási hely: *Ausztria, Steyr.*

H.: 19,6 cm. Penge h.: 10,3 cm, sz.: 1,6 cm.

Lh.: 229. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.8.14.

(V. L.)

345. KÉSTÖREDÉK

Kovácsoltvas. Nyéllapos típus. A nyakon rézveret van, amelyet rézszegeccsel rögzítettek. A rézlap felső fele bevagdosott díszítésű, az alsó felét a nyélborítóhoz hajtották. A penge egyik oldalán *mesterjegy* töredéke ismerhető fel. A nyéllap eredetileg borított volt, a borítást rézcsőszegecsekkel rögzítették, melyek közül az első megmaradt a nyélben. Vége töredékes.

Származási hely: *Ausztria, Steyr.*

Mérhető h.: 10,1 cm. Nyél sz.: 1,6 cm.

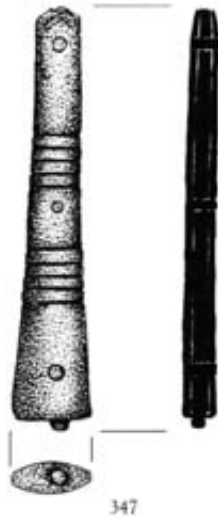
Lh.: Feltöltés a vár Ny-i felében (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.1.17.

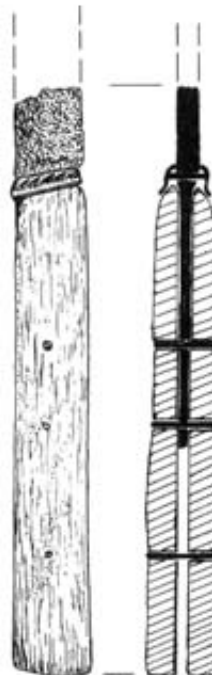
(V. L.)

346

347

348

346. EVŐÁR

Kovácsoltvas. Az árrész hegyes kúp alakú. A fogó nyéllapos, vége felé szélesedő, ma már hiányzó borítását két réz csőszeggel rögzítették.

H.: 14,4 cm. Nyél h.: 3,9 cm, sz.: 1,2 cm.
 Ár h.: 10,5 cm. Legnagyobb átm.: 0,6 cm.
 Lh.: A vár DNy-i felében, kevert feltöltésből (1999).
 Ideiglenes ltsz.: 99.17.2.
 (V. L.)

347. KÉSNYÉL

Kovácsoltvas. A nyéllap mindkét oldalán bronzból öntött borítót rögzítettek, mely az alsó és felső negyedében bordákkal díszített. A nyél vége felé szélesedik és vastagodik, végét kis ovális rézgomb zárja.

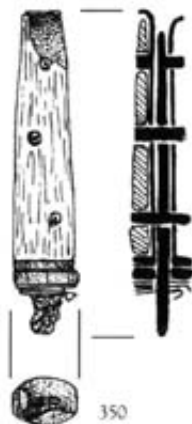
H.: 8,8 cm. Sz.: 1,6 cm.
 Lh.: 113. objektum (1997).
 Ideiglenes ltsz.: 97.32.3.
 (V. L.)

348. KÉSNYÉL

Kovácsoltvas. Nyéllapos típus, a nyél és a penge találkozásánál rézveret van, melyet rézszegccsel rögzítettek. A rézveret felső harmada bevagdosott díszítésű, alsó harmada a nyélborítóhoz hajlított. A nyél faborítású.

Származási hely: *Ausztria, Steyr.*

Mérhető h.: 11,9 cm. Nyél h.: 10,4 cm.
 Penge sz.: 1,4 cm.
 Lh.: 118. objektum (1997).
 Ideiglenes ltsz.: 97.5.2.
 (V. L.)

349-350. VILLANYELEK

349. Kovácsoltvas. Nyéltüskéjén felül faborítás van, a végén finom rézlemezkek és esztergált csontkorongok. Származási hely: *Ausztria*.

H.: 2,8 cm. Átm.: 1 cm.

Lh.: Szórvány a vár D-i részén (2001).
Ideiglenes ltsz.: 95.32.4.

350. Kovácsoltvas. Nyéllapjának mindkét oldalára egy-egy vékony rézlemez, majd azokra csontborítást rögzítettek. A nyél tüskéjében végződik, melyen csont- és rézlapocskák vannak.

Származási hely: *Ausztria*.

H.: 5,4 cm. Átm.: 1,1 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.1.29.
(V. L.)

351-352. BICSKÁK

351. Kovácsoltvas. Hosszú ívelt hátú, a nyakon rézszegecs. Vége átfúrt, a lyukban kis vaskarika van.

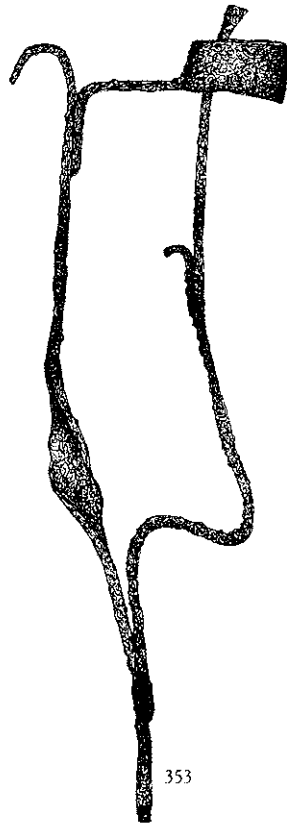
H.: 14,8 cm. Legnagyobb sz.: 2 cm.

Lh.: A vár DNy-i részén, paticsos, épülettörmelékes rétegből (1999).
Ideiglenes ltsz.: 99. 1. 1.

352. Kovácsoltvas. A penge foka a felső harmadban tompaszögben megtörik. A nyak végén szegeccsel rögzített, C alakban meghajlított vaslapocská van. Kiegészített.

H.: 7,2 cm. Legnagyobb sz.: 2,3 cm.

Lh.: 333. objektum melletti kultúrréteg (2000).
Ideiglenes ltsz.: 2000.1.1.
(V. L.)

353. GYERTYATARTÓ TÖREDÉKE

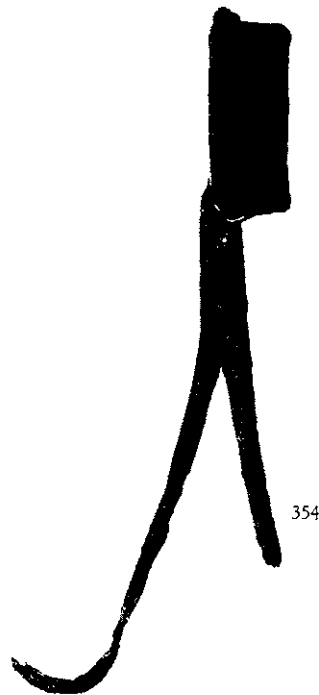
Kovácsoltvas, szorítókaros gyertyatartó darabja. Tagolt formájú, több részből összeállított. A szár közepén spirálisan megcsavart, vége kampósra kalapált. A szár felső végéhez forrasztott kar végén gyűrű van. A szorító kart szintén a szárhoz forrasztották, az alsó harmadban S alakban meghajlították, végét a gyűrűn átbújtatták.

H.: 21 cm. Sz.: 1,2 cm.

Lh.: 225. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.11.1.

(V. L.)

354. GYERTYA KOPPANTÓ OLLÓ

Kovácsoltvas. A nyél lapos négyszög átmetszetű, végeit eredetileg kifelé hajlították. Az egyik szárhoz téglalap alakú lemez, a másikhoz ugyanolyan alakú és nagyságú, de szélein felhajtott lemez csatlakozik, a kettő együtt téglalatest formájú dobozszerű fejet alkot.

H.: 16,8 cm. Fej sz.: 3 cm.

Lemez vast.: 1-2 mm

Lh.: 157. objektum (1997).

Ideiglenes ltsz.: 97.22.2.

(V. L.)

355. GYERTYATARTÓ

Kovácsoltvas. Három lábú, egyágú szorítókaros gyertyatartó deformálódott és hiányos darabjai. Lábai eredetileg S alakúak voltak, azonban mindhárom láb töredékes.

A gyertyatartó cseppfogója ötszögletű lehetett, a közepén átfúrt, itt kapcsolódott közvetlenül a lábhoz. Szélei enyhén felhajtottak. A rövid szár egyszeri spirális csavarása után indul az egyik kar, melynek végén kifelé egy S alakban visszahajtott fül, valamint egy, a karhoz forrasztott kis lemez, azaz egy derékszögben befelé meghajtott szorító fül csonkja látszik. A másik kar végét a szárhoz forrasztották, kb. a felső negyednél van a szorító fül kis töredéke.

A kar nem teljes, vége letörött.

Gyertyatartó kar h.: 11,9 cm.

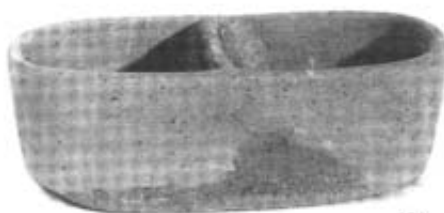
Cseppfogó átm.: 11,2 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.9.21.

(V. L.)

356

356-357. SÓTARTÓK

356. Kétoasztatú, alapja ovális. Mázatlan, vörösesbarna színű. Kiegészített.

Pá.: 5 x 9,5 cm. Fá.: 4,5 x 8,5 cm.

M.: 3,5 cm.

Lh.: 333. objektum, épületomladék alatti réteg (2000).

Leltározatlan.

357

357. Csizma alakú edény töredéke, talán sótartó darabja. Mázas. Szürkésfehér színű, külsején sgraffito díszes. A csizma 1,5 cm magas sarokvasa és sarkantyúja karcolt vonalakkal és narancssárga színű festéssel hangsúlyozott. Származási hely: valószínűleg Észak-Itália.

A csizma talpának mérhető h.: 5,5 cm.

Mérhető m.: 6,5 cm.

Lh.: 217. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Zalai Múzeum 10 (2001) 177–178, 3. kép 6.

(K. GY.)

358

358. GYERTYATARTÓ

Máztatlan. Finom szemcsés anyagú, barna színű. Csepptartójának talpa kerek, gyertyatartó része kissé égett. Töredékes.

Fá.: 5,2 cm. Mérhető m.: 4 cm.

Gyertyatartó rész átm.: 2,5 cm.

Lh.: 205. objektum (1998).

Leltározatlan.

Első közlése: KOVÁCS, GY., Acta ArchHung 52 (2001) 219, Fig. 11. 6.

(K. GY.)

359. CSOROSZLYA

Kovácsoltvas. A nyél keresztmetszete négyszög alakú. A penge éle enyhén korrodálódott, a foka a hegynél előre görbül.

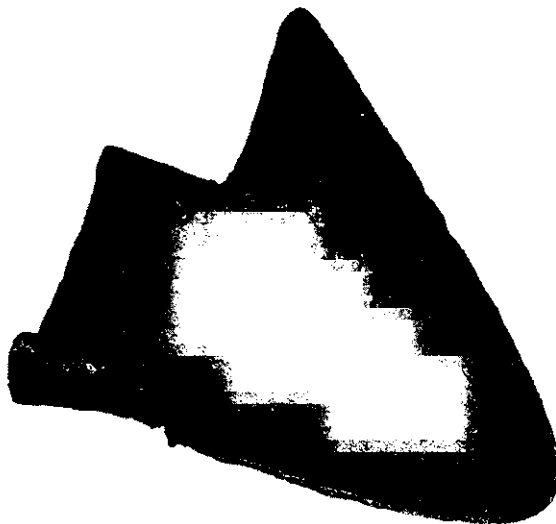
H.: 58 cm. Penge h.: 30 cm, sz.: 8,5 cm.

Nyél h.: 28 cm, átm.: 4,5 x 2,2 cm.

Lh.: 234. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.9.3.

(V. L.)

360. EKEVAS

Kovácsoltvas. A tárgyon jól látszik a penge és a köpű összekovácsolása. Aszimmetrikus, jobb oldali.

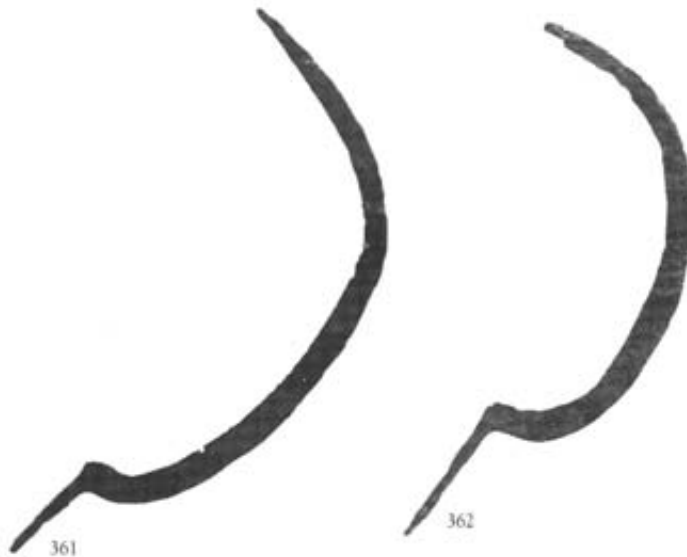
A bal váll csökevényes. A hegy lekerekített.

H.: 29,5 cm. Sz.: 26 cm.

Lh.: 234. objektum (1998).

Ideiglenes ltsz.: 98.9.4.

(V. L.)

361-362. SARLÓK

Mindkettő kovácsoltvas, nyéltüskés típus.

361. A nyéltüskéhez nyak nélkül csatlakozik a sima élű, szinte szabályos félkör ívű, végig élezett penge.

H.: 35,5 cm. Él ív: 25,5 cm.

Penge sz.: 1,9 cm.

Lh.: 333. objektum, kályha omladékának bontása (2000).

Ideiglenes ltsz.: 2000.13.3.

362. A nyéltüske ép. A nyéltüskéhez csatlakozik a szabálytalan ovális ívű, végig élezett penge, hegye letörött.

Teljes h.: 28,7 cm. Él ív: 19,4 cm.

Penge sz.: 1,4 cm.

Lh.: 87. objektum (1996).

Ideiglenes ltsz.: 96.18.1.

(V. L.)

363. KAPA

Kovácsoltvas. A lemezes falú, ovális alakú köpű kiszélesedő vállban folytatódik. A penge eredetileg hegyben végződött, az él és a hegy erősen töredékes.

H.: 26,5 cm. Legnagyobb sz.: 17,5 cm.

Lh.: 15. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 2002.1.1.

(V. L.)

364. KASZAKÖPŰ

Kovácsoltvas. Ovális alakú, egyik oldalán egyenes. A zárt lemezpánt az egyenes szakaszon keskenyebb, ívelt részén kiszélesedik.

H.: 4,1 cm. Sz.: 4,3 cm. Belső átm.: 3,3 cm.
V.: 0,5 cm.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.10.6.

(V. L.)

365. KASZATÖREDÉK

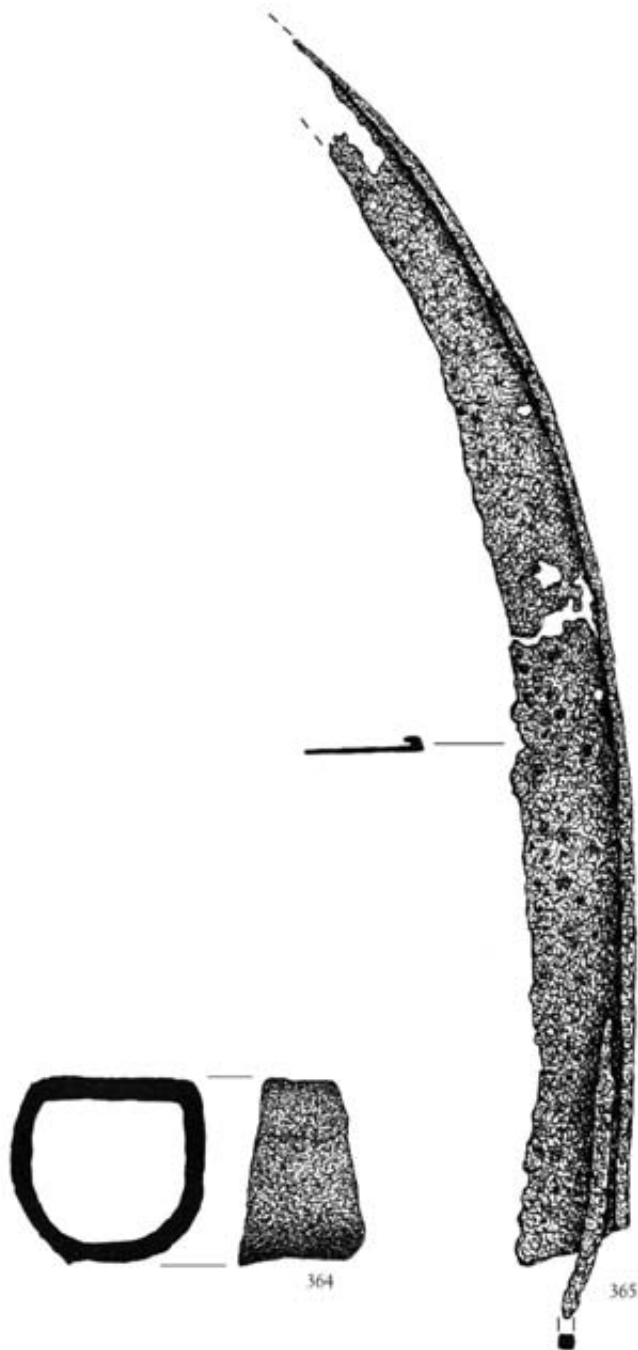
Kovácsoltvas. A penge enyhén ívelt, egy ormóval merevített. Vége töredékes, de az ormó valószínűleg eredeti hosszúságban maradt meg. Nyéllemeze hiányzik – letörött –, helyette vastos nyéltüskét erősítettek fel egy szegeccsel.

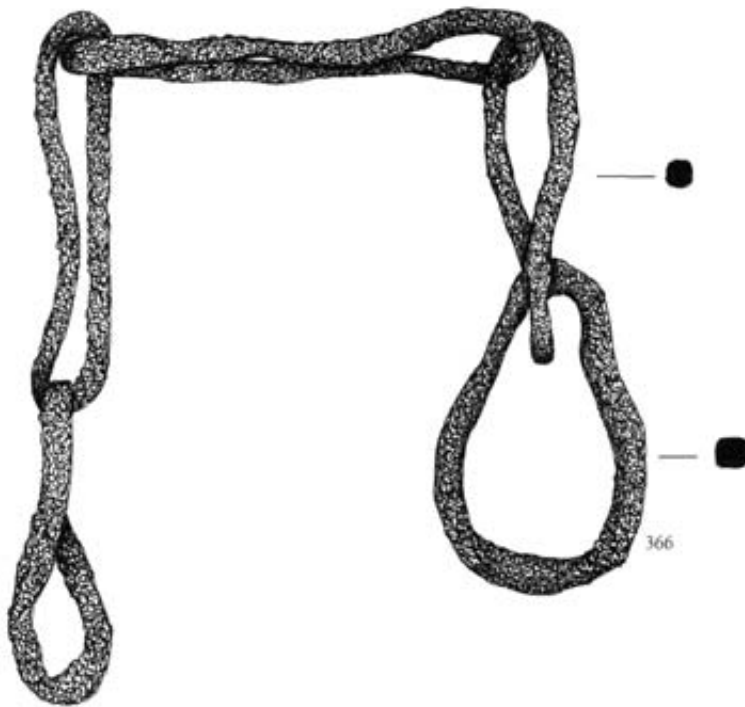
H.: 46 cm. Penge h.: 42,3 cm, sz.: 3,7 cm.

Lh.: A vár É-i részén szórvány (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.32.1.

(V. L.)

366. HÚZÓLÁNC

Kovácsoltvas. Lekerekített élű négyszög keresztmetszetű szemekből áll. Öt tagú, egy körte formájú nagyhoz négy kisebb szem kapcsolódik, a szélső nyolcas formájúvá deformálódott.

H.: 30,5 cm. Legnagyobb szem h.: 9,1 cm.

Legnagyobb sz.: 4 cm.

Lh.: 19. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.21.3.

(V. L.)

367. SZÉNAHÚZÓ

Kovácsoltvas. A köpű zárt, kis átmérőjű. A négyszög átmetszetű nyakból két hegyes végű nyúlvány ágazik el, amelyek egymással majdnem derékszöveget zárnak be.

H.: 9,8 cm. Sz.: 1 cm. Köpű átm.: 1,8 cm.

Lh.: 17. objektum (1995).

Ideiglenes ltsz.: 95.10.5.

(V. L.)

368

368. SERTÉS SÍPCSONTJA

Fiatal sertés sípcsontja rosszul gyógyult törés nyomával.

H.: 78 mm.

Lh.: 113. objektum (1997).

(B. L.)

369

370

369-370. SZARVASMARHA UJJPERC CSONTOK

369. Szarvasmarha első ujjperce ízületi gyulladás tüneteivel.

H.: 65 mm.

Lh.: 113. objektum (1997).

370. Szarvasmarha második ujjperce ízületi gyulladás tüneteivel.

H.: 58 mm.

Lh.: 116. objektum (1997).

(B. L.)

371

371. LÓ UJJPERC CSONTJA

Ló második ujjpercének proximális nézete ízületi gyulladás tüneteivel.

H.: 47 mm.

Lh.: 96. objektum (1997).

(B. L.)

372. TEVECSIGOLYA

Teve hátcsigolya tövisnyúlványa.

H.: 57 mm.

Lh.: 209. objektum (1998).
(B. L.)

373. KUTYA ÁLLCSONT

Kutya jobb állcsont szemfoggal és haránt irányú vágásnyomokkal.

H.: 52 mm.

Lh.: 105. objektum (1997).
(B. L.)

374. SERTÉCSIGOLYA

Sertés hátcsigolya kutyarágás nyomaival.

H.: 38 mm.

Lh.: 3. objektum (1995).
(B. L.)

375. MACSKAKOPONYA

Macska agykoponya.

H.: 69 mm.

Lh.: 119. objektum (1997).
(B. L.)

376. MACSKA ÁLLKAPOCS-PÁR

Szétvált macska állkapocs-pár.

H.: 42 mm.

Lh.: 157. objektum (1997).

(B. L.)

377–379. HÓDCSONTOK

377. Hód jobb állkapocstöredéke.

H.: 108 mm.

Lh.: 109. objektum (1997).

378. Hód sípcsontja.

H.: 136 mm.

Lh.: 333. objektum (2000).

379. Hód könyöksontja.

H.: 101 mm.

Lh.: 142. objektum (1997).

(B. L.)

380

381

380-381. RÉCECSONTOK

380. Réce agykoponya.

H.: 56,6 mm.

Lh.: 139. objektum (1997).

381. Hosszában kettéhasított récekoponya.

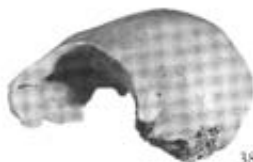
H.: 43,5 mm.

Lh.: 21. objektum (1995).

(G. E.)

382a

382b

382. VARJÚCSONT

Varjú agykoponya gyógyult sérülésekkel.

a=felülnézet, b=oldalnézet

H.: 42 mm.

Lh.: 174. objektum (1997).

(G. E.)

383

383. LÚDCSONT

Lúd méretre vágott karcsontja furattal.

H.: 96,2 mm.

Lh.: 298. objektum (1999).

(G. E.)

A grazi Joanneum
Tartományi Múzeum
Hadszertárának tárgyai

1. SZAKÁLLAS PUSKA

Sima csövű előltöltő, kovás lakatszerkezettel. Nyolcszögletű cső irányzékkel és az aljára kovácsolt szakállal (horoggal), amely megakadályozza a hátralökést. VP felirat, valószínűleg *Urban Perlitsch* mesteré. Egyszerű kovás zárszerkezet, a kakas hengeres csődarabbal és pofaszorító csavarral, amelybe egy darab fataplót rögzítettek a gyújtáshoz; serpenyő fedéllel. Feketére pácolt puskaagy, hosszú egyenes tusán ujjtámaszsal, hosszúkas sátorvassal és csap formájú elsütőbillentyűvel. *Stájer*, 16. század utolsó negyede.

H.: 181,6 cm. Cső h.: 130,4 cm.
 Űrméret: 20 mm. Súly: 11,45 kg.
 Ltsz.: G 39.
 (P. K.)

2. SZAKÁLLAS PUSKA

Leírást ld. az előző tárgynál.
Stájer, 16. század utolsó negyede

H.: 176,8 cm. Cső h.: 124,3 cm.
 Űrméret: 20 mm. Súly: 11,15 kg.
 Ltsz.: G 40.
 (P. K.)

3. SZAKÁLLAS PUSKA ÁLLVÁNYON

Sima csövű előltöltő, dörzskerekes szerkezettel, villáscsapon forgatható. Nyolcszögletű cső irányzékkal. Dörzskerék fedőlemezzel, a kakas a zárlemez felett, a felső befogópofán felhúzó nyúlvánnyal. Hozzá egyszerű kanócos zár, taplóval vagy kanóccal való gyújtáshoz, elsütő emelővel. A puskaagy német formájú, hosszúkás arctámasszal és tusaüreggel, hosszúkás sátorvassal és csap formájú elsütővel. A cső közepénél alul kiöblösödés, ehhez csatlakozott a vas villáscsap. A háromlábú állványt a Hadszertár restaurátor főmunkatársa, Hellfried Heilingerekonstruálta a kiállításra, régi minták alapján.

Stájer, 16. század utolsó negyede.

H.: 206,3 cm. Cső h.: 163,5 cm.
 Űrméret: 21 mm. Súly: 18,25 kg.
 Ltsz.: G 353.
 (P. K.)

4. VAS MOZSÁRÁGYÚ LÖVEGTALPON

Öntöttvas cső két delfinnel (fogantyúval), kétoldalt csapokkal. Vasalt fa lövegtalp, az oldalán vontatófülek. *Stájer*, 16. század második fele.

Cső h.: 35 cm. Furat h.: 30 cm.
 Űrméret: 13 cm. A mozsár súlya: 43,7 kg.
 A lövegtalp súlya: 19,4 kg.
 Ltsz.: G 391.
 (P. K.)

5-6. KÉT PIKA

Rombusz alakú hosszúkás vashegy, nyolcszögletű köpűn. Hengeres fanyél.

Felső-Ausztria, 16. század utolsó negyede.

H.: 260,3 ill. 257,1 cm.

Vashegy h.: 35,9 ill. 37,5 cm.

Ltsz.: St 3426, St 3427.

(P. K.)

7-8. KÉT ALABÁRD

Hosszú négyszögletes hegy, tövénél félhold alakú bárdlap és horog formájú túske, utóbbin *Pankraz Taller* mesterjegye. Rövid négyszögletes hüvely köpűvel és oldalnyúlványokkal. Négyszögletes fanyél.

Pankraz Taller, Hall bei Steyr (Felső-Ausztria), 16. század utolsó negyede.

H.: 274,7 ill. 278,8 cm.

Penge h.: 94,2 ill. 96,4 cm.

Ltsz.: St 746, St 747.

(P. K.)

9-10. KÉT LÖVÉSZSISAK

Nyugat-európai stflusú fejevédő a lövészek számára. Jellemzőes a kalap alakú sisakharang, elálló, körbefutó peremmel, hozzá három részből álló fülvért és széles, lelógó tarkóvért.

Graz, 16. század utolsó negyede.

Ltsz.: A 982, A 983.
(P. K.)

11. KANÓCOS-DÖRZSKEREKES PUSKA

Sima csövű előltöltő, dörzskerékkel. Sima furatú cső irányzékkal, a lőporkamra nyolcszögletes, a cső eleje hengeres formájú. *Georg Lampl* stájer kovács mesterjegye és dátum.

Dörzskerék fedőlemezzel és szalag formájú kakassal, a felső befogópofáján tüske alakú felhúzó nyúlvánnyal. Hozzá egyszerűbb kanócos zár elsütőbillentyűvel. Alulso peremén *Christoph Schmied* stájer fegyvermester jegye. Német stílusú sötét faágy hosszúkás arctámasszal és tusaüreggel. Az elülső faágy foglalványainál vésett agancslemezek. Hosszúkás sátorvas és csap formájú elsütő.

Stájer, 1583.

H.: 139,5 cm. Cső h.: 102,6 cm.
Űrméret: 16,7 mm. Súly: 5,79 kg.
Ltsz.: RG 147.

12. DÖRZSKEREKES PUSKA

Lefrást ld. az előző tárgynál.
Stájer, 16. század utolsó negyede.

H.: 143,5 cm. Cső h.: 110,7 cm.
Űrméret: 16,7 mm. Súly: 5,52 kg.
Ltsz.: RG 148.
(P. K.)

13-14. KÉT LŐPORTARTÓ

Ívelt forma barna fából, talpa és szája vasveretekkel, a fedőlemezen vas szórólyuk rugós/tollazott kupakkal és rugós, visszaálló adagoló szerkezettel. Az egyik oldalán hosszú vas merevítő pánt.

Stájer (?), 1600 körül.

H.: 22,8 ill. 21,1 cm.

Szórólyuk: 6,6 ill. 7 cm.

Súly: 265 ill. 270 g.

Ltsz.: PF 1221, PF 1222.

(P. K.)

15. MAGYAR SZABLYA

Enyhén ívelt, bőrrel borított markolat kiálló, lapos markolatkupakkal. Egyenes kézvédő pánt hosszú keresztvassal. Egyélű ívelt penge erős bordázattal és három vájattal a hátoldala mentén. Rozsdamarta felirat. *Stájer/Passau*, 16. század utolsó negyede.

H.: 89 cm. Penge h.: 76,5 cm, sz.: 3,5 cm.

Súly: 1,02 kg.

Ltsz.: BL 167.

(P. K.)

**16-17. KÉT MUSKÉTATARTÓ
VILLA**

Mindkét hengeres farúd végén fémből készített villa alakú tartó a muskétákkal történő célzás megkönnyítésére. A földbeszúráshoz (rögzítéshez) alsó végén vasheggyel. Stájer, 1600 körül.

H.: 143,5 cm ill. 142 cm.

Ltsz.: Z 316, Z 420.

(P. K.)

18. HUSZÁRFELSZERELÉS

Feketített mellvért egész rákos mell- és félrákos hátvértekből, rákózott gallérral és huszársisakkal. Ez utóbbinak gerezdes sisakharangja, pikkelyes fülvértje és három részből álló tarkóvértje volt, a sisakrostélyon állítható orrvas, minden szegecs sárgaréz kupakkal. Ez alatt a huszárok hosszú ujjú sodronyínget viseltek.

Graz, 16. század utolsó negyede.

Ltsz.: A 354, A 1596, PZ 142.
(P. K.)

19. GYALOGSPÁNCÉL

A német gyalogosok („deutsche Knechte”) felszerelése. Sisakból, gallérból, mell- és hátvértekből és lemezes combvértekből áll. Egyszerű feketített kivitel. A gyalogosok fő fegyvere a hosszú pika volt. Graz, 16. század vége.

Ltsz.: A 1793, A 1794, A 491, A 482
(P. K.)

WEITSCHAWAR / BAJCSA-VÁR

Egy stájer erődítmény Magyarországon
a 16. század második felében

Kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban

2002. május 31. – 2002. október 31.

Kiállítás a budapesti Hadtörténeti Múzeumban

2002. november 21. – 2004. január 31.

A kiállítás megvalósulását segítő kuratórium:

Holló József Ferenc vezérőrnagy (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

Peter Krenn (Landesmuseum Joanneum, Graz)

Lugosi József ezredes (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

Vándor László (Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága)

A kiállítást szervező intézmények:

Göcseji Múzeum

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

A kiállítás szervezésében közreműködő intézmények:

Landesmuseum Joanneum Zeughaus (Graz)

Historisches Landeskommission für Steiermark (Graz)

MTA Régészeti Intézete

MTA Történettudományi Intézete

Országos Széchényi Könyvtár

Hadimúzeum Alapítvány

A kiállítást rendezte: Vándor László, Kőfalvi Csilla

A rendezők munkatársai: Szoleczky Emese, Kreutzer Andrea

Tudományos főmunkatársak: Kovács Gyöngyi, Pálffy Géza

Tudományos munkatársak: Bartosiewicz László, Diether Kramer, Peter Krenn, Leopold Toifl

Tudományos tanácsadók: Holl Imre, Kedves Gyula, Kelcnik József, Lugosi József

Látványterv, installáció: Varju András, Nagy András

Grafika: Tóth Zoltán

Technikai közreműködők:

Büki Ágnes, Dér Ottó, Dömök István, Horváth Imre, Szentgróti Erik (Göcseji Múzeum)

Hangay Gabriella, Tombor Krisztián, Szikits Péter, Csicsely János, Szabó Gabriella
(Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

Restaurátorok:

Hellfried Heilinger, Horváthné Hídvégi Erzsébet, Kollár Veronika, Thomas Köhler,
Somlósi Éva, Szendrői Éva, Varju András, Zamadits Ágnes

A műtárgyak kölcsönzői:

Landesmuseum Joanneum (Graz), Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága (Zalaegerszeg)

A kiállításon szereplő fegyverek és vérték tulajdonosa a Landesmuseum Joanneum Zeughaus
(Graz)

